

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 8(13) / 2018

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 8(13)

Київ 2018

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **НЕБ elibrary.ru; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: РИНЦ; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; JOURNAL FACTOR; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Scientific Indexing Services; Electronic Journals Library; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; Open J-Gate; Cosmos Impact Factor; The Journals Impact Factor (JIF); CrossRef.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2018

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Юридичні науки», 2018

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Головний редактор: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник головного редактора: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)

Відповідальний редактор: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Члени редакційної колегії

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)
Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словачька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Єлісєєв В'ячеслав Сергійович** — доктор юридичних наук, доцент (Москва, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтєн Інглаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманлі Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кіндюк Борис Володимирович** — доктор юридичних наук, доктор географічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Вікторія Дмитрівна** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Самохін Анатолій Вікторович** — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Панталієнко Петро Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, суддя Верховного суду України у відставці (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хімч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковічово, Словачька Республіка)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Найда Інна Володимирівна, Андросова Ілона Миколаївна ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	7
---	---

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Калініченко Олександр Федосійович, Лущик Євгенія Володимирівна ПРАВО НА СВОБОДУ СВИТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ.....	13
---	----

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Беседа Дмитро Володимирович «ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА» ТА «ЕТНІЧНА» ЗЛОЧИННІСТЬ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ	19
---	----

Бойчук Дмитро Валерійович НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ ТА ЗЛОЧИНИ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	24
--	----

Дралюк Іван Миколайович ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ФБР США З ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ПІД ЧАС ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СПЕЦСЛУЖБИ.....	31
--	----

Щоголев Дмитро Сергійович НОРМИ І ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ	38
--	----

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Гиренко Інна Володимирівна, Пинчук Діана Олександрівна НЕДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ ПРОФОРМАМИ МІЖНАРОДНИХ АСОЦІАЦІЙ.....	46
--	----

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Юрійчук Олена Орестівна КРИЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ...	53
--	----

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Ямненко Тетяна Михайлівна, Дмитришина Валентина Анатоліївна ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОВЕДЕННЯ МЕДИКО-БІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДІВ НАД ЛЮДИНОЮ	59
---	----

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

- Naida Inna, Androsova Ilona**
BASIC SECTORS OF INFLUENCE OF POLITICAL PARTIES ON FORMATION OF THE STATE
POLICY 7

CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW

- Kalinichenko Alexander, Lushchyk Yevheniia**
THE RIGHT TO FREEDOM OF THOUGHT AND RELIGION 13

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

- Beseda Dmytro**
«TRANSNATIONAL» AND «ETHNIC» CRIME: RELATIONSHIP CONCEPTS 19

- Boychuk Dmytro**
NORMAL ENFORCEMENT OF INTERNATIONAL AFFAIRS AND CRIMES OF INTERNATIONAL
CHARACTER IN THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE..... 24

- Dralyuk Ivan**
USING THE FBI'S EXPERIENCE WITH THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL ENSURING
OF ANTI-CORRUPTION IN THE PUBLIC SECTOR DURING THE PERFECTION OF THE ACTIVITY
OF THE NATIONAL SPECIAL SERVICES 31

- Shchegolev Dmytro**
NORMS AND PRINCIPLES OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AS AN OBJECT
OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION 38

INTERNATIONAL LAW

- Gyrenko Inna, Pynchuk Diana**
NON-GOVERNMENTAL REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC CONTRACTS BY MODEL
CONTRACTS OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS..... 46

PHILOSOPHY LAW

- Yuriichuk Olena**
THE CRISIS OF NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF LEGAL MULTICULTURALISM 53

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

- Yamnenko Tatyana, Dmyryshyna Valentyna**
LEGAL ASPECTS OF MEDICAL AND BIOLOGICAL RESEARCH OVER PEOPLE 59

Найда Інна Володимирівна

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри права
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Найда Инна Владимировна

*кандидат наук по государственному управлению,
доцент кафедры права
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*

Naida Inna

*PhD in Public Administration,
Associate Professor of the Law Department,
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

Андросова Ілона Миколаївна

*магістрант
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

Андросова Илона Николаевна

*магистрант
Киевского кооперативного института бизнеса и права*

Androsova Iлона

*Master of Arts of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-8-4237

**ОСНОВНИ НАПРЯМКИ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ**

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ВЛИЯНИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ
НА ФОРМИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ**

**BASIC SECTORS OF INFLUENCE OF POLITICAL PARTIES
ON FORMATION OF THE STATE POLICY**

Анотація. У статті проведено аналіз наукової та джерельної бази досліджуваної теми. Визначено особливості функціонування політичних партій України. Наявність політичних партій є ознакою високого розвитку суспільства та наявності в ньому громадянської культури й толерантності. В умовах загального виборчого права вони є основним механізмом політичної участі громадян. Саме партії формують національні інтереси та втілюють їх у життя. Розглядаючи функції українських політичних партій, необхідно розрізняти головні функції і приховані (латентні), як партії працюють на користь системи демократії, її створення, ефективного функціонування і розвитку. В політичних партіях майбутні законодавці та керівники виконавчих структур демонструють свої політичні й організаційні здібності, випробовують свій потенціал роботи в органах влади. На сучасному етапі розвитку України постає питання щодо формування сприятливих правових та політичних умов, необхідних для створення повноцінного демократичного суспільства. Неабияку роль у цьому процесі мають відігравати політичні партії, що складають основу політичної системи більшості розвинених країн світу. Політичні партії слугують демократії, якщо вони досягають компромісів, у яких інтереси відмінних груп враховані якнайширше. Однією з найважливіших функцій, які можуть виконувати партії в умовах демократії, є виховання громадянської думки. Політичні партії є суттєвим, іноді вирішальним елементом політичної системи. Вони відображають

інтереси, потреби і цілі певних соціальних груп, виступають посередниками між громадянами і політичною системою та виконують роль політичного інструменту у формуванні й використанні державно-політичної влади. Партії виконують цю функцію, дебатуєчи сутність проблем, які потрібно вирішити, та визначаючи можливий курс для їх розв'язання. Політичні партії сприяють легітимності демократичної політичної системи, тобто, її суспільному визнанню та виправданню прийнятих у її рамках політичних рішень, кадрових чи функціональних змін у структурах влади. Визначено напрямки щодо удосконалення функцій політичних партій та їхній вплив на реалізацію державної політики.

Ключові слова: політична партія, державна політика, державна влада, легітимність, функції політичної партії.

Аннотация. В статье проведен анализ научной и источниковой базы исследуемой темы. Определены особенности функционирования политических партий Украины. Наличие политических партий является признаком высокого развития общества и наличия в нем гражданской культуры и толерантности. В условиях всеобщего избирательного права они являются основным механизмом политического участия граждан. Именно партии формулируют национальные интересы и воплощают их в жизнь. Рассматривая функции украинских политических партий, необходимо различать основные функции и скрытые (латентные), как партии работают в пользу системы демократии, ее создание, эффективного функционирования и развития. В политических партиях будущие законодатели и руководители исполнительных структур демонстрируют свои политические и организационные способности, испытывают свой потенциал работы в органах власти. На современном этапе развития Украины возникает вопрос по формированию благоприятных правовых и политических условий, необходимых для создания полноценного демократического общества. Немалую роль в этом процессе должны играть политические партии, составляющие основу политической системы большинства развитых стран мира. Политические партии служат демократии, если они достигают компромиссов, в которых интересы отличных групп учтены шире. Одной из важнейших функций, которые могут выполнять партии в условиях демократии, является воспитание общественного мнения. Политические партии являются существенным, иногда решающим элементом политической системы. Они отражают интересы, потребности и цели определенных социальных групп, выступают посредниками между гражданами и политической системой и выполняют роль политического инструмента в формировании и использовании государственной-политической власти. Партии выполняют эту функцию, дебатировав сущность проблем, которые нужно решить, и определяя возможный курс для их решения. Политические партии способствуют легитимности демократической политической системы, то есть, ее общественному признанию и оправданию принятых в ее рамках политических решений, кадровых или функциональных изменений в структурах власти. Определены направления по совершенствованию функций политических партий и их влияние на реализацию государственной политики.

Ключевые слова: политическая партия, государственная политика, государственная власть, легитимность, функции политической партии.

Summary. In article analyzes the scientific and source base of the topic under study. The peculiarities of functioning of political parties of Ukraine are determined. The presence of political parties is a sign of the high development of society and the presence of civil culture and tolerance in it. In the context of universal suffrage, they are the main mechanism of political participation of citizens. It is the parties that formulate national interests and embody them. Considering the functions of Ukrainian political parties, it is necessary to distinguish between the main functions and the latent (latent) ways in which the parties work in favor of the system of democracy, its creation, effective functioning and development. In political parties, future legislators and executives are demonstrating their political and organizational capabilities, testing their potential for work in government. At the current stage of Ukraine's development, the question is raised about the formation of favorable legal and political conditions necessary for the creation of a fully-fledged democratic society. An important role in this process is played by political parties that form the basis of the political system of most developed countries of the world. Political parties serve democracy if they reach compromises in which the interests of different groups are taken into account as widely as possible. One of the most important functions that parties can play in a democracy is the upbringing of public opinion. Political parties are an essential, sometimes decisive element of the political system. They reflect the interests, needs and goals of certain social groups, act as mediators between citizens and the political system and act as a political tool in the formation and use of state-political power. Parties perform this function by debating the essence of the problems that need to be resolved and defining a possible course for their solution. Political parties promote the legitimacy of a democratic political system, that is, its public recognition and justification of political decisions taken within its framework, personnel or functional changes in the structures of power. The directions concerning improvement of functions of political parties and their influence on realization of the state policy are determined.

Key words: political party, state policy, state power, legitimacy, functions of a political party.

Постановка проблеми. Політичні партії є суттєвим, іноді вирішальним елементом політичної системи. Вони відображають інтереси, потреби і цілі певних соціальних груп, виступають посередниками між громадянами і політичною системою та виконують роль політичного інструменту у формуванні й використанні державно-політичної влади. Становище і діяльність політичних партій є показниками демократичної природи суспільства й характеризують ступінь його політичного та правового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонування політичних партій в умовах демократії досліджували Н. Гаєва [1], Е. Лібанова [2], В. Скуратівський [2], І. Поліщук [3] та ін.

Питання ролі політичних партій як суб'єкта формування та реалізації державної та соціальної політики досліджували В. Лемак [4], Ю. Работа [5], З. Зотова [6]. Проте єдиної думки щодо багатьох ключових функцій політичних партій серед дослідників поки що немає, багато проблем потребують додаткового опрацювання, насамперед у частині врахування особливостей сучасного державотворення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз функцій політичних партій України в аспекті їхнього впливу на державну політику, формування тенденції вдосконалення законодавства України в сфері функціонування політичних партій на основі пріоритетних напрямів відповідної державно-управлінської діяльності.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку України постає питання щодо формування сприятливих правових та політичних умов, необхідних для створення повноцінного демократичного суспільства. Неабияку роль у цьому процесі мають відігравати політичні партії, що складають основу політичної системи більшості розвинених країн світу.

Наявність політичних партій є ознакою високого розвитку суспільства та наявності в ньому громадянської культури й толерантності. В умовах загального виборчого права вони є основним механізмом політичної участі громадян. Саме партії формують національні інтереси та втілюють їх у життя. Причому вони можуть брати участь у творенні й здійсненні державної політики шляхом реалізації власних програм та в державному управлінні через свою роботу у структурах державної влади й місцевого самоврядування.

На думку таких науковців як В. Скуратівського, О. Палій, Е. Лібанової місце і роль політичних партій як суб'єктів державної політики зумовлені ефективністю їх політики, зв'язком із життям, нарідом, здатністю специфічними для них засобами

збагачувати соціальний потенціал суспільства. Соціально-політичне значення діяльності політичних партій визначається активністю залучення громадян до вдосконалення соціального буття, мірою спрямованості діяльності цих суб'єктів на утвердження в суспільстві соціально-політичної злагоди, соціального миру й стабільності на основі вільного вибору людиною як політичних, так і соціальних пріоритетів [2].

Оцінити роль та місце партій у системі державної влади України можемо через аналіз соціальних функцій, які вони виконують. На підставі узагальнення результатів наукових досліджень [7; 8; 2] можна визначити такі основні функції політичної партії в сучасному суспільстві:

1. Політичне представництво соціальних інтересів. Політичні партії є важливими виразниками інтересів соціальних класів, прошарків і груп, трансформуючи велику кількість цих різноманітних і специфічних потреб і вимог у більш системні, зручні для оперування пропозиції. Проте в той час, коли групи тиску лише виражають певні інтереси, політичні партії відбирають, раціоналізують і впорядковують інтереси, зазвичай, різних груп, об'єднуючи їх в єдину систему. Фактично партія виступає важливим фактором у визначенні, відборі, систематизації та вираженні суспільних інтересів у політиці.

2. Соціальна інтеграція — узгодження соціальних інтересів через взаємодію політичних партій.

3. Розроблення ідеології, політичних доктрин і програм. Політичні партії, концентруючи в собі певну систему ідейних цінностей щодо здійснення політичної влади в суспільстві, виступають об'єктами емоційної прихильності або протидії. Справляючи в такий спосіб значний вплив на громадську думку та поведінку громадян (виборців), партії відіграють роль своєрідного «лакмусового папірця», «соціального індикатора» та, відповідно, інтеграційного фактора для тих чи інших соціальних верств, спільнот і груп, які бачать у конкретній партії виразника своїх політичних потреб та інтересів, з якою вони пов'язують свої надії на вирішення певних суспільних завдань і розвиток країни, з якою, нарешті, вони ідентифікують себе у ставленні до різних проблем, що існують у суспільстві.

4. Боротьба за державну владу та участь в її здійсненні.

5. Участь у формуванні й діяльності всіх ланок державного апарату.

6. Участь у розробленні, формуванні та здійсненні політичного курсу держави. У правлячій партії її лідери, що здійснюють політичне керівництво країною, вирішують подвійне завдання щодо встановлення, впорядкування та забезпечення виконання

спільних для всього суспільства цілей, національних інтересів даної держави.

7. Політична соціалізація — сприяння засвоєнню індивідом певної системи політичних знань, норм і цінностей, залученню його до політичної системи. За допомогою партій відбувається політична соціалізація їхніх членів і прихильників, виховання та ідентифікація їх у певному політико-ідеологічному річищі. Почасту передача цих соціальних цінностей та політичних уподобань здійснюється з покоління в покоління.

8. Формування громадської думки, політичне рекрутування, тобто залучення на бік партії якомога ширших верств населення як її членів, прихильників і виборців.

9. Підготовка та висування кадрів для державного апарату.

Проте вітчизняний дослідник П. Кривоцюк усе розмаїття соціальних функцій українських політичних партій відносить до трьох основних груп: політичної, ідеологічної та виховної [7, с. 39]. До політичних функцій були віднесені:

- сприяння здійсненню громадянами своїх політичних прав через залучення їх у політичний процес;
- здійснення зв'язку (посередництва) між громадянським суспільством і державою, тобто організація політичного процесу, виявлення в суспільстві домінуючих поглядів і настроїв про шляхи його подальшого розвитку (це дає можливість громадянському суспільству через політичні партії здійснювати самовираження та саморегулювання), а також забезпечення механізму зворотного зв'язку між суспільством і державою, завдяки цьому держава отримує інформацію про те, як у суспільстві сприймаються ті чи інші кроки уряду, що саме користується підтримкою мас, а що навпаки, які проблеми деактуалізуються, а які опиняються в центрі уваги;
- забезпечення інституційних форм виходу з кризових ситуацій через міжпартійну конкуренцію, яка стимулює постійно вдосконалювати і політичний курс правлячої партії (коаліції партій), і методи його здійснення, а при загостренні соціальних і політичних конфліктів партійна система пропонує альтернативний варіант опозиційних партій;
- рекрутування політичних кадрів, коли політична партія, з одного боку, здійснює пошук, добір, виховання та просування на керівні посади перспективних лідерів, а з іншого — організовує для них масову підтримку;
- участь партій у формуванні та діяльності органів держави та місцевого самоврядування, яка набуває таких форм:

1. Організація та проведення виборчих кампаній, яка передбачає добір і висування кандидатів у депутати; організація масштабної рекламно-пропагандистської кампанії, забезпечуючи своїм кандидатам підтримку виборців; фінансування передвиборчих витрат, залучаючи для цього як власні засоби, так і приватні пожертви; участь у формуванні виборчої інфраструктури; здійснення спостереження за ходом голосування та підрахунком голосів;

2. Забезпечення ефективної роботи парламенту, внутрішня організація якого структурно пов'язана з діяльністю політичних партій — це й формування керівних органів парламенту, парламентських комітетів відповідно до балансу партійно-політичних сил у парламенті, й діяльність партійних фракцій, які, по суті, детермінують соціально-політичний зміст законодавства, а в деяких випадках і характер взаємин між законодавчою та виконавчою гілками влади;

3. Визначення загального курсу уряду через формування складу уряду на партійній основі (особливо це відчувається в парламентських республіках), державний апарат через перестановку на провідних адміністративних постах набуває партійного забарвлення;

4. Вирішальний вплив на вибори глави держави; так, у президентських республіках є прямий взаємозв'язок: президент завжди представляє конкретну партію (коаліцію партій) і після перемоги на виборах саме із її активістів формує свою адміністрацію; у парламентських республіках до президента іноді висувають вимогу політичної нейтральності, тобто він має формально призупинити своє членство в партії, але неформальний вплив партії все одно відчутний;

5. Вплив на функціонування органів місцевого самоврядування через партійні групи в муніципальних радах, які фактично визначають долю мера, призначають голів комісій та муніципалітетів, формують конкретний зміст і соціальну спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування.

До ідеологічних функцій віднесена агітаційно-пропагандистська діяльність партій, яка спрямована на формування громадської думки та політичної свідомості громадян, тобто надання можливостей громадянам політично самовизначатися, а соціальним групам і окремим категоріям населення усвідомлювати та формулювати свої інтереси.

До виховних функцій віднесена діяльність партій, яка спрямована на сприяння патріотичному та громадянському вихованню, на формування почуття патріотизму та зміцнення моралі й нації, на інформування та освіту народу. Виконання цих функцій зумовлює обсяг і характер прав та обов'язків українських політичних партій, які головним чином

закріплені законодавчо, зокрема, в Законі України «Про політичні партії в Україні» [9].

Розглядаючи функції українських політичних партій, необхідно розрізняти головні функції і приховані (латентні), як партії працюють на користь системи демократії, її створення, ефективного функціонування і розвитку.

До прямих, яскраво виражених функцій належать наступні:

- боротьба за позиції у виборних органах влади. Партії є своєрідними «електоральними машинами», які організують виборчі кампанії своїх кандидатів, надають їм необхідні для цього ресурси (гроші, персонал для проведення виборчої кампанії);
- участь у політичному управлінні. Головна мета будь-якої партії — політична влада. Через своїх представників у законодавчій та виконавчій владі партії впливають на процес прийняття політичних рішень, беруть участь у виконанні управлінських функцій у державі. Таким чином політичні партії мають можливість втілювати на практиці свої передвиборчі обіцянки та програмні завдання;
- добір політичних лідерів та еліти. Селекція політичних еліт починається всередині партій. Саме партії висувають кандидатів у законодавчі органи влади та обирають лідерів, що змагатимуться за найвищі виконавчі посади.

Саме в політичних партіях майбутні законодавці та керівники виконавчих структур демонструють свої політичні й організаційні здібності, випробовують свій потенціал роботи в органах влади.

У більшості демократичних партій існують механізми, які дають змогу членам партії брати участь в обранні лідерів. Приховані (латентні) функції також набувають великого значення. Вони охоплюють ті види партійної активності, які пов'язують політиків і владні структури, якими вони оволодівають, з народом, масами.

До латентних функцій належать:

- представництво суспільних інтересів. Політичні партії виявляють, обґрунтовують і формулюють інтереси різних соціальних груп у вигляді політичних ідеологій, програм, передвиборчих платформ. Партії транслиують окремі інтереси зі сфери громадянського суспільства у сферу політичних рішень, де вони стають фактом політичних вимог.

Найчастіше узагальнення й обґрунтування соціальних інтересів відбувається в ідеологічній формі: партії декларують стратегічні цілі та шляхи їх реалізації для всього суспільства, а також формулюють розбіжності з іншими політичними силами. Слід відзначити, що репрезентація суспільних інтересів відбувається не лише в ідеологічній формі, а й через

вплив на прийняття рішень в органах державної влади на користь певних соціальних груп;

- узгодження різних соціальних інтересів. У суспільстві завжди існують різноманітні інтереси. Однією з основних вимог демократії є пошук способів мирного узгодження розбіжностей у політичних претензіях, що їх висувають різні соціальні групи. Трансформувати окремі інтереси в ефективні політичні рішення без урахування інших інтересів дуже важко. Потрібно, щоб якнайбільше груп були впевнені, що їхні вимоги враховуватимуться бодай частково, якщо вони виконуватимуть рішення уряду.

Отож, партії слугують демократії, якщо вони досягають компромісів, у яких інтереси відмінних груп враховані якнайширше. Партії роблять це тому, що це найкраще слугує їхнім інструментальній цілі — прагненню здобути владу. Якщо ж партія робить ставку тільки на якусь одну соціальну групу, вона суттєво обмежує свою електоральну базу;

- залучення громадян до участі в політиці. Завдяки багатосторонній діяльності політичних партій (передвиборча агітація, залучення громадян до виборів, пропагандистські кампанії в мас-медіа, масові акції тощо) здійснюється політична соціалізація та політична мобілізація громадян, формування у них якостей і навичок участі у владних відносинах. Партії надають громадянам можливості (ресурси) для політичної участі, створюють політичну інфраструктуру взаємодії між громадянським суспільством і державними органами, між політичними лідерами і пересічними громадянами;
- забезпечення конкуренції у боротьбі за політичну владу. У демократичному суспільстві шлях до влади пролягає через вибори. Боротьба різних партій на виборах забезпечує плюралістичний характер політичного процесу в системі ліберальної демократії;
- формування громадської думки щодо суспільно важливих питань. Мало від кого з виборців можна очікувати, що у них буде достатньо компетентності та часу, щоб зрозуміти велику кількість і складність рішень, які доводиться приймати сучасним урядам. Якщо громадянам потрібно зробити розумний вибір щодо напрямку політики, який, мабуть, буде найефективнішим чином представляти їхні особисті преференції, то необхідно, щоб хтось пояснив їм проблеми та можливі варіанти політичних рішень [1].

Однією з найважливіших функцій, які можуть виконувати партії в умовах демократії, є виховання громадської думки. Партії виконують цю функцію, дебатуючи сутність проблем, які потрібно вирішити, та визначаючи можливий курс для їх розв'язання.

Формування й забезпечення легітимності політичної системи. Сучасні демократичні системи переважно виникають і функціонують завдяки діяльності та взаємодії політичних партій. Партії є головним посередником й інструментом взаємодії між громадянським суспільством і державною владою [10].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Політичні

партії в умовах демократії каналізують соціальні конфлікти в цивілізоване русло, забезпечують мирний перерозподіл влади між різними політичними силами. Таким чином, вони сприяють легітимності демократичної політичної системи, тобто, її суспільному визнанню та виправданню прийнятих у її рамках політичних рішень, кадрових чи функціональних змін у структурах влади.

Література

1. Гаєва Н. П. Роль політичних партій у системі безпосередньої демократії / Надія Петрівна Гаєва // Держава і право: Зб. наук. праць. — Вип. 7. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, 2000. — С. 210–215.
2. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М.. — К: МАУП, — 2002. — 370 с.
3. Поліщук І. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу / Ігор Поліщук // Політичний менеджмент. — 2005. — № 6. — С. 42–48.
4. Лемак В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні / В. Лемак // Право України. — 2010. — № 7. — С. 18–23.
5. Работа Ю. І. Зв'язки з громадськістю як комунікативна складова гармонізації взаємин держави та особи / Ю. І. Работа // Вісник НАДУ при Президентові України. — 2004. — № 3. — С. 80–86.
6. Зотова З. М. Политические партии и избирательный процесс / Зинаида Михайловна Зотова — М.: РЦОИТ, 2012. — 176 с.
7. Кривоцюк П. Створення партій демократичного типу: світовий досвід та українські реалії / П. Кривоцюк // Людина і політика. — 2013. — № 9. — С. 61–69.
8. Мельник О. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2000. — 228 с.
9. Закон України «Про політичні партії в Україні» № 2365-III, зі змінами та допов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
10. Гейда О. В. Теоретико-правові основи організації та діяльності політичних партій в Україні: Автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / О. В. Гейда. — Харків, 2005. — 20 с.

References

1. Gaeva N. P. The role of political parties in the system of direct democracy / Nadiya Petrivna Gaev // State and Law: Zb. sciences works. — Whip 7. — K. : Institute of State and Law of them. VM Koretsky National Academy of Sciences, 2000. — P. 210–215.
2. Skuratovsky V. A. Fundamentals of social policy / Skuratovsky VA, Paliy O. M., Libanova E. M. — K: MAUP, — 2002. — 370 p.
3. Polishchuk I. Political parties as subjects of the electoral process / Igor Polischuk // Political Management. — 2005. — № . 6. — P. 42–48.
4. Lemak V. Political parties as an institute of civil society: problems of legal regulation in Ukraine / V. Lemak // Law of Ukraine. — 2010. — № . 7. — P. 18–23.
5. Y. I. Rabat. Public relations as a communicative component of the harmonization of relations between the state and person / Y. I. Rabat // Visata of NAPA under the President of Ukraine. — 2004. — № . 3. — P. 80–86.
6. Zotova Z. M. Political parties and election process / Zinaida Mihailovna Zotova — Moscow: RTSOIT, 2012 — 176 p.
7. Kryvotsyuk P. Creation of democratic type parties: world experience and Ukrainian realities / P. Kryvosyuk // Man and politics. — 2013. — № 9. — P. 61–69.
8. Melnyk O. V. Constitutional and legal responsibility of the highest bodies of state power: diss. Candidate lawyer Sciences: 12.00.02 / Kiev. National University of U. .. T. Shevchenko. — K., 2000. — 228 p.
9. The Law of Ukraine «On Political Parties in Ukraine» № . 2365-III, as amended and supplemented [Electronic resource]. — Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
10. Gayda O. V. Theoretical and legal foundations of organization and activity of political parties in Ukraine: Author's abstract. dis CARD. JURID. Sciences: special 12.00.01 / O. V. Heyda. — Kharkiv, 2005. — 20 p.

Калініченко Олександр Федосійович
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*
Калиниченко Александр Федосеевич
*кандидат юридических наук, доцент кафедры права
Киевский кооперативный институт бизнеса и права*
Kalinichenko Alexander
*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor of the Department of Law
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

Лущик Євгенія Володимирівна
*магістрант
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*
Лущик Евгения Владимировна
*магістрант
Киевского кооперативного института бизнеса и права*
Lushchik Yevheniia
*Master of Arts of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-8-4246

ПРАВО НА СВОБОДУ СВИТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ ПРАВО НА СВОБОДУ МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ THE RIGHT TO FREEDOM OF THOUGHT AND RELIGION

Анотація. Конституційне право на свободу світогляду і віросповідання є складовою системи конституційних прав і свобод людини і певною мірою формується як конституційно-правовий інститут, який у широкому розумінні у свою чергу можна розглядати як складову правової системи України в цілому.

Свобода віровизнання та свобода віросповідання людини як загальносоціальні (природні) явища належать до основних прав людини, а саме особистісних. Основні права людини – це певні можливості, необхідні для існування й розвитку в конкретно історичних умовах, які об'єктивно зумовлені досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей. Терміни «права» і «свободи» людини практично вживаються як синоніми. Якщо зміст поняття «права людини» розкривається через філософську категорію «можливість», то така його інтерпретація охоплює й свободи людини.

Усе це викликало необхідність створення відповідних умов щодо правового регулювання та забезпечення прав і свобод людини у сфері релігійних відносин як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Основною базою дослідження є Конституція України 1996 р., міжнародно-правові договори та інші джерела.

З метою порівняльно-правового аналізу природи конституційного права людини на свободу світогляду і віросповідання та гарантій їх дотримання в Україні досліджувались наукові джерела та національне законодавство.

Ключові слова: релігія, віросповідання, світогляд, право, свобода.

Аннотация. Конституционное право на свободу мировоззрения и вероисповедания является составляющей системы конституционных прав и свобод человека и в определенной степени формируется как конституционно-правовой институт, в широком смысле в свою очередь можно рассматривать как составляющую правовой системы Украины в целом.

Свобода вероисповедания и свобода вероисповедания человека как общесоциальные (природные) явления относятся к основным правам человека, а именно личностных. Основные права человека – это определенные возможности, необходимые для существования и развития в конкретно исторических условиях, объективно обусловленные достигнутым уровнем развития человечества и должны быть общими и равными для всех людей. Термины «права» и «свободы» человека практически употребляются как синонимы. Если содержание понятия «права человека» раскрывается через философскую категорию «возможность», то такая его интерпретация охватывает и свободы человека.

Все это вызвало необходимость создания соответствующих условий для правового регулирования и обеспечения прав и свобод человека в сфере религиозных отношений, как на национальном, так и на международном уровнях.

Основной базой исследования является Конституция Украины 1996 г., Международно-правовые договоры и другие источники.

С целью сравнительно-правового анализа природы конституционного права человека на свободу мировоззрения и вероисповедания и гарантий их соблюдения в Украине исследовались научные источники и национальное законодательство.

Ключевые слова: религия, вероисповедание, мировоззрение, право, свобода.

Summary. The constitutional right to freedom of thought and religion is an integral part of the system of constitutional rights and freedoms and is formed as a constitutional and legal institution to some extent, which, generally speaking, can be considered as an integral part of the legal system of Ukraine as a whole.

Freedom of religion as a social (natural) phenomenon belongs to basic human rights, namely, personal. Basic human rights are certain opportunities that are necessary for existence and development in concrete historical conditions that are objectively conditioned by the achieved level of human development and must be universal and equal for all people. The terms «rights» and «freedom» of man are practically used as synonyms. If the meaning of the concept of «human rights» is interpreted through the philosophical category of «opportunity», then such an interpretation embraces is suitable for «freedom».

All this led to the need to create appropriate conditions for legal regulation and the securement of human rights and freedoms in the religion field, both nationally and internationally.

The basis of the research is the Constitution of Ukraine in 1996, international legal treaties and other sources.

Scientific sources and national legislation were researched for the purpose of comparative legal analysis of the nature of the constitutional human right to freedom of the worldview and religion and the guarantees of their abidance in Ukraine.

Key words: religion, worldview, right, freedom.

Постановка проблеми. Для практичного забезпечення дотримання і реалізації конституційного права людини на свободу світогляду і віросповідання велике значення мають гарантії, встановлені в Конституції України та інших актах українського законодавства. Гарантії стосуються трьох напрямів діяльності по забезпеченню права на свободу світогляду та віросповідання, а саме — їх реалізації, охорони та захисту.

Гарантіями конституційних прав і свобод є норми, принципи, умови та засоби, завдяки яким забезпечується реалізація, охорона та захист з боку уповноважених на те органів. Все вище зазначене взаємопов'язане і складає певну систему, яка знаходить своє відображення в чинному законодавстві.

В юридичній літературі питання гарантій досліджувались вченими-юристами [1, с. 49–51] і висловлені різні підходи щодо класифікації загальних гарантій, які розрізняють в залежності від форми закріплення, характеру визначення правового статусу

людини, сфери дії, ступені і характеру державного забезпечення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні найбільш ґрунтовні наукові дослідження законодавства про свободу совісті проведено В. П. Гаєвою, загальнотеоретичні проблеми юридичного забезпечення свободи віросповідання людини — Л. В. Ярмол [2]. Адміністративно-правові проблеми регулювання свободи совісті дослідив у дисертаційній роботі І. М. Компанієць [3]. Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання досліджено Г. Л. Сергієнко [4]. У цих дослідженнях частково розглядалися проблеми конституційних прав людини в релігійній сфері.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основним завданням статті є з'ясування теоретичних, законодавчих та практичних проблем організаційно-правового механізму конституційно-правового регулювання права людини на свободу світогляду і віросповідання.

Виклад основного матеріалу дослідження. З здобуттям України незалежності, державна політика в релігійних відносинах набула нового значення. В першу чергу це проявляється у створенні конституційно-правових основ свободи совісті, світогляду та віросповідання стало прийняття у 1991 р. першого у законодавчій практиці України Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації» [5; 6] а також закріплення цих питань на конституційному рівні.

Стаття 35, Конституції України передбачила, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Зокрема, нею визначено:

«Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Відокремлення церкви і релігійних організацій від держави (ч. 3 ст. 35 Конституції України; ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»).

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою.»

Потрібно відмітити, що сам термін «право на свободу світогляду і віросповідання» в державному законодавстві є новим. Раніше, за радянських часів у Конституції УРСР 1978 року в ст. 50 [7] передбачалось, що «Громадянам України гарантується свобода совісті, тобто право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, висловлювати релігійні або атеїстичні погляди».

Крім того, в значній кількості міжнародних актів щодо прав людини, визнаних Верховною Радою України, передбачається право людини на свободу думки, совісті та релігії. Так, у Загальній декларації прав людини (ст. 18) [8], а також в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права

(ст. 18) закріплено право на свободу думки, совісті та релігії [9].

Здійснення державної політики щодо релігії і церкви належить виключно до відання України. Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

Держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії. Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається [10, с. 75].

Водночас держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

Забезпечення прав людини на свободу світогляду та віросповідання здійснюється як за допомогою нормативно-правових гарантій, так і шляхом застосування організаційно-правових гарантій. Реалізація, охорона і захист релігійних прав людини потребує не тільки встановлення необхідних правих норм та відповідних прав і свобод людини, а також потребує здійснення активних заходів по забезпеченню конкретних норм і вимог чинного законодавства, що стосуються прав людини в релігійній сфері та відповідних прав релігійних організацій.

Безпосереднє здійснення організаційної діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування і громадських організацій по забезпеченню прав людини в релігійній сфері відноситься до системи юридичних, конституційно-правових гарантій як їх складова частина. Така діяльність спрямована насамперед на найбільш повну реалізацію як загальних, так і спеціальних прав людини на свободу світогляду та віросповідання.

В юридичній літературі ряд юристів-конституціоналістів виділяють конституційні гарантії,

в які включають загальні гарантії та конституційні гарантії правосуддя, що стосується в повній мірі і організаційно-правових гарантій.

Важливим в цьому відношенні є практичне втілення в життя проголошеннях Конституцією України ознак держави як соціальної і правової [11], а також закріплення в ній таких складових елементів, які можуть визначати державу як світську, а саме: відокремлення церкви від держави, а школи від церкви, невизнання державою жодної релігії як обов'язкової.

Юридичні гарантії, якими є конституційно-правові гарантії організаційно-правового характеру, спрямовані насамперед на забезпечення реалізації, охорону і захист прав людини в релігійній сфері, підтримання режиму законності і правопорядку, на боротьбу з правопорушеннями в цій сфері.

Виконання цього завдання можливо тільки за умов ефективної діяльності органів державної влади, державних правоохоронних та судових органів, їх структурних підрозділів.

Державні гарантії забезпечення прав і свобод людини, в тому числі і в релігійній сфері, передбачається насамперед у Конституції України (ст. 3), яка встановлює головний обов'язок держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини, а також відповідальність перед людиною у своїй діяльності.

Одним із характерних нормативно-правових актів з питань забезпечення прав людини в релігійній сфері є Указ Президента України від 21 березня 2002 р. «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій» [12] в якому з метою створення сприятливих умов для утвердження принципів свободи совісті та віросповідної рівності дано доручення утворити міжвідомчу комісію для підготовки пропозицій щодо відновлення прав в релігійній сфері, які були порушені внаслідок проведення колишнім Союзом РСР тоталітарної політики стосовно релігії, церков і релігійних організацій, розробити пропозиції щодо впровадження духовно-моральних цінностей у навчально-виховний процес та подати їх у встановленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України та ряд інших заходів організаційно-правового характеру.

Серед нормативно-правових актів Президента України в релігійній сфері є також Указ Президента України від 4 березня 1992 р. № 125 «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культурного майна» [13].

Важливим є положення про те, що судові органи мають право вирішувати справи в релігійній та ін-

ших сферах як на підставі Конституції України та інших актів законодавства України, так і на підставі міжнародних договорів. При цьому у разі відсутності закону, що регулює спірні відносини, суд має право застосувати закон, який регулює подібні відносини, а за відсутності останнього — виходити із загальних засад та змісту законодавства України.

Виходячи із того, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, зокрема ті, що визначають права і свободи людини і громадянина, в тому числі і в релігійній сфері, то суд може керуватися і їх змістом та загальними принципами.

Важливою вимогою законодавства є право громадянина звертатись до суду зі скаргою про порушення релігійних прав як після розгляду її відповідним органом чи службовою особою, так і безпосередньо. При цьому спосіб захисту своїх прав вибирає сам громадянин.

Висновки та перспективи. На основі викладеного можна зробити певні висновки:

- формулювання зазначеного права людини в Конституції України та Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» неоднакове, тому необхідно консолідувати ці два нормативно-правові акти;
- елементи свободи віросповідання конкретизовані й більш повно розкрито в зазначеному Законі України;
- відповідно до положень Конституції України елементами права свободи віросповідання є такі можливості: мати релігію або переконання; приймати релігію або переконання; змінювати релігію або переконання; сповідувати будь-яку релігію та виконувати будь-які дії, пов'язані з нею; здобувати релігійну та світську освіту; вимагати заміни виконання одного юридичного обов'язку іншим;
- ураховуючи, що під дію юридичного права підпадають лише зовнішні вияви свободи віросповідання людини, можна стверджувати, що елементами останньої як суб'єктивного юридичного права є такі можливості: приймати релігію або інші переконання за своїм вибором; сповідувати одноособово або разом з іншими будь-яку релігію; не сповідувати жодної релігії; змінювати свої релігійні або інші переконання; здобувати релігійну та (або) світську освіту; вимагати заміни виконання окремих юридичних обов'язків іншими з мотивів релігійних чи інших переконань;
- на підставі аналізу структури свободи віросповідання як суб'єктивного юридичного права

поняття цього права визначено як можливість людини приймати, змінювати релігійні або інші переконання, одноособово або спільно з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, здобувати релігійну та (або) світську освіту, а також вимагати заміни певних обов'язків перед державою на інші за мотивами релігійних чи інших переконань у випадках, визначених законодавством;

– поряд з діяльністю органів державної влади особливе значення має організаційно-правова діяльність спеціально уповноважених органів державної влади, серед яких слід виділити діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як одну з конституційних ор-

ганізаційно-правових гарантій здійснення прав на свободу світогляду і віросповідання людини, до якого на підставі ст. 55 Конституції України кожна людина може звернутися за захистом своїх прав;

– судові гарантії захисту прав людини на свободу світогляду і віросповідання і судовий захист прав релігійних організацій здійснюється відповідно до ст. 55 Конституції України, якою передбачено, що кожній людині в разі порушення його релігійних прав і свобод гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Література

1. Шмельова Г. Юридичний механізм забезпечення прав людини (загальнотеоретична характеристика) / Право України. — 1994. — № 10. — С. 49–51.
2. Ярмол Л. В. Свобода віросповідання людини: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одеська національна юридична академія. — Одеса, 2003. — 19 с.
3. Компанієць І. М. Адміністративно-правове регулювання свободи совісті: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. юрид. академія ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 1996. — 22 с.
4. Сергієнко Г. Л. Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантування свободи віросповідання в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02 / Нац. юр. академія України ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 2004. — 21 с.
5. «Про свободу совісті та релігійні організації»: Закон України від 23 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 20. — Ст. 277, із змінами та доповненнями.)
6. Про порядок введення в дію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: Постанова Верховної Ради Української РСР від 23.04.1991 р. № 988-XII / Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 25. — Ст. 284.
7. Конституція (Основний Закон) УРСР від 20 квітня 1978 р. — К.: Політздат України, 1982. — 48 с.
8. Загальна декларація прав людини. — К.: Укр. Правнича Фундація. Вид-во Право, 1995. — 12 с.
9. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. — К.: Укр. Правнича Фундація. Вид-во Право, 1995. — 40 с.
10. Скакун О. Ф. Теория государства и права: Учеб. для вузов / О. Ф. Скакун; Ун-т внутр. дел. — Х.: Фирма «Консум», 2000. — С. 278–282.
11. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. — 599 с.
12. Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій: Указ Президента України від 21 березня 2002 р. / Офіційний вісник України. — 2002. — № 12. — Ст. 563.
13. Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна: Указ Президента України від 4 березня 1992 р. № 125 / Урядовий кур'єр. — 1992, 6 березня. — С. 3.

References

1. Shmelevova G. Legal mechanism of human rights (general theoretical characteristic) / Law of Ukraine. — 1994 — № 10. — P. 49–51.
2. Yarmol L. V. Freedom of religion: rights in Ukraine (general theoretical research): Author's abstract. dis ... Candidate lawyer Sciences: 12.00.01 / Odessa National. Law Academy. — Odessa. — 2003. — 19 p.

3. Kompaniets I. M. Administrative and legal regulation of freedom of conscience: Author's abstract. dis ... Candidate lawyer Sciences: 12.00.07 / National. lawyer academy them Yaroslav the Wise. — Kharkiv, 1996. — 22 p.
4. Sergienko G. L. The role of constitutional and legal regulation of relations between the state and religious organizations in guaranteeing freedom of religion in Ukraine: Author's abstract. dis ... Candidate lawyer sciences 12.00.02 / Nats. jur Academy of Ukraine them Yaroslav the Wise. — Kharkiv, 2004. — 21 p.
5. «On Freedom of Conscience and Religious Organizations»: Law of Ukraine dated April 23, 1991 / Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. — 1991. — No. 20. — Art. 277, with amendments and additions.)
6. On the procedure for the enactment of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations»: Resolution of the Supreme Council of the Ukrainian SSR dated April 23, 1991 No. 988-XII / Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. — 1991. — No. 25. — Art. 284
7. Constitution (Basic Law) of the Ukrainian SSR dated April 20, 1978 — K. : Polestidat of Ukraine, 1982. — 48 p.
8. Universal Declaration of Human Rights. — K. : Ukr. Legal Foundation. View Law, 1995. — 12 p.
9. International Covenant on Civil and Political Rights. Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights. — K. : Ukr. Legal Foundation. View Law, 1995. — 40 p.
10. Skakun O. F. Theory of State and Law: Textbook for high schools / O. F. Racer; Un t in deeds — X. : Firm Konsum, 2000. — P. 278–282.
11. Skrypnyk O. V. Social, legal state in Ukraine: problems of theory and practice: Monograph. — K. : Institution of the State and the right to them. V. M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, 2000. — 599 pp.
12. On urgent measures for the final elimination of the negative consequences of the totalitarian policy of the former USSR in relation to religion and the restoration of violated rights of churches and religious organizations: Decree of the President of Ukraine dated March 21, 2002 / Official Bulletin of Ukraine. — 2002. — No. 12. — Art. 563
13. About measures for the return of religious property to religious organizations: Presidential Decree No. 125 of March 4, 1992 / Government Courier. — 1992, March 6. — P. 3.

Беседа Дмитро Володимирович
старший викладач
Національна академія Служби безпеки України
Беседа Дмитрий Владимирович
старший преподаватель
Национальная академия Службы безопасности Украины
Beseda Dmytro
Senior Lecturer
National Academy of Security Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-8-4361

**«ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА» ТА «ЕТНІЧНА» ЗЛОЧИННІСТЬ:
СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ**
**«ТРАНСНАЦИОНАЛЬНАЯ» И «ЭТНИЧЕСКАЯ» ПРЕСТУПНОСТЬ:
СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ**
**«TRANSNATIONAL» AND «ETHNIC» CRIME:
RELATIONSHIP CONCEPTS**

Анотація. В статті розглянуто співвідношення понять транснаціональної та етнічної злочинності. Встановлено, що за окремими ознаками ці поняття є взаємопоглинаючими, водночас в окремих випадках, можна констатувати значні відмінності.

На даний час існує низка особливостей у діяльності злочинних організацій, створених за етнічною ознакою, що вимагає подальшого наукового пошуку для вивчення та класифікації цього явища. Досліджено сутність понять транснаціональної та етнічної злочинності, виокремлено їх характерні риси та визначено критерії, за якими вони відмежовуються один від одного. Значене є вкрай необхідним при враховуванні державними органами у розробленні відповідних концепцій протидії злочинності та у діяльності національних правоохоронних і міжнародних спеціалізованих структур, що займаються цією проблематикою.

Грунтовний аналіз наукових джерел, зокрема зарубіжних, дозволив виділити два підходи в осмисленні організованої злочинності як явища, а саме визначити транснаціональну злочинність на підставі системного опису злочинних організацій або ж через опис характерних ознак цієї діяльності. Крім того, дослідником виявлено, що етнічні злочинні угруповання є підвидом транснаціональних. Також констатовано, що сама по собі етнічна структура може виступати як критерій для розмежування окремих їх видів. Етнічний же чинник виділяється в якості основного практично усіма дослідниками, як транснаціональних так і етнічних злочинних угруповань.

Автором зроблено висновок про формальне входження поняття «етнічної» злочинності до поняття «транснаціональної» злочинності з огляду на те, що будь-яке організоване злочинне угруповання, яке створене виключно з числа осіб однієї національності (племені, народності і т.д.) та здійснює злочинну діяльність на міжнародному рівні, можна вважати транснаціональним етнічним злочинним угрупованням. Виключенням є етнічні угруповання які діють локально в межах однієї країни, чи її частини та не мають міжнародних злочинних зв'язків.

Ключові слова: транснаціональна злочинність, етнічна злочинність, злочинні зв'язки, організовані злочинні угруповання.

Аннотация. В статье рассмотрено соотношение понятий транснациональной и этнической преступности. Установлено, что по отдельным признакам эти понятия взаимопоглощаемые, однако в отдельных случаях можно констатировать значительные отличия.

В настоящее время существует ряд особенностей в деятельности преступных организаций, созданных по этническому признаку, что требует дальнейшего научного поиска для изучения и классификации этого явления. Исследована сущность

понятий транснациональной и этнической преступности, выделены их характерные черты и определены критерии, по которым они отмежевывается друг от друга. Указанное является крайне необходимым при учете государственными органами в разработке соответствующих концепций противодействия преступности и в деятельности национальных правоохранительных и международных специализированных структур, занимающихся этой проблематикой.

Обстоятельный анализ научных источников, в том числе зарубежных, позволил выделить два подхода в осмыслении организованной преступности как явления, а именно определить транснациональную преступность на основании системного описания преступных организаций или через описание характерных признаков этой деятельности. Кроме того, исследователем обнаружено, что этнические преступные группировки является подвидом транснациональных. Также констатируется, что сама по себе этническая структура может выступать в качестве критерия для разграничения отдельных их видов. Этнический же фактор выделяется в качестве основного практически всеми исследователями, как транснациональных так и этнических преступных группировок.

Автор сделал вывод о формальном вхождении понятие «этнической» преступности в понятие «транснациональной» преступности с учетом того, что любую организованную преступную группировку, созданное исключительно из числа лиц одной национальности (племени, народности и т.д.) и осуществляет преступную деятельность на международном уровне, можно считать транснациональным этническим преступным группировкам. Исключением являются этнические группировки действующих локально в пределах одной страны или ее части и не имеют международных преступных связей.

Ключевые слова: транснациональная преступность, этническая преступность, преступные связи, организованные преступные группировки.

Summary. The article discusses the relationship between the concepts of transnational and ethnic crime. It has been established that, according to individual characteristics, these concepts are mutually absorbable, but in some cases it can be stated that there are significant differences.

Currently, there are a number of features in the activities of criminal organizations created on the basis of ethnicity, which requires further scientific research to study and classify this phenomenon. The essence of the concepts of transnational and ethnic crime is investigated, their characteristic features are identified and the criteria by which they are separated from each other are defined. This is extremely necessary when taking into account by state authorities in the development of relevant concepts of combating crime and in the activities of national law enforcement and international specialized agencies dealing with this issue.

A thorough analysis of scientific sources, including foreign ones, made it possible to single out two approaches in understanding organized crime as a phenomenon, namely, to determine transnational crime based on a systemic description of criminal organizations or through a description of the characteristics of this activity. In addition, the researcher found that ethnic criminal groups is a subspecies of transnational. It was also stated that the ethnic structure itself can act as a criterion for distinguishing certain types of them. The ethnic factor stands out as the main one by practically all researchers, both transnational and ethnic criminal groups.

The author concluded that the concept of «ethnic» crime was formally included in the concept of «transnational» crime, taking into account the fact that any organized criminal group created exclusively from among people of one nationality (tribe, nationality, etc.) carries out criminal activity on internationally, can be considered a transnational ethnic gang. The exceptions are ethnic groups operating locally within one country or a part of it and do not have international criminal connections.

Key words: transnational crime, ethnic crime, criminal ties, organized criminal groups.

Постановка проблеми. Як транснаціональна так і етнічна організована злочинність є результатами діяльності злочинних організацій, її трансформацій, виходом (як правило) у своїй діяльності за межі території однієї держави, внаслідок чого набувають міжнародних, глобальних масштабів. Здавалось би, основною відмінною ознакою вказаних організацій вбачається їх склад (моно або поліетнічний). Але реалії сьогодення вказують на ряд особливостей у діяльності злочинних організацій, створених за етнічною ознакою, що, безсумнівно, потребує подальшого наукового пошуку для вивчення та класифікації цього явища.

Для чіткого з'ясування питання щодо співвідношення понять транснаціональної та етнічної злочинності, слід дослідити їх сутність, виокремити їх характерні риси та визначити критерії, за якими вони відмежовується один від одного. Це є надзвичайно актуальним і має враховуватися державними органами при розробці відповідних концепцій протидії злочинності та у діяльності національних правоохоронних і міжнародних спеціалізованих структур, що займаються цією проблематикою.

Виклад основного матеріалу. Сучасна правова наука не виробила універсального визначення як

поняття «транснаціональна організована злочинність» так і «етнічна організована злочинність».

Безпосередньо або частково ці різновиди злочинності у своїх працях розглядали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як П. Д. Біленчук, І. М. Баранник, А. М. Глінкін, В. О. Глушков, С. Є. Еркенов, Г. А. Зорін, Б. І. Калачов, Л. Л. Каневський, М. В. Корнієнко, А. В. Кофанов, С. В. Максимов, В. В. Меркушин, Ч. О. Мустафаєв, І. В. Пшеничний, А. Л. Репецька, Є. Д. Скулиш, І. М. Гриненко, О. В. Танкевич, В. В. Устинов, В. А. Яценко, Ф. Вільямс, Р. Годсон, Р. Мінн, В. Олсон, Д. Річардс, Л. Шеллі та інші.

На думку, Є. Д. Скулиша та В. О. Глушкова, відсутність чіткого розуміння того, що є «транснаціональною організованою злочинністю», ускладнює боротьбу національних правоохоронних органів та міжнародних спеціалізованих структур з цим негативним явищем [3, с. 191].

Водночас, слід зазначити, що своє бачення щодо транснаціональної організованої злочинності світова спільнота виклала ще у 1988 році на Міжнародному симпозіумі по організованій злочинності, в матеріалах якого присутня загальна формула цього поняття, де транснаціональна організована злочинність розуміється як «будь-яка постійна участь групи людей або організації у злочинній діяльності, головна мета якої — отримувати прибуток всюди, незважаючи на наявність національних кордонів» [4, с. 222]. Аналіз цього визначення дав змогу виділити чотири ознаки, які характеризують транснаціональну організовану злочинність: 1) наявність організації, 2) постійна участь у злочинній діяльності; 3) наявність чітко вираженої економічної мети, 4) досягнення цієї мети пов'язане з перетином національних кордонів. Ці ознаки досить чітко визначають характерні риси транснаціональної організованої злочинності, але, в принципі, такі ознаки як постійність, організованість, а також корисливий мотив повною мірою стосуються традиційної організованої злочинності. Лише остання ознака, зазначена у даному визначенні, а саме розширення географії злочинної діяльності з виходом за національні кордони — є ознакою транснаціональної організованої злочинності. Саме на цю рису транснаціональної організованої злочинності вказують А. К. Бекряшев та І. П. Білозеров, зауважуючи, що «транснаціональна злочинність у загальному вигляді визначається як злочинність, яка виходить за межі однієї держави», хоча цей підхід досить спірний з погляду багатогранності цього злочинного феномену [2]. Як здається, ця єдина підстава (міжнаціональність), яка на загальному рівні дає можливість виділити транснаціональну організовану злочинність в окремий вид сучасної

злочинності, не сприяє повному розкриттю її змісту, це явище потребує глибшого аналізу. Більш ґрунтовне визначення транснаціональної злочинності подано у документах Всесвітньої конференції в Неаполі у 1994 році, де під транснаціональною організованою злочинною діяльністю розуміється здійснення злочинними організаціями незаконних операцій, пов'язаних з переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей, інших матеріальних і нематеріальних засобів через державні кордони з метою використання сприятливої ринкової кон'юнктури в одній або кількох іноземних державах для отримання суттєвої економічної вигоди, а також для ефективного ухилення від соціального контролю за допомогою корупції, насильства і використання значних відмінностей у системах кримінального правосуддя різних країн [1]. Прогресивний характер такого визначення очевидний. Характерними ознаками транснаціональної організованої злочинності, які дають змогу відокремлювати цей вид злочинності від суміжних, споріднених, зокрема від загальної організованої злочинності визнані:

- 1) широкий перелік об'єктів злочинної діяльності, до складу яких входить інформація, а також наявність суб'єктів, які потрапляють у сферу злочинної діяльності — людей;
- 2) використання прогалів у системі кримінального законодавства різних країн;
- 3) корупція як наслідок та інструмент злочинної діяльності.

Своє бачення транснаціональної організованої злочинності викладено у науковій літературі, зокрема зарубіжній, її аналіз дає змогу виділити два підходи в осмисленні цього явища, а саме: спроби визначити транснаціональну злочинність на підставі системного опису злочинних організацій або ж через опис характерних ознак цієї діяльності. Зокрема, Л. Шеллей виділяє три характерні ознаки транснаціональної організованої злочинності: географія злочинної діяльності: транснаціональна організована злочинність, як правило, базується в одній державі, але вчиняє злочини у кількох країнах; сфера інтересів транснаціональної організованої злочинності розповсюджується на всі сфери економіки, торгівлі, фінансів; ця діяльність приносить надприбутки, частина яких у подальшому використовується в корупційних схемах, а також з метою подальшого вдосконалення злочинної діяльності [5, с. 173]. Інші науковці зазначають, що відмітними характеристиками транснаціональних злочинних організацій можна вважати глобальний масштаб їх операцій та перехід злочинної діяльності через кордони держав,

мобільність, ефективну комунікацію, швидку адаптацію до ринкових умов і правових умов, які створюють державні органи влади в тій або іншій країні з метою протидії злочинності [6, с. 155–156].

Найбільш ґрунтовним, і, на нашу думку, структурно вірним є визначення Г. П. Жаровської, яка узагальнюючи думки зарубіжних науковців, визначає, що для сучасної транснаціональної організованої злочинності характерні такі ознаки:

1. Інтернаціональність: до складу транснаціональної організованої злочинності входять представники різних національностей, що є природним і не перешкоджає реалізації злочинних схем, злочинів, в той же час в її рамках можуть існувати і організації, які створені за етнічною ознакою, але і в цих випадках злочинні зв'язки є інтернаціональними.

2. Структурованість: транснаціональні злочинні організації мають складну структуру взаємозв'язків, пов'язані з іншими соціальними інститутами, всередині організацій має місце строга ієрархія.

3. Гнучкість: здатність транснаціональних злочинних організацій до активної співпраці з іншими соціально-політичними інститутами, до проникнення в законні інститути для отримання переваг і преференцій у процесі реалізації злочинних схем.

4. Силкові методи розв'язання проблем: транснаціональні злочинні організації використовують силу, погрози, шантаж з метою розв'язання проблем, які перешкоджають реалізації злочинних схем.

5. Злочинна інноваційність: транснаціональні злочинні організації використовують передові інформаційні техніко-технологічні інновації з метою досягнення мобільності, ефективної комунікації для здійснення фінансових операцій і контролю.

6. Швидкість та мобільність: транснаціональні злочинні організації є мобільними з погляду переміщення в межах регіону, в якому реалізуються злочинні схеми, національні кордони не є в цьому перешкодою, сучасні транспортні засоби, міжнародні логістичні коридори створюють умови для швидкого переміщення, транспортування та комунікації.

7. Контроль: транснаціональні злочинні організації намагаються здійснювати тотальний контроль над певною сферою кримінальної діяльності, при цьому з конкурентами ведеться жорстка боротьба, що нерідко призводить до тотальних кримінальних конфліктів.

8. Адаптація: транснаціональні злочинні організації швидко адаптуються до економічних, політичних, юридичних, митних умов, у яких вони діють, використовують прогалини у законодавстві, неузгодженість дій правоохоронних органів з метою реалізації злочинних схем.

9. Мотиви злочинної діяльності: переважним мотивом для злочинної діяльності є збагачення, тобто корисливий мотив провідний у дії транснаціональних злочинних організацій [7, с. 114].

Як ми бачимо, вже у першому пункті Г. П. Жаровська виділяє етнічну ознаку в діяльності транснаціональних злочинних угруповань, таким чином вказуючи на те, що етнічні злочинні угруповання є підвидом транснаціональних.

Як свідчить сучасна наукова думка, організована злочинність проявляє себе через діяльність окремих організованих злочинних груп. На практиці існує багато їх різновидів, яких є сформовані на етнічній основі. В науці не існує сталої термінології щодо цього феномена, тому можна зустріти різні терміни: «злочинні етнічні формування» (Г. Геворгян), «етнічні угруповання» (С. В. Топільська), «етнічні організовані злочинні групи» (Г. В. Дашков, Д. М. Коломитц), «організовані групи та злочинні організації, сформовані на етнічній основі». Як бачимо, усі вище перелічені терміни, що описують феномен етнічної організованої злочинності, базуються на понятті етносу. З грецької етнос перекладається як плем'я, народ і означає сталу людську спільноту, яка історично виникає на певній території і характеризується усвідомленням своєї єдності та самобутності, спільністю мови, культури, побуту, звичаїв, традицій та особливостями психологічного складу» [8, с. 199].

Сама по собі етнічна структура може виступати як критерій для розмежування окремих їх видів. Наприклад, Б. В. Лизогуб на основі вивчення світового досвіду боротьби з організованою злочинністю пропонує такий розподіл ОЗГ за цією ознакою:

- 1) східноєвропейські угруповання (російські, українські, польські, литовські тощо);
- 2) італійські угруповання (сицилійські, калабрійські, неаполітанські, американо-італійські);
- 3) негритянські угруповання;
- 4) нігерійські угруповання;
- 5) латиноамериканські угруповання та центральноамериканські угруповання;
- 6) колумбійські угруповання;
- 7) мексиканські угруповання;
- 8) азіатські угруповання (китайські, корейські, японські, в'єтнамські, кавказькі, чеченські, вірменські, азербайджанські, дагестанські, середньоазіатські, афганські, пакистанські);
- 9) «інтернаціональні».

Спільною ознакою для всіх цих злочинних угруповань, за винятком останнього, є домінування у їхньому складі осіб певної етнічної або національної належності [9].

Як бачимо, етнічний чинник виділяється в якості основного практично усіма дослідниками, як транснаціональних так і етнічних злочинних угруповань.

Висновок. Таким чином, з впевненістю можна констатувати, що моноетнічність є основним чинником який виокремлює етнічні злочинні угруповання з-поміж транснаціональних. Структурно етнічна організована злочинність є складовою транснаціональної організованої злочинності з огляду на міжнародний характер злочинної діяльності. Формально,

будь-яке організоване злочинне угруповання яке створене виключно з числа осіб однієї національності (племені, народності і т.д.) яке здійснює злочинну діяльність на міжнародному рівні можна вважати транснаціональним етнічним злочинним угрупованням. Виключенням є етнічні угруповання які діють локально в межах однієї країни, чи її частини та не мають міжнародних злочинних зв'язків. У такому випадку слід класифікувати їх як національні етнічні злочинні угруповання.

Література

1. A Paper for the First International Symposium on Organized Crime, St. Cloud, France, May 1988. International Documentation on Organised and Economic Crime. — USA, Lexington Books, 1988. — 726 p.
2. Бекряшев А. К. Теневая экономика и экономическая преступность / А. К. Бекряшев, И. П. Белозеров, Н. С. Бекряшева. — Омск: Омский гос. ун-т, 2000. — 459 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sbiblio.com/biblio/archive/bekryashev>
3. Скулиш Є. Д., Глушков В. О. Поняття транснаціональної організованої злочинності та її співвідношення з тероризмом / Питання кримінального права та кримінології/електронний ресурс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/42.pdf
4. Conclusions and recommendations of the international conference on preventing and controlling money-laundering and the use of the proceeds of crime: a global approach. — Mode of access: <http://www.imolin.org/imolin/courmaye.html>
5. Shelley L. The Threat To World Order / Organized Crime: Contemporary Issues. — San Diego. 1999. — P. 173. 25. Shelley L. Transnational Organized Crime // Journal of International Affairs. Vol. 48. — № 2. — 1995.
6. Godson R., Olson W. International Criminal Organization / Organized Crime: Contemporary Issues. — P. 155–156.
7. Жаровська Г. П. Транснаціональна злочинність: джерела, ознаки, структура взаємозв'язків. — Науковий вісник Чернівецького університету. — 2013. — Випуск 660. Правознавство. — С. 113–116.
8. Леляк О. О. Етнічні злочинні угруповання в Україні: проблеми протидії / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — № 24. — 2011. — С. 199–203.
9. Лизогуб Б. В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії: дис.канд. юрид.: 12.00.08 / Б. В. Лизогуб. — Х. — 2004. — 240 с.

References

1. A Paper for the First International Symposium on Organized Crime, St. Cloud, France, May 1988. International Documentation on Organised and Economic Crime. — USA, Lexington Books, 1988. — 726 p.
2. Bekryashev A. K. Tenevaya ekonomika i ekonomicheskaya prestupnost' / A. K. Bekryashev, I. P. Belozеров, N. S. Bekryasheva. — Omsk: Omskij gos. un-t, 2000. — 459 s. — rezhim dostupu: <http://sbiblio.com/biblio/archive/bekryashev>
3. Skulish Є. D., Glushkov V. O. Ponyattya transnacional'noi organizovanoi zlochinnosti ta її spivvidnoshennya z terorizmom / Pitannya kriminal'nogo prava ta kriminologiyi/elektronnij resurs, rezhim dostupu — http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/42.pdf
4. Conclusions and recommendations of the international conference on preventing and controlling money-laundering and the use of the proceeds of crime: a global approach. — Mode of access: <http://www.imolin.org/imolin/courmaye.html>
5. Shelley L. The Threat To World Order / Organized Crime: Contemporary Issues. — San Diego. 1999. — P. 173. 25. Shelley L. Transnational Organized Crime // Journal of International Affairs. — Vol. 48. — № 2. — 1995.
6. Godson R., Olson W. International Criminal Organization / Organized Crime: Contemporary Issues. — P. 155–156.
7. ZHarov's'ka G. P. Transnacional'na zlochinnist': dzherela, oznaki, struktura vzaemozv'yazkiv. — Naukovij visnik CHernivec'kogo universitetu. — 2013. — Vipusk 660. Pravoznavstvo. — S. 113–116.
8. Lelyak O. O. Etnichni zlochinni ugrupovannya v Ukraїni: problemi protidii./ Borot'ba z organizovanoyu zlochinnistyu i korupciyu (teoriya i praktika). — № 24. — 2011 — S. 199–203.
9. Lizogub B. V. Organizovani zlochinni ugrupovannya: klasifikaciya ta zahodi protidii: dis.kand. yurid.: 12.00.08 / B. V. Lizogub. — H. 2004. — 240 s.

Бойчук Дмитро Валерійович
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка

Бойчук Дмитрий Валерьевич
кандидат юридических наук,
доцент кафедры публичного и частного права
Факультета права и международных отношений
Киевский университет имени Бориса Гринченко

Boychuk Dmytro
Candidate of Law Science,
Docent of the Department of Public and Private Law of
Faculty of Law and International Relations
Boris Grinchenko Kiev University

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-8-4238

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ПРО МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ ТА ЗЛОЧИНИ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

НОРМАТИВНОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЙ О МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ И ПРЕСТУПЛЕНИЯХ МЕЖДУНАРОДНОГО ХАРАКТЕРА В УГОЛОВНОМ КОДЕКСЕ УКРАИНЫ

NORMAL ENFORCEMENT OF INTERNATIONAL AFFAIRS AND CRIMES OF INTERNATIONAL CHARACTER IN THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Анотація. В даній статті досліджується нормативне закріплення положень про міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру в Кримінальному кодексі України.

З'ясовано, що Україна активно співпрацює із світовим співтовариством у напрямках боротьби із різними злочинами. Одним із шляхів такої співпраці є підписання міжнародних договорів, які поступово стають частиною нашого законодавства, зокрема і кримінального.

Автор у статті акцентує свою увагу саме на 20 Розділі Кримінального кодексу України, який закріпив положення про міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру. Також автор окремо аналізує міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру.

Встановлено, що термін «злочин міжнародного характеру» прийшов до кримінального права України з міжнародного кримінального права. Також те, що ці злочини є суспільно небезпечні, міжнародно-протиправні, винні діяння, що посягають на різні сфери міжнародного правопорядку.

Визначено, що важливою ознакою злочину міжнародного характеру є закріплення його протиправності у міжнародному договорі, а Україна будучи учасником цих договорів повинна їх виконувати та імплементувати в своє законодавство.

Автором зазначено, що не всі злочини, які слід віднести до злочинів міжнародного характеру розміщені в 20 Розділі Кримінального кодексу України.

Щодо міжнародних злочинів, то в статті визначено, що це особливо небезпечні для людської цивілізації порушення принципів і норм міжнародного права, що мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту особистості та життєво важливих інтересів міжнародної співдружності в цілому. Тобто, автор вказує, що міжнародні злочини посягають на мир та безпеку людства.

В статті вказано, що основний перелік міжнародних злочинів, визначено Статутом Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн «осі» (1945 року) та зазначено, що в 20 Розділі Кримінального кодексу України не відображено всіх міжнародних злочинів, їх перелік є набагато ширшим.

Аналізуючи злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, автор звертає увагу на те, що їх об'єкт є різним та вказує, що законодавцю потрібно звернути увагу на це, та внести зміни до Кримінального кодексу України.

Також в статті з'ясовано об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та визначено, що ці злочини мають свою особливість.

Ключові слова: нормативне закріплення, кримінальний кодекс України, міжнародний договір, міжнародний злочин, злочин міжнародного характеру.

Аннотация. В данной статье исследуется нормативное закрепление положений о международных преступлениях и преступлениях международного характера в Уголовном кодексе Украины.

Выяснено, что Украина активно сотрудничает с мировым сообществом в направлениях борьбы с различными преступлениями. Одним из путей такого сотрудничества является подписание международных договоров, которые постепенно становятся частью нашего законодательства, в том числе и уголовного.

Автор в статье акцентирует свое внимание именно на 20 Главе Уголовного кодекса Украины, которая закрепила положение о международных преступлениях и преступлениях международного характера. Также автор отдельно анализирует международные преступления и преступления международного характера.

Установлено, что термин «преступление международного характера» пришел в уголовное право Украины с международного уголовного права. Также то, что эти преступления являются общественно опасные, международно-противоправные, виновные деяния, посягающие на различные сферы международного правопорядка.

Определено, что важным признаком преступления международного характера является закрепление его противоправности в международном договоре, а Украина как участник этих договоров должна их выполнять и имплементировать в свое законодательство.

Автором отмечено, что не все преступления, которые следует отнести к преступлениям международного характера размещены в 20 Главе Уголовного кодекса Украины.

По поводу международных преступлений, то в статье определено, что это особенно опасны для человеческой цивилизации нарушения принципов и норм международного права, имеющие основополагающее значение для обеспечения мира, защиты личности и жизненно важных интересов международного сотрудничества в целом. То есть, автор указывает, что международные преступления посягают на мир и безопасность человечества.

В статье указано, что основной перечень международных преступлений, определено Уставом Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран «осі» (1945 года) и указано, что в 20 Главе Уголовного кодекса Украины не отражено всех международных преступлений, их перечень гораздо шире.

Анализируя преступления против мира, безопасности человечества и международного правопорядка, автор обращает внимание на то, что их объект разный и указывает, что законодателю нужно обратить внимание на это, и внести изменения в Уголовный кодекс Украины.

Также в статье выяснено объективную сторону, субъект и субъективную сторону преступлений против мира, безопасности человечества и международного правопорядка и определено, что эти преступления имеют свою особенность.

Ключевые слова: нормативное закрепление, уголовный кодекс Украины, международный договор, международное преступление, преступление международного характера.

Summary. The article deals with the normative consolidation of the provisions on international crimes and crimes of an international character in the Criminal Code of Ukraine.

It is revealed that Ukraine is actively cooperating with the international community in combating various crimes. One way of such cooperation is the signing of international treaties, which gradually become part of our legislation, including criminal ones.

The author focuses on the 20 section of the Criminal Code of Ukraine, which consolidated the provisions on international crimes and crimes of an international character. The author also analyzes international crimes and crimes of an international character.

It was established that the term «crimes of an international character» came to the criminal law of Ukraine on international criminal law. Also, these crimes are socially dangerous, internationally wrongful, offensive acts that encroach upon various areas of international law and order.

It is determined that an important feature of a crime of an international character is the attachment of its wrongdoing in an international treaty, and Ukraine as a party to these treaties must implement and implement them in their legislation.

The author notes that not all crimes that should be attributed to crimes of an international character are located in 20 section of the Criminal Code of Ukraine.

With regard to international crimes, the article states that it is particularly dangerous for human civilization violations of principles and norms of international law that are of fundamental importance for the maintenance of peace, protection of personality and vital interests of the international community as a whole. That is, the author points out that international crimes encroach on the peace and security of mankind.

The article states that the main list of international crimes is defined by the Statute of the International Military Tribunal for the Court and the «axis» of the main war criminals of European countries (1945) and stated that in all sections of the International Criminal Code, 20 section of the Criminal Code does not cover all international crimes, their list is much wider.

Analyzing crimes against peace, human security and international law, the author draws attention to the fact that their object is different and indicates that the legislator needs to pay attention to this and to amend the Criminal Code of Ukraine.

The article also clarifies the objective side, subject and subjective aspect of crimes against peace, human security and international law and defines that these crimes have their own peculiarities.

Key words: *normative fixing, the criminal code of Ukraine, international contract, international crime, crime of international character.*

Постановка проблеми. З перших років незалежності наша держава активно співпрацює із світовим співтовариством в напрямках боротьби із різними злочинами. Україною на даний час підписано ряд міжнародних договорів у цій сфері, які вже стали частиною нашого законодавства. Частина з них навіть закріпилася в нормах окремого розділу Кримінального кодексу України «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», аналізуючи який, розуміємо, що там є багато прогалин, недоопрацювань, що створює багато проблем, які слід вирішувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи різні джерела в сфері національного кримінального права, можна помітити, що науковці не достатньо проводять досліджень щодо міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру. Вченими частково проводився аналіз цієї сфери. Так, А. В. Савченко [1], Ю. Л. Шуляк [1], А. В. Шевчук [2], М. Д. Дякур [2], М. В. Даньшин [3], Я. О. Лантінов [3] зробили загальний аналіз складу злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, К. В. Юртаєва [4] дослідила місце скоєння злочинів міжнародного характеру, Т. Х. Хачатурян [5] простежила кваліфікацію злочинів за сучасним міжнародним правом, В. О. Поповичук [6] з'ясував визначення категорії «злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», Ю. М. Черноус [7] дослідив криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру.

Вважаємо, що напрацювань щодо сфери нашого дослідження не достатньо.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є вивчення положень про міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру, які знайшли своє нормативне закріплення в Кримінальному кодексі України.

Виклад основного матеріалу. На початку 2000-х років в національне кримінальне законодавство вперше було вкраплено норми міжнародних договорів, які стосуються злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Таке нововведення знайшло своє відображення в Кримінальному кодексі України, а саме в 20 Розділі, аналізуючи який можна з'ясувати, що він не досконалий та потребує доопрацювань.

Вивчаючи наукові джерела, нормативно-правові акти, на нашу думку, злочини визначені в 20 Розділі ККУ можна умовно поділити на міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру. Вважаємо, що варто розібратися в їх відмінності та з'ясувати, які злочини, передбачені 20 Розділом ККУ є міжнародними, а які злочини є злочинами міжнародного характеру.

К. В. Юртаєва визначає, що термін «злочин міжнародного характеру» прийшов до кримінального права України з міжнародного кримінального права. Цими злочинами в сучасному кримінальному праві України є суспільно небезпечні, міжнародно-протиправні, винні діяння, що посягають на різні сфери міжнародного правопорядку, крім злочинних посягань на мир, безпеку людства та найвищі моральні цінності світової співдружності, вчиняються фізич-

ними особами, які можуть бути суб'єктами злочину за законодавством України про кримінальну відповідальність, та є кримінально караними відповідно до зобов'язань України за міжнародними договорами [4, с. 14–46]. Тобто, злочинами міжнародного характеру, є злочини, які посягають на міжнародний правопорядок.

Важливою ключовою ознакою злочину міжнародного характеру є закріплення його протиправності у міжнародному договорі [7, с. 73]. Україна, будучи учасником міжнародних договорів повинна їх виконувати та впроваджувати в своє законодавство, а при вчиненні злочинів міжнародного характеру, передбачених 20 Розділом ККУ, повинна керуватися, окрім національного кримінального кодексу, також міжнародними договорами. Наприклад, такими як Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 року, яку Україна ратифікувала в 1993 року. Вона характеризує такий злочин як найманство. Також Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 року, ратифікована Україною 1998 року, яка визначає положення про зброю масового знищення, а саме хімічну тощо.

Деякі науковці взагалі вважають, що не може вважатися злочином міжнародного характеру та переслідуватися як таке, що загрожує нормальному функціонуванню міжнародних відносин, діяння, відносно боротьби із яким немає спеціальної угоди. Відносно даного діяння має бути прийнята спеціальна міжнародна конвенція або відповідні положення передбачатися у міжнародній конвенції, що має загальний характер [7, с. 72].

Ю. М. Черноус, наводить узагальнений перелік злочинів міжнародного характеру, серед яких виділяє: тероризм; захоплення заручників; викрадення ядерних матеріалів; найманство; торгівля людьми; катування; посягання на осіб, які користуються міжнародним захистом; легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; фальшивомонетництво; контрабанда; незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин; нелегальна міграція; корупційні злочини; посягання на культурні цінності; поширення порнографії; кіберзлочини; злочини у сфері авторських і суміжних прав; піратство; розрив чи пошкодження підводного кабелю; зіткнення морських суден; ненадання допомоги на морі; забруднення моря шкідливими речовинами; порушення режиму континентального шельфу; злочини проти безпеки морського судноплавства; порушення правил морських промислів; захоплення, угон та інші злочини на борту повітряного судна чи

в міжнародних аеропортах; військові злочини міжнародного характеру (злочини проти жертв війни; використання заборонених засобів і методів ведення війни; мародерство та інші [7, с. 84–85]. Слід погодитись із таким переліком злочинів міжнародного характеру оскільки, на нашу думку, вони несуть небезпеку міжнародному правопорядку.

Як бачимо, не всі визначені Ю. М. Черноусом злочини міжнародного характеру є закріплені в 20 Розділі ККУ. Так, «мародерство», яке він відносить до міжнародних злочинів не передбачене в 20 Розділі ККУ, а регулюються 19 Розділом ККУ «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» (ст. 432 ККУ). Також, такий злочин як «контрабанда», який Ю. М. Черноус відносить до злочинів міжнародного характеру, не передбачений 20 Розділом ККУ, натомість він міститься в 7 Розділі ККУ «Злочини у сфері господарської діяльності» (ст. 201 ККУ). Так само, злочин «незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин» не передбачений у 20 Розділі ККУ, він закріплений у 13 Розділі ККУ «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» (ст.ст. 305–327 ККУ) [8] тощо.

Тобто, з вищезазначеного зрозуміло, що не всі злочини, які слід віднести до злочинів міжнародного характеру розміщені в 20 Розділі ККУ.

Щодо міжнародних злочинів, то науковці відносять до них особливо небезпечні для людської цивілізації порушення принципів і норм міжнародного права, що мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту особистості та життєво важливих інтересів міжнародної співдружності в цілому. Прикладами таких злочинів можуть бути геноцид, екоцид, злочини проти людства, військові злочини тощо [4, с. 19]. Такої ж думки Т. Х. Хачатурян, К. В. Юртаєва, які вважають, що міжнародний злочин як винне діяння, спрямоване проти основних універсальних цінностей міжнародної спільноти, які визнані міжнародним правом [5, с. 15; 4, с. 19]. Слід звернути увагу на те, що міжнародні злочини посягають на мир та безпеку людства.

Звернувшись до ККУ можемо побачити, що військові злочини виокремлені не в 20 Розділі «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», а в 19 Розділі «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)». Лише ст. 437 (планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни) та ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни) ККУ закріплюють деякі військові злочини [8]. Вважаємо, що ККУ потребує змін та доповнень в цій частині.

Основний перелік міжнародних злочинів, більшість науковців вважає, визначено Статутом Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн «осі» (1945 р.) (далі — Статут Міжнародного військового трибуналу). Так, ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу визначено систему злочинів таким чином: 1) до злочинів проти миру слід віднести: планування, підготовку, розв'язання або ведення агресивної війни або війни, яка порушує міжнародні договори, угоди, або участь в загальному плані чи змові, які спрямовані до здійснення кожного з вищевказаних дій; 2) до військових злочинів слід віднести порушення законів або звичаїв війни. До цих порушень відносяться вбивства, катування чи поміщення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства чи катування військовополонених або осіб, що знаходяться на морі; вбивства заручників; пограбування громадської чи приватної власності; безглузде руйнування міст чи сіл; розорення, не виправдане військовою необхідністю, та інші злочини; 3) до злочинів проти людяності слід віднести: вбивства, винищування, поневолення, заслання та інші жорстокі дії, вчинені щодо цивільного населення до або під час війни, або переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами з метою здійснення або зв'язку з будь-яким злочиним [9].

Також слід згадати і про Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р., який закріпив визначення значної кількості міжнародних злочинів. Серед них: а) злочин геноциду; б) злочини проти людства; в) військові злочини; г) злочини агресії [4, с. 19].

З вищезазначеного зрозуміло, що в 20 Розділі ККУ не відображено всіх міжнародних злочинів, їх перелік є набагато ширшим.

Варто звернути увагу і на злочин передбачений ст. 436-1 — виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, який з'явився у ККУ в 2014 році. Він достатньо не аналізувався в науковій літературі, не виділяється як злочин міжнародного характеру, а також як міжнародний злочин. Натомість деякі науковці (наприклад, В. О. Поповичук) відносять його до злочинів проти міжнародного правопорядку [6, с. 322].

Слід зазначити, що на відміну від злочинів міжнародного характеру, які характеризуються меншим ступенем суспільної небезпечності, міжнародні злочини загрожують основам існування держав, міжнародному миру та безпеці [7, с. 69–73].

Аналізуючи злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які знайшли

своє нормативне закріплення в 20 Розділі ККУ, слід зазначити, що характерною ознакою цих злочинів є те, що вони не мають спільного родового об'єкта. Щодо цієї проблеми в науковій літературі можна зустріти різні думки. Так, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, А. В. Шевчук, М. Д. Дякур, А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк визначають об'єктами вищезазначених злочинів: 1) мир; 2) безпеку людства; 3) міжнародний правопорядок [10, с. 566; 5, с. 389; 1, с. 299].

М. В. Даньшин, Я. О. Лантінов вважають, що об'єктами злочинів передбачених 20 Розділом ККУ є: 1) безпека людства для злочинів передбачених ч. 1, 2 ст. 436, ч. 1, 2 ст. 437, ч. 1 ст. 438, ч. 2 ст. 442, ч. 1 ст. 443 ККУ; 2) виживання людства для злочинів передбачених ч. 1 ст. 439, ч. 1 ст. 440, ч. 1 ст. 441, ч. 1 ст. 442; 3) неналежне керування в сфері міжнародних відносин для злочинів передбачених ч. 1, 2 ст. 444, ч. 1 ст. 445, ч. 1 ст. 446, ч. 1, 2 ст. 447 [3, с. 5–23]. Така думка має право на існування. Але все ж вона авторами не обґрунтована.

Деякі науковці згруповують злочини, передбачені Розділом 20 ККУ у залежності від загального об'єкта. Так, В. О. Поповичук визначає, що їх можна розмежувати таким чином: 1) мир виступає загальним об'єктом для таких злочинів, як: пропаганда війни та планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст.ст. 436, 437 ККУ); 2) безпека людства виступає загальним об'єктом для таких злочинів, як: порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 ККУ); найманство (ст. 447 ККУ); застосування зброї масового знищення (ст. 439 ККУ); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 ККУ); екоцид (ст. 441 ККУ); геноцид (ст. 442 ККУ); 3) міжнародний правопорядок виступає загальним об'єктом для таких злочинів, як: виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436–1 ККУ); посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 ККУ); злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 ККУ); незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 ККУ); піратство (ст. 446 ККУ) [6, с. 322].

На відміну від В. О. Поповичука, А. В. Шевчук та М. Д. Дякур, визначають що безпосереднім об'єктом найманства виступає міжнародний правопорядок [2, с. 392]. Слід з ними погодитися, оскільки проаналізувавши визначення найманства, що зазначено в ч. 1 ст. 447 ККУ, все ж зрозуміло, що цей злочин спрямований на повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання ді-

яльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності держав тощо. Такі дії, відповідно, несуть шкоду міжнародному правопорядку.

На думку А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк, безпосередніми об'єктами деяких злочинів передбачених 20 розділом ККУ можуть бути: 1) безпека природи як середовища проживання людської спільноти (екоцид, ст. 441 ККУ); безпека існування національних, етнічних, расових та релігійних груп (геноцид, ст. 442 ККУ) [1, с. 301–302]. А. В. Шевчук, М. Д. Дякур вважають, що деякі злочини 20 Розділу ККУ поєднанні із насильством або тягнуть суспільно небезпечні наслідки, а тому їм властиві додаткові об'єкти (порушення законів та звичаїв війни, геноцид, посягання на представника іноземної держави та ін.). Такими об'єктами є життя і здоров'я особи, воля, честь та гідність [2, с. 389–390].

Проаналізувавши погляди науковців, слід відмітити, що об'єкт злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є різним. На нашу думку, законодавцю потрібно звернути увагу на це, та внести зміни до ККУ, таким чином, щоб злочини в яких загальним об'єктом виступає мир, безпека людства та міжнародний правопорядок були розміщені в окремі розділи ККУ.

Властива також деяким злочинам проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку і потерпіла особа (порушення законів та звичаїв війни, геноцид, посягання на життя представника іноземної держави, піратство тощо). Це, зокрема, військовополонені, члени етнічної, расової чи релігійної групи, представник іноземної держави, члени екіпажу та пасажери судна, захоплені на морському судні [2, с. 390].

З об'єктивної сторони злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, як правило вважаються закінченими з моменту вчинення відповідного суспільно небезпечного діяння, тобто є формальними за своїм складом. Деякі з них (наприклад, кваліфіковані склади таких злочинів, як застосування зброї масового знищення, піратство, порушення законів та звичаїв війни) є злочинами з матеріальними складами, оскільки вони вимагають настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків. Злочин, передбачений ст. 443 ККУ, скон-

струйований як злочин із формально-матеріальним складом. У деяких випадках злочинам 20 Розділу ККУ із об'єктивної сторони властиві й інші ознаки. Зокрема, засоби вчинення злочину (застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом); зброя вчинення злочину (озброєне чи неозброєне судно) та інші [2, с. 390].

Із суб'єктивної сторони усі злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризуються прямим умислом [2, с. 390]. Окремим злочинам властива і спеціальна мета (одержання матеріальної вигоди (піратство — ст. 446 ККУ), повне або часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи (геноцид — ст. 442 ККУ). Окремим злочинам властива альтернативна мета (вплив на характер діяльності особи, яка має міжнародний захист; вплив на діяльність держави чи організацій, які особа представляє; провокація війни; провокація міжнародних ускладнень (посягання на представника іноземної держави — ст. 443 ККУ) [10, с. 566–580].

Суб'єктами злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, відповідно до ст. 22 ККУ можуть бути осудні особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Ті особи, які вчинили злочин, передбачений ст. 443 ККУ (посягання на життя представника іноземної держави) — 14 років.

Таким чином, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку мають свою специфіку, що дозволяє їх виділити серед інших злочинів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, проаналізувавши положення про міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру, які знайшли своє нормативне закріплення в Кримінальному кодексі України слід зазначити, що більшість злочинів міжнародного характеру, міжнародних злочинів міститься в інших розділах кодексу. На нашу думку, 20 Розділ ККУ має бути доопрацьований законодавцем, можливо шляхом внесення змін та доповнень.

Вважаємо, що впроваджувати в національне кримінальне законодавство міжнародні норми потрібно обережно, досліджуючи їхню ефективність для регулювання суспільних відносин.

Література

1. Савченко А. В. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) [текст]: навч. посіб. / А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк. — К.: «Центр учбової літератури», 2015. — 312 с.
2. Шевчук А. В., Дякур М. Д. Кримінальне право України (Особлива частина): навч. посіб. / Андрій Шевчук, Марія Дякур. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. — 472 с.
3. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: альбом схем / М. В. Даньшин, Я. О. Лантінов / за заг. ред. Я. О. Лантінова — Х.: Харків юридичний, 2012. — 32 с.
4. Юртаєва, Ксенія Володимирівна. Місце скоєння злочинів міжнародного характеру [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Юртаєва Ксенія Володимирівна; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2010. — 230 арк.
5. Хачатурян, Тамара Хачатурівна. Кваліфікація злочинів за сучасним міжнародним правом [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Хачатурян Тамара Хачатурівна; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2013. — 20 с.
6. Поповичук В. О. Визначення категорії «злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» / В. О. Поповичук // Часопис Київського університету права. — 2015. — № 3. — С. 320–323.
7. Черноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: монографія. — К.: Видавничий дім «Скіф», 2012. — 448 с.
8. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2018 року: (офіц. текст). — К.: ПАЛИВОДА А. В., 2018. — 264 с.
9. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08 серпня 1945 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201
10. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х.: Право, 2010. — 608 с.

References

1. Savchenko A. V. Kryminaljne pravo Ukrajinjy. Zaghaljna ta Osoblyva chastyny (u skhematychnykh diaghramakh) [tekst]: navch. posib. / A. V. Savchenko, Ju. L. Shuljak. — K.: «Centr uchbovoji literatury», 2015. — 312 s.
2. Shevchuk A. V., Djakur M. D. Kryminaljne pravo Ukrajinjy (Osoblyva chastyna): navch. posib. / Andrij Shevchuk, Marija Djakur. — Chernivci: Cherniveckyj nac. un-t, 2013. — 472 s.
3. Zlochyny proty myru, bezpeky ljudstva ta mizhnarodnogho pravoporjadku: aljbom skhem / M. V. Danjshyn, Ja. O. Lantynov / za zagh. red. Ja. O. Lantynova — Kh.: Kharkiv jurydychnyj, 2012. — 32 s.
4. Jurtajeva, Ksenija Volodymyrivna. Misce skojennja zlochyniv mizhnarodnogho kharakteru [Tekst]: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.08 / Jurtajeva Ksenija Volodymyrivna; Khark. nac. un-t vnutr. sprav. — Kh., 2010. — 230 ark.
5. Khachaturjan, Tamara Khachaturivna. Kvalifikacija zlochyniv za suchasnym mizhnarodnym pravom [Tekst]: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.11 / Khachaturjan Tamara Khachaturivna; Nac. akad. nauk Ukrajinjy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koreckjogho. — K., 2013. — 20 s.
6. Popovychuk V. O. Vyznachennja kateghoriji «zlochyny proty myru, bezpeky ljudstva ta mizhnarodnogho pravoporjadku» / V. O. Popovychuk // Chasopys Kyjivskogho universytetu prava. — 2015. — # 3. — S. 320–323.
7. Chornous Ju. M. Teorija i praktyka kryminalistychnogho zabezpechennja dosudovogho slidstva u spravakh pro zlochyny mizhnarodnogho kharakteru: monoghrafija. — K.: Vydavnychyj dim «Skif», 2012. — 448 s.
8. Kryminaljnij kodeks Ukrajinjy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopov. stanom na 1 veres. 2018 roku: (ofic. tekst). — K.: PALYVODA A. V., 2018. — 264 s.
9. Statut Mizhnarodnogho vijsjkovogho trybunalu dlja sudu ta pokarannja gholovnykh vijsjkovykh zlochynciv jevropejskykh krajin osi vid 08 serpnja 1945 roku [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201
10. Kryminaljne pravo Ukrajinjy: Osoblyva chastyna: pidruchnyk / Ju. V. Baulin, V. I. Borysov, V. I. Tjutjughin ta in.; za red. V. V. Stashysa, V. Ja. Tacija. — 4-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh.: Pravo, 2010. — 608 s.

Дралюк Іван Миколайович
кандидат юридичних наук
Національна академія Служби безпеки України

Дралюк Іван Николаевич
кандидат юридических наук
Национальная академия Службы безопасности Украины

Dralyuk Ivan
Candidate of Legal Sciences
National Academy of Security Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-8-4359

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ФБР США З ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ПІД ЧАС ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СПЕЦСЛУЖБИ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОПЫТА ФБР США С ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ ВО ВРЕМЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СПЕЦСЛУЖБЫ

USING THE FBI'S EXPERIENCE WITH THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL ENSURING OF ANTI-CORRUPTION IN THE PUBLIC SECTOR DURING THE PERFECTION OF THE ACTIVITY OF THE NATIONAL SPECIAL SERVICES

Анотація. У вказаній статті сформульовано підходи до використання досвіду ФБР США з організаційно-правового забезпечення протидії корупції в державному секторі під час вдосконалення діяльності вітчизняної спецслужби, у тому числі й при формулюванні завдань та напрямів її діяльності. Зокрема проаналізовано організаційно-правового забезпечення діяльності спецслужб європейських країн та констатовано, що завдання та повноваження у сфері протидії організованій злочинності мають служби внутрішньої безпеки. Саме організаційно-правова побудова ФБР США, а саме тих її складових, які пов'язані із забезпеченням виконання завдання протидії корупції та боротьби з організованою злочинністю вбачається кращою моделлю для реформування української спецслужби. Здійснено класифікацію більшості правопорушень, якими опікується ФБР і детально розглянуто головні і найбільш загрозливі, з точки зору забезпечення національних інтересів держави, види корупції в державному секторі США.

Автором сформульовано певні підходи до реформування Служби безпеки України, у тому числі окреслено вимоги до функціонального навантаження спецпідрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України. Зроблено висновок, що більшість функціональних завдань Служби безпеки України, а також її компетенції і повноважень, що переважно кореспондуються із підслідністю злочинів, які розслідують слідчі органів безпеки, вказує на певну тотожність аналогічним завданням, що стоять перед ФБР США. Останнє тільки підтверджує тезу про те, що позитивний досвід організаційно-правового забезпечення діяльності ФБР США у сфері протидії корупції у державному секторі може бути використаний для визначення, конкретизації та деталізації українською спецслужбою, у ході її реформування, власних поточних та перспективних повноважень, їх обсягу та змісту у сферах протидії корупції та організованій злочинності. Крім того, у статті наведені пропозиції щодо захисту національних інтересів держави, добробуту країни та належному забезпеченню прав і свобод її громадян, а також враховуватиме складну криміногенну ситуацію, ускладнену важким економічним становищем, політичною нестабільністю та військовим конфліктом на Сході країни тощо.

Ключові слова: досвід ФБР США, спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України, реформування СБУ, корупція, організована злочинність, завдання та напрями діяльності СБУ.

Аннотация. В указанной статье сформулированы подходы к использованию опыта ФБР США в организационно-правовом обеспечении противодействия коррупции в государственном секторе во время совершенствования деятельности отечественной спецслужбы, в том числе и при формулировке задач и направлений ее деятельности. В частности, проанализированы организационно-правовое обеспечение деятельности спецслужб европейских стран и констатировано, что задачи и полномочия в сфере противодействия организованной преступности имеют службы внутренней безопасности. Именно организационно-правовая структура ФБР США, а именно те ее составляющие, связанные с обеспечением выполнения задания противодействия коррупции и борьбы с организованной преступностью считается лучшей моделью для реформирования украинской спецслужбы. Осуществлена классификация большинства правонарушений, которыми занимается ФБР и подробно рассмотрены основные и наиболее угрожающие, с точки зрения обеспечения национальных интересов государства, виды коррупции в государственном секторе США.

Автором сформулированы определенные подходы к реформированию Службы безопасности Украины, в том числе обозначены требования к функциональной нагрузке спецподразделений по борьбе с коррупцией и организованной преступностью СБ Украины. Сделан вывод, что большинство функциональных задач Службы безопасности Украины, а также ее компетенции и полномочия, преимущественно корреспондируются с последствием преступлений, их расследуют следователи органов безопасности, указывает на определенную тождественность аналогичным задачам, стоящим перед ФБР США. Последнее только подтверждает тезис о том, что положительный опыт организационно-правового обеспечения деятельности ФБР США в сфере противодействия коррупции в государственном секторе может быть использован для определения, конкретизации и детализации украинской спецслужбой, в ходе ее реформирования, собственных текущих и перспективных полномочий, их объема и содержания в сферах противодействия коррупции и организованной преступности. Кроме того, в статье приведены предложения по защите национальных интересов государства, благосостояния страны и надлежащему обеспечению прав и свобод ее граждан с учетом сложной криминальной ситуации, осложненной тяжелым экономическим положением, политической нестабильностью и военным конфликтом на востоке страны и тому подобное.

Ключевые слова: опыт ФБР США, специальные подразделения по борьбе с коррупцией и организованной преступностью Службы безопасности Украины, реформирования СБУ, коррупция, организованная преступность, задачи и направления деятельности СБУ.

Summary. This article formulates approaches to using the experience of the FBI in the organizational and legal framework for combating corruption in the public sector while improving the activities of the domestic special services, including in the formulation of tasks and areas of its activities. In particular, the organizational and legal support of the activities of the special services of European countries was analyzed and it was stated that the tasks and powers in the sphere of combating organized crime have internal security services. It is the organizational and legal structure of the FBI, namely its components related to ensuring the fulfillment of the anti-corruption task and the fight against organized crime is considered the best model for reforming the Ukrainian special services. The classification of the majority of offenses dealt with by the FBI has been carried out and the main and most threatening types of public sector corruption in the US have been examined in detail in terms of ensuring the national interests of the state.

The author has formulated certain approaches to the reform of the Security Service of Ukraine, including the requirements for the functional load of the special units to combat corruption and organized crime of the Security Council of Ukraine. It was concluded that most of the functional tasks of the Security Service of Ukraine, as well as its competences and powers, are mainly attributed to the investigative nature of the crimes, which are investigated by security investigators, indicating a certain identity to similar tasks facing the FBI. The latter only confirms the thesis that the positive experience of the organizational and legal support of the FBI activities in the field of combating corruption in the public sector can be used to determine, concretize and detail the Ukrainian special service, in the course of its reform, its own current and future powers, their scope and content in the areas of combating corruption and organized crime. In addition, the article contains proposals for the protection of the national interests of the state, the welfare of the country and the proper maintenance of the rights and freedoms of its citizens, taking into account the difficult criminal situation, complicated by the difficult economic situation, political instability and military conflict in the east of the country and etc.

Key words: experience of the FBI, special anti-corruption and organized crime units of the Security Service of Ukraine, reform of the Security Service of Ukraine, corruption, organized crime, tasks and activities of the Security Service of Ukraine.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальним, в контексті реформування вітчизняної спецслужби з дотриманням стандартів країн-членів НАТО, є питання щодо визначення певного кола повноважень, якими повинна бути наділена реформована спецслужба. При цьому, дискусійним залишається питання щодо залишення вітчизняній спецслужбі функцій у сферах протидії корупції та організованій злочинності.

З цієї метою набуває все більшої практичної значущості позитивний досвід окремих країн світу, де діяльність з викриття корупційних правопорушень у державному секторі побудована на найвищому рівні, наприклад, США, спецслужбі якої — Федеральному бюро розслідувань (FBI), вдалось забезпечити формування розгалуженої системи протидії внутрішнім загрозам національній безпеці, у тому числі такій загрозі як корупція у державному секторі. Досвід організації роботи вказаної спецслужби, а також її структурна організаційна модель, перелік виконуваних функцій тощо, дозволить сформулювати певні підходи до реформування Служби безпеки України, у тому числі визначити певні вимоги до функціонального навантаження спецпідрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували питання використання міжнародного досвіду у сфері інституційного та організаційного вдосконалення діяльності спецслужб та правоохоронних органів варто назвати: О. Бандурка, Д. Заброду, Т. Момотенко, М. Камлика, Є. Невмержицького, О. Овчаренко, Є. Скулиша, О. Сердюка, М. Стрельбицького та багатьох ін.

Аналіз наукової літератури та досліджень фахівців у галузі юриспруденції, а також праць присвяченим питанням використання міжнародного досвіду у сфері інституційного та організаційного вдосконалення діяльності спецслужб та правоохоронних органів, вказує, що на сьогодні, глибокому дослідженню досвіду діяльності ФБР США з організаційно-правового забезпечення протидії корупції в державному секторі, у тому числі в контексті його використання під час визначення шляхів реформування вітчизняної спецслужби, належної уваги приділено не було.

Враховуючи вказані проблемні питання, основною метою цієї статті є вироблення підходів до використання досвіду ФБР США з організаційно-правового забезпечення протидії корупції в державному секторі під час вдосконалення діяльності вітчизняної спецслужби, у тому числі й при формулюванні завдань та напрямів її діяльності.

Виклад основного матеріалу. У рамках трансформації українського суспільства питання подальшого розвитку складових сектору безпеки і оборони безсумнівно залишаються пріоритетними.

Поставши перед масштабними викликами національній безпеці, відповідно до Стратегії національної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015) [1] та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України (затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016) [2] Служба безпеки України забезпечує впровадження необхідних механізмів та інструментів для зміцнення власних функціональних спроможностей, а отже сектору безпеки і оборони України в цілому.

Однак, варто констатувати, що до цього часу повністю не визначена кінцева мета реформування правоохоронних органів — модель усєї системи з чітким розподілом завдань і повноважень. Це, а також неоднозначні трактування у різних державних інституціях України рекомендацій європейських експертів щодо ролі Служби безпеки України у сферах протидії окремим загрозам національній безпеці, зокрема, корупції, організованій злочинності, наявності в СБУ функції досудового розслідування створили умови для дискусій щодо доцільності виконання спецслужбою таких завдань у подальшому.

Разом з цим, варто зауважити, що переважна більшість європейських спецслужб та спецслужб країн-членів НАТО мають у своєму арсеналі функції з протидії організованій злочинності, а в деяких країнах — функції в антикорупційній сфері та сфері досудового розслідування.

Для прикладу, слід зазначити, що завдання з протидії корупції та організованій злочинності у межах визначеної компетенції виконують спецслужби Німеччини, Франції, Іспанії, Польщі, Румунії, Словаччини, Ізраїлю, США та Канади.

Аналіз організаційно-правового забезпечення діяльності спецслужб саме європейських країн свідчить, що певні завдання та повноваження у сфері протидії організованій злочинності мають служби внутрішньої безпеки 19 (Бельгія, Болгарія, Греція, Іспанія, Італія, Норвегія, Португалія, Словенія, Франція, Швеція, Хорватія, Естонія, Латвія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Фінляндія, Чехія). При цьому, завдання та повноваження у сфері протидії корупції мають служби внутрішньої безпеки 13 європейських держав (Бельгія, Болгарія, Греція, Іспанія, Італія, Португалія, Туреччина, Естонія, Латвія, Польща, Румунія, Словаччина та Угорщина), а завдання та повноваження у сфері досудового розслідування

мають Австрія, Данія, Естонія, Польща, Фінляндія, Франція та Швеція.

В основу побудови спецслужб країн — членів ЄС і НАТО здебільшого покладені історичні традиції та набутий власний досвід. Єдиних підходів до організації спеціальних служб у вказаних країнах, незалежно від їх членства в ЄС чи НАТО, наразі не існує. Певні узагальнення щодо організації та діяльності служб внутрішньої безпеки визначено лише на рівні рекомендацій для країн — членів Ради Європи.

У загальному вигляді ці стандарти було сформовано в Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи 1402 (1999) «Контроль над внутрішніми службами безпеки в країнах — членах Ради Європи» [3], а потім змінено під впливом терактів 11 вересня 2001 року та подальшого зростання загроз учинення терористичних актів в Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи 1713 (2005) «Про демократичний нагляд за сектором безпеки в країнах — членах» [4] та зміщено акцент на забезпечення безпеки суспільства перед гарантуванням прав і свобод особистості.

Багатьма фахівцями вітчизняної спецслужби неодноразово, у тому числі в якості контраргументів, на фахово-експертному рівні та у ЗМІ зазначалось, що поширення корупції та організованої злочинності становить реальну загрозу національній безпеці. Тому це не є виключно поліцейською проблемою, або ж проблемою окремого відомства. Жоден державний орган самотужки не спроможний протидіяти таким загрозам [5; 6; 7].

У ході вирішення актуального на сьогодні питання — можливості припинення виконання Службою безпеки функції протидії корупції та організованій злочинності, варто згадати Стратегію з подолання транснаціональної організованої злочинності США, прийняту у липні 2011 року, яка визначає одним зі своїх завдань зменшення рівня організованої злочинності від рівня загроз національній безпеці до керованої проблеми у сфері громадської безпеки [8].

У цьому ж контексті, вкрай актуальним для вітчизняної спецслужби стає досвід ФБР США з організаційно-правового забезпечення протидії корупції в державному секторі.

У США функціонує розгорнута система органів, спрямованих на протидію корупції, як на федеральному рівні, так і на рівні окремих штатів. Керівну роль в діяльності по боротьбі з організованою злочинністю і корупцією відіграє Міністерство юстиції США, яке розробляє національну стратегію протидії цим явищам в країні та здійснює методичне керівництво цією роботою. Головним підрозділом

Міністерства юстиції, на яке безпосередньо покладена функція протидії організованій злочинності, корупції і шахрайства від 1 мільйона доларів США, а також розслідування у справах про порушення Федерального законодавства є Федеральне бюро розслідувань (FBI). Чисельність особового складу ФБР складає 32 709 осіб. З них 13 249 — спеціальні агенти, а 19 460 — адміністративно-технічний персонал. Бюджет відомства складає 6,8 мільярдів доларів США. Головне управління розташоване в м. Вашингтон, Округ Колумбія. 56 основних територіальних управлінь — понад 400 підрозділів на місцях, а також 60 міжнародних відділів з обмеженою юрисдикцією за кордоном [9].

Крім того, як зазначається на офіційному сайті ФБР США «корупція в державному секторі, головний пріоритет в розслідуванні злочинів ФБР, являє собою фундаментальну загрозу для нашої національної безпеки і способу життя. Це може вплинути на все, починаючи від того, наскільки добре охороняються наші кордони і захищені наші околиці, і аж до того, як виносяться вироки в судах і як будується державна інфраструктура, така як дороги і школи. Розкрадання бюджетних коштів також істотно позначається і на добробуті громадськості — за оцінками, через корупцію в державному секторі уряд США і громадськість зазнає збитків, які налічують мільярди доларів щороку. ФБР має всі умови для боротьби з корупцією, має відмінні навички і можливості для виконання складних таємних операцій і спостереження» [10].

З точки зору функціонального навантаження зазначеної спецслужби, у ході боротьби з корупцією в державному секторі основна увага ФБР приділяється:

- розслідуванню порушень федерального законодавства державними посадовими особами на федеральному, державному та місцевому рівнях;
- нагляду за загальнонаціональним розслідуванням заяв про шахрайство, пов'язаних з поставками і контрактами федерального уряду і програмами, що фінансуються з федерального бюджету;
- боротьбі з загрозою корупції уздовж національних кордонів і пунктів в'їзду з метою зниження уразливості країни до торгівлі наркотиками і зброєю, незаконному в'їзду-виїзду іноземців, шпигунству і тероризму;
- боротьбі зі злочинами в екологічній сфері, з фальсифікацією виборів і питанням, що стосуються закупівель, контрактів та програм, які фінансуються з федерального бюджету тощо.

Крім того, у 2008 році ФБР створило Міжнародну групу по боротьбі з корупцією (International

Corruption Unit — ICU) для спостереження за збільшенням числа розслідувань, пов'язаних з шахрайством міжнародного масштабу проти уряду США, і корупцією федеральних державних посадових осіб за межами США з використанням американського фінансування, осіб, підприємств тощо.

Завдання ICU включають:

- нагляд за дотриманням Закону про корупцію за кордоном (FCRA) і антимонопольними справами;
- підтримка оперативного нагляду за низкою міжнародних цільових груп по боротьбі з корупцією, які розслідують і переслідують у судовому порядку осіб та фірми, що займаються хабарництвом, незаконними грошовими винагородами, здирицтвом за контрактами, ціновими змовами, пособництвом, конфліктами інтересів, заміною продуктів, виставленням рахунків на товари або послуги без доставки, крадіжкою, переадресуванням товарів, індивідуальними і корпоративними змовами на всіх рівнях діяльності уряду США.

Жоден інший правоохоронний орган не досяг такого успіху, якого домоглася ФБР в боротьбі з корупцією. Цей успіх обумовлений головним чином співпрацею та координацією ряду федеральних, державних та місцевих правоохоронних органів для боротьби з корупцією в державному секторі. Ці партнерські відносини включають, але не обмежуються Міністерством юстиції, офісами Служби генерального інспектора, підрозділами власної безпеки в правоохоронних органах, федеральними, державними і місцевими правоохоронними і слідчими органами, а також прокуратурою штату і округу [10].

Така організаційно-правова побудова ФБР США може стати в нагоді вітчизняним фахівцям, які опікуються питаннями реформування Служби безпеки України, зокрема тих її складових, які пов'язані із забезпеченням виконання завдання протидії корупції та боротьби з організованою злочинністю. З цією метою варто здійснити класифікацію більшості правопорушень, якими опікується ФБР і більш детально зупинитись на головних і найбільш загрозливих, з точки зору забезпечення національних інтересів держави, видах корупції в державному секторі, з якими бореться ФБР США.

Так, в червні 2014 року у США почала працювати програма ФБР в області так званої «тюремної корупції», що стосується контрабанди заборонених до обігу у в'язницях предметів з боку місцевих, державних та федеральних співробітників в'язниць в обмін на хабарі. За допомогою цієї програми, ФБР працює над розвитком і зміцненням відносин, співпрацею з державними та місцевими виправними відділами

і Службою Генерального інспектора Міністерства юстиції США, щоб допомогти визначити які в'язниці страждають від системної корупції, і використовувати відповідні методи розслідування для боротьби з цією загрозою. Пенітенціарні посадові особи і співробітники, які залучаються до цього, навіть якщо це відбувається несвідомо, порушують суспільну довіру, загрожують цілісності системи правосуддя в США і загрожують інтересам національної безпеки в цілому саме тому ці питання й підпадають під юрисдикцію ФБР США.

Іншим видом корупції, з яким активно бореться ФБР є корупція на кордоні. Федеральний уряд відповідає за захист приблизно 7000 миль уздовж кордону США і 95000 миль берегової лінії США, і кожен день більше мільйона чоловік відвідують США і в'їжджають через один з більш ніж 300 офіційних портів в США, також, як і через морські порти і міжнародні аеропорти. За даними ФБР на кордонах США поширені випадки корупції, що пов'язані з незаконним обігом наркотиків і незаконним переміщенням іноземців. По всій території США, ФБР вивчає корумповані урядові та правоохоронні органи, які беруть хабарі в обмін на те, щоб дозволити переміщення наркотиків або проїзд через порти або контрольно-пропускні пункти іноземців; захищають і супроводжують контрабанду; не звертають увагу на контрабанду; надають необхідні документи, такі як документи для імміграції і водійські права; займаються витоком конфіденційної інформації правоохоронних органів тощо. На думку фахівців ФБР, корупція на кордоні потенційно впливає на національну безпеку, так як корумповані офіцери можуть вважати, що вони беруть хабар просто в обмін на те, щоб дозволити в'їзд в США для нелегалів, в той час, як вони дійсно можуть полегшити в'їзд групи терористів. Або корумпований чиновник, який прискорює отримання імміграційної документації або допомагає отримати документ, що засвідчує особу, в обмін на хабар, може фактично полегшити роботу терористичного осередку, іноземної контррозвідувальної мережі або злочинного підприємства.

На федеральному рівні, ФБР координує слідчі дії уздовж кордонів разом із Службою Генерального інспектора міністерства внутрішньої безпеки; внутрішньої митно-прикордонною службою; Управлінням транспортної безпеки; Адміністрацією з контролю за дотриманням законів про наркотики; Управлінням з контролю за обігом алкогольних напоїв, тютюнових виробів, вогнепальної зброї і вибухових матеріалів; Бюро з контролю і дотримання імміграційного і митного законодавства, Відділом професійної відповідальності.

Третім видом корупції, з яким має справу ФБР є злочини на виборах. ФБР через свою Міжнародну групу по боротьбі з корупцією відіграє важливу, але обмежену роль в забезпеченні справедливих і вільних виборів. Злочини на виборах стають злочинами на федеральному рівні, коли: у бюлетень входять один або кілька федеральних кандидатів; злочин здійснюється із залученням передвиборного чиновника, який зловживає своїми обов'язками; злочин відноситься до шахрайської реєстрації виборців; виборці не є громадянами США.

У ході протидії такому виду корупції як міжнародна корупція ФБР, як вже зазначалось, використовує Міжнародну групу по боротьбі з корупцією ФБР (ICU), яка є провідним слідчим органом в боротьбі з іноземною корупцією. Місія ICU — очолити зусилля правоохоронних органів у боротьбі з міжнародною корупцією.

ICU відповідає за управління та нагляд за програмою розслідувань ФБР відповідно до Закону США про корупцію за кордоном. У законодавстві 1977 року передбачено два основних положення: перший стосується хабарництва іноземних чиновників, а другий стосується вимог прозорості звітності відповідно до Закону про цінні папери і біржах. Ці положення були розроблені для полегшення паралельного застосування норм кримінального та цивільного права для стримування корупції та заохочення практики сумлінного ведення бізнесу в усьому світі.

Крім того, ФБР активно ініціює розслідування відмивання грошей для відстеження міжнародного руху активів і спільно з іноземними партнерами конфіскує активи законним органам влади в постраждалих країнах.

ICU несе відповідальність за управління програмами у справах, пов'язаних з міжнародним шахрайством проти уряду і міжнародної корумпованості федеральних державних посадових осіб, а також за управління програмами для антимонопольних розслідувань ФБР.

Створені міжнародні загоны по боротьбі з корупцією (ICS), розташовані в Нью-Йорку, Лос-Анджелесі та Вашингтоні (округ Колумбія), для вирішення національних проблем хабарництва, клептократії та міжнародних антимонопольних схем. Ці схеми негативно впливають на фінансові ринки США і економічне зростання, коли їм не приділяють належної уваги. Вони унікальні за своєю природою в тому, що вони є міжнародними справами з явними зло-

чинними діями, зазвичай відбуваються за межами США. Без цих цільових ресурсів для офіцерів ФБР було б складно провести розслідування міжнародних питань, які безпосередньо не зачіпали сферу їх відповідальності, тому ФБР створило три міжнародних відділення по боротьбі з корупцією, повністю присвячених вирішенню проблем міжнародної корупції [10].

Існують й інші види корупції, з якими бореться ФБР, що в цілому свідчить про те, що ФБР відіграє провідну роль у сфері протидії корупції в країні, насамперед, з точки зору захисту національних інтересів та безпеки країни.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналіз більшості функціональних завдань, що визначені на законодавчому рівні для вітчизняної спецслужби — Служби безпеки України, а також її компетенції і повноважень, що переважно кореспондуються із підслідністю злочинів, які розслідують слідчі органів безпеки вказує на певну тотожність аналогічним завданням, що стоять перед ФБР США і які були ґрунтовно розглянуті та проаналізовані в рамках цього наукового дослідження. Останнє, не спростовує, а лише підтверджує тезу про те, що позитивний досвід організаційно-правового забезпечення діяльності ФБР США у сфері протидії корупції у державному секторі може бути використаний для визначення, конкретизації та деталізації українською спецслужбою, у ході її реформування, власних поточних та перспективних повноважень, їх обсягу та змісту у сферах протидії корупції та організованих злочинності.

Крім того, правильним рішенням у довготривалій дискусії щодо доцільності існування у вітчизняній спецслужбі функції протидії корупції та організованих злочинній діяльності має стати рішення, яке буде сприяти захисту національних інтересів держави, добробуту країни та належному забезпеченню прав і свобод її громадян і, насамперед, враховуватиме таку обставину як складна криміногенна ситуація, яка ускладнена важким економічним становищем, політичною нестабільністю та військовим конфліктом на Сході країни, анексією низки територій держави та багатьма іншими факторами. З урахуванням цього, найбільш прийнятним, вбачається, залишення в системі органів і підрозділів СВ України спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю з відповідною функцією та завданнями.

Література

1. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 / Урядовий кур'єр від 29.05.2015. — № 95.
2. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 / Урядовий кур'єр від 18.03.2016. — № 52.
3. Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи 1402 (1999) «Контроль над внутрішніми службами безпеки в країнах — членах Ради Європи» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minjust.gov.ua>
4. Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи 1713 (2005) «Про демократичний нагляд за сектором безпеки в країнах — членах» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minjust.gov.ua>
5. Прес-конференція на тему: «Реформування національного сектору безпеки: іноземний досвід» від 6 лютого 2017 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2170234>
6. Євросоюз-Київ: СБУ має займатися нацбезпекою, а не боротьбою з корупцією [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/a-44226593>
7. V зустріч парламентсько-громадської платформи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=lobvy3Nd730>
8. Strategy to combat transnational organized crime. July 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://obamawhitehouse.archives.gov>
9. Залучення міжнародного досвіду з питань запобігання проявам корупції та конфлікту інтересів на публічній службі: матеріали семінару у рамках інструменту інституційної розбудови Європейської Комісії ТАІЕХ, 19–20 липня 2010 р. (м. Київ) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ec.europa.eu/enlargement/taieux>
10. Federal bureau of investigation. Public corruption [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.fbi.gov/investigate/public-corruption>

References

1. Strategiyi natsionalnoyi bezpeki Ukrayini, zatverdzhena Ukazom Prezidenta Ukrayiny vid 26 travnya 2015 roku № 287/2015 / Uryadoviy kur'er vid 29.05.2015. — № 95.
2. Kontsepsiya rozvitku sektoru bezpeki i oboroni Ukrayini, zatverdzhena Ukazom Prezidenta Ukrayiny vid 14 bereznya 2016 roku № 92/2016 / Uryadoviy kur'er vid 18.03.2016. — № 52.
3. Rekomendatsiyi Parlamentskoyi asambleyi Radi Evropy 1402 (1999) «Kontrol nad vnutrshnsmi sluzhbami bezpeki v krayinah — chlenah Radi Evropy» [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <http://minjust.gov.ua>
4. Rekomendatsiyi Parlamentskoyi asambleyi Radi Evropy 1713 (2005) «Pro demokratichnii naglyad za sektorom bezpeki v krayinah — chlenah» [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <http://minjust.gov.ua>
5. Pres-konferentsiya na temu: «Reformuvannya natsionalnogo sektoru bezpeki: inozemniy dosvid» vid 6 lyutogo 2017 roku [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <http://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2170234>
6. Evrosoyuz-Kievu: SBU mae zaymatisya natsbezpekoju, a ne borotboju z koruptsieu [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <https://www.dw.com/uk/a-44226593>
7. V zustrich parlamentsko-gromadskoyi platformi. [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <https://www.youtube.com/watch?v=lobvy3Nd730>;
8. Strategy to combat transnational organized crime. July 2011 [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <https://obamawhitehouse.archives.gov>
9. Zaluchennya mszhnarodnogo dosvsdu z pitan zapobsgannya proyavam koruptsiyi ta konfliktu interesiv na publichnii sluzhbi: materIali seminaru u ramach instrumentu institutsiynoyi rozbudovi Evropeyskoyi Komisiyi TAIEH, 19–20 lipnya 2010 r. (m. Kyiv) [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <http://www.ec.europa.eu/enlargement/taieux>
10. Federal bureau of investigation. Public corruption [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <https://www.fbi.gov/investigate/public-corruption>

Щоголев Дмитро Сергійович

аспірант

Національної академії Служби безпеки України

Щеголев Дмитрий Сергеевич

аспірант

Национальной академии Службы безопасности Украины

Shchegolev Dmytro

Postgraduate of the

National Academy of Security Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-8-4360

НОРМИ І ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

НОРМЫ И ПРИНЦИПЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ГУМАНИТАРНОГО ПРАВА КАК ОБЪЕКТ КРИМИНАЛЬНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ

NORMS AND PRINCIPLES OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AS AN OBJECT OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION

Анотація. Стаття присвячена питанням визначення видових об'єктів злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Аналізується роль норм міжнародного гуманітарного права та положень Римського статуту міжнародного кримінального суду, щодо визначення категорії воєнних злочинів, на формування кримінально правових норм, передбачених Розділом XX Кримінального кодексу України. Питання ж щодо визначення видового об'єкта в кримінальному праві є доволі дискусійним та має декілька принципово відмінних поглядів на його проблематику.

Розглянуто норми і принципи міжнародного гуманітарного права в якості видового об'єкта злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та визначення шляхів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства в цьому напрямку. Оскільки в кримінальному законодавстві України відсутня категорія воєнних злочинів, то досить складно виправдати об'єднання злочинів проти миру із злочинами проти норм і принципів міжнародного гуманітарного права, які врегульовують правила ведення збройного конфлікту.

В міжнародному праві ці злочини отримали назву «воєнних злочинів», на які не поширюються терміни давності притягнення до відповідальності і вони не повинні залишатись безкарними. Їх переслідування має бути забезпечено як заходами, що застосовуються на національному рівні, так і активізацію міжнародного співробітництва. В зв'язку з цим виникає гостра необхідність у приведенні національного законодавства про кримінальну відповідальність до норм та принципів міжнародного гуманітарного права та статуту Римського міжнародного кримінального суду, в межах якого надаються характеристики військових злочинів.

Отже норми та принципи міжнародного гуманітарного права складають окремих різновид суспільних відносин, що незважаючи на спільні риси різняться від суспільних відносин, що забезпечують мир та мирне співіснування держав, а також злочинів проти безпеки людства. Висловлюється думка, що найближчим часом відповідальність за численні порушення прав людини та порушення норм та принципів міжнародного гуманітарного права, вчиненні в контексті військового конфлікту на сході України, через деякий час стануть предметом належної процесуальної діяльності міжнародних та національних інституцій.

Ключові слова: воєнні злочини, злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, видовий об'єкт, кримінально-правове забезпечення положень міжнародного гуманітарного права.

Аннотация. Статья посвящена вопросам определения видовых объектов преступлений против мира, безопасности человечества и международного правопорядка.

Анализируется роль норм международного гуманитарного права и положений Римского статута международного уголовного суда, по определению категории военных преступлений, на формирование уголовно правовых норм, предусмотренных разделом XX Уголовного кодекса Украины. Вопрос же по определению видового объекта в уголовном праве довольно дискуссионным и имеет несколько принципиально отличных взглядов на его проблематику.

Рассмотрены нормы и принципы международного гуманитарного права в качестве видового объекта преступлений против мира, безопасности человечества и международного правопорядка и определение путей совершенствования отечественного уголовного законодательства в этом направлении. Поскольку в уголовном законодательстве Украины отсутствует категория военных преступлений, то достаточно сложно оправдать объединения преступлений против мира с преступлениями против норм и принципов международного гуманитарного права, регулирующих правила ведения вооруженного конфликта.

В международном праве эти преступления получили название «военных преступлений», на которые не распространяются сроки давности привлечения к ответственности и они не должны оставаться безнаказанными. Их преследование должно быть обеспечено как мерами, применяемыми на национальном уровне, так и активизации международного сотрудничества. В связи с этим возникает острая необходимость в приведении национального законодательства об уголовной ответственности с нормами и принципами международного гуманитарного права и устава Римского международного уголовного суда, в рамках которого предоставляются характеристики военных преступлений.

Итак, нормы и принципы международного гуманитарного права составляют отдельный вид общественных отношений, несмотря на общие черты отличается от общественных отношений, обеспечивающих мир и мирное сосуществование государств, а также преступлений против безопасности человечества. Высказывается мнение, что в ближайшее время ответственность за многочисленные нарушения прав человека и нарушения норм и принципов международного гуманитарного права, совершенные в контексте военного конфликта на востоке Украины, через некоторое время станут предметом надлежащей процессуальной деятельности международных и национальных институтов.

Ключевые слова: военные преступления, преступления против мира, безопасности человечества и международного правопорядка, видовой объект, уголовно-правовое обеспечение положений международного гуманитарного права.

Summary. The article is devoted to the identification of specific objects of crimes against peace, the security of mankind and the international legal order.

The role of the norms of international humanitarian law and the provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court, by definition of the category of war crimes, on the formation of criminal law norms stipulated by section XX of the Criminal Code of Ukraine is analyzed. The question of defining a species object in criminal law is quite debatable and has several fundamentally different views on its problems.

The norms and principles of international humanitarian law are considered as a specific object of crimes against peace, the security of mankind and the international legal order and the identification of ways to improve domestic criminal legislation in this direction. Since the criminal legislation of Ukraine does not contain the category of war crimes, it is rather difficult to justify combining crimes against peace with crimes against the norms and principles of international humanitarian law governing the rules of armed conflict.

In international law, these crimes are called «war crimes», which are not subject to the statute of limitations for prosecution and should not go unpunished. Their prosecution should be ensured both by measures applied at the national level and by intensifying international cooperation. In this regard, there is an urgent need to bring national legislation on criminal liability with the norms and principles of international humanitarian law and the statute of the Rome International Criminal Court, which provides characteristics of war crimes.

Thus, the norms and principles of international humanitarian law constitute a separate type of social relations, despite the common features that differ from social relations ensuring peace and peaceful coexistence of states, as well as crimes against the security of mankind. The opinion is expressed that in the near future responsibility for numerous violations of human rights and violations of the norms and principles of international humanitarian law committed in the context of the military conflict in the east of Ukraine will soon become the subject of due process of international and national institutions.

Key words: war crimes, crimes against peace, security of mankind and international law and order, species object, criminal law support for the provisions of international humanitarian law.

Постановка проблеми. Події останніх років на території України, пов'язані з анексією Автономної Республіки Крим та збройний конфлікт, що триває на сході України, стали передумовою збільшення кількості злочинів проти прав людини.

В доповіді представлений Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, представлений в 2017 році, зазначається на чисельних фактах знущання над військовополоненими Збройних Сил України, як то ампутація кінцівок, катування, ураження електричним струмом, заподіяння опіків, примушення до вбивства інших полонених, знущання тощо; злочинів щодо мирного населення, серед яких виділяються вбивства та жорстоке поводження з затриманими серед цивільного населення; дій, які прирівнюються до примусової праці та розграбування. За даними комісара жертвами таких дій стали близько 11 тис. цивільних осіб, серед яких 2 тис. загинуло та близько 600 вважаються безвісти зниклими [1].

Відповідальність за численні порушення прав людини та порушення норм та принципів міжнародного гуманітарного права, вчиненні в контексті військового конфлікту на сході України, через деякий час безумовно стануть предметом належної процесуальної діяльності міжнародних та національних інституцій.

З огляду на це, сьогодні активізуються процеси уніфікації положень законодавства України з нормами і принципами міжнародного гуманітарного права. Зокрема, 23 березня 2017 року Міністерство оборони України видало Наказ № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», метою якого стало забезпечення додержання принципів і норм міжнародного гуманітарного права військовослужбовцями і працівниками Збройних Сил України [2].

В міжнародному праві ці злочини отримали назву «воєнних злочинів», що викликають стурбованість всієї міжнародної спільноти, на які не поширюються терміни давності притягнення до відповідальності і, з огляду на що, вони не мають залишатись безкарними. Їх переслідування має бути забезпечено як заходами, що застосовуються на національному рівні, так і активізацію міжнародного співробітництва. Проте, як зазначено в преамбулі до Римського статуту міжнародного кримінального суду, останній аспект, лише доповнює національні органи кримінальної юстиції. При цьому, обов'язком кожної держави є здійснення кримінальної юрисдикції над особами, які мають нести відповідальність за вчинення злочинів проти норм та принципів міжнародного гуманітарного прав.

В зв'язку з цим виникає гостра необхідність у приведенні національного законодавства про кримінальну відповідальність до норм та принципів міжнародного гуманітарного права та статуту Римського міжнародного кримінального суду, в межах якого надаються характеристики військових злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Значний внесок в розвиток поняття злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, їх класифікації та місця в системі кримінального законодавства України внесли роботи В. Базов, О. Бантишева, П. Пекаря, Р. Сушкова, М. Гуменюка, С. Мохончука, В. Миронової, А. Маєвської, М. Сіранта, М. Хавронюка, О. Шамари та ін.

Метою статті є аналіз норм і принципів міжнародного гуманітарного права в якості видового об'єкта злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та визначення шляхів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства в цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавство про кримінальну відповідальність на сьогодні не в повній мірі відповідає загальноприйнятому механізму імплементації положень міжнародного гуманітарного права. В кримінальному законодавстві України передбачено лише одна кримінально-правова норма, яка спрямована на реалізацію положень міжнародного гуманітарного права. В межах ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» встановлено кримінальну відповідальність за: жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; вигнання цивільного населення для примусових робіт; розграбування національних цінностей на окупованій території; застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; а також віддання наказу про вчинення таких дій. Дана кримінально-правова норма розташована в останньому Розділі XX КК України «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Родовим об'єктом даних злочинів, відповідно до їх законодавчої дефініції, визнається мир, безпека людства та міжнародний правопорядок. Об'єднання в одну категорію миру та безпеки людства, з одного боку, та міжнародного правопорядку з іншого, на думку багатьох вчених, є нелогічним, адже міжнародний правопорядок за своїм змістом є поняттям значно ширшим і включає в себе мир і безпеку людства. З приводу цього, окремі науковці

пропонували навіть змінити назву розділу XX КК України і виключити з її назви категорію міжнародного правопорядку. Зокрема, С. Мохончук це обґрунтовує тим, що міжнародний правопорядок слід розглядати як всю сукупність суспільних відносин, які охороняються системою міжнародного права в цілому: права і свободи людини й громадянина, власність, громадський порядок і безпека, довкілля, певною мірою конституційний устрій держави, мир та безпека людства. Тому посягання на ці блага також можна вважати посяганням на міжнародний правопорядок [3, с. 18].

Не вдаючись в дискусію щодо даного питання, лише зазначимо, що вчені, які проводили ґрунтовні дослідження даної категорії злочинів, в подальшому, визначаючи класифікацію таких злочинів за видовим (груповим) об'єктом виходили з того, що розділ XX КК України містить три групи злочинів, які відповідно посягають на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок.

В юридичній літературі злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, відповідно до їх видових об'єктів, прийнято поділяти на такі види: до першої групи входять злочини проти миру: «Пропаганда війни» (ст. 436); «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» (ст. 436-1); «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» (ст. 437); «Порушення законів та звичаїв війни» (ст. 438); «Найманство» (ст. 447). До другої групи злочинів проти безпеки людства відповідно відноситься: «Застосування зброї масового знищення» (ст. 439); «Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення» (ст. 440); «Екоцид» (ст. 441); «Геноцид» (ст. 442). І відповідно до останньої групи злочинів проти міжнародного правопорядку відноситься: «Посягання на життя представника іноземної держави» (ст. 443); «Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» (ст. 444); «Незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця» (ст. 445); «Піратство» (ст. 446) [4, с. 641].

Звертає на себе увагу той факт, що злочини проти норм та принципів міжнародного гуманітарного права (ст. 438 КК України), на разі, розглядається як складова злочинів проти миру.

Цілком ймовірно, що така позиція пов'язана, власне з відсутністю в кримінальному законодавстві України категорії воєнних злочинів. Адже, в іншому випадку, складно виправдати об'єднання злочинів проти миру із злочинами проти норм і принципів

міжнародного гуманітарного права, які врегульовують абсолютно протилежне миру явище — правила ведення збройного конфлікту. Теж саме стосується і випадків, коли злочин передбачений ст. 438 КК України вчені, за ознакою його видового об'єкту, намагаються віднести до злочинів проти безпеки людства [5, с. 322] або ж до злочинів проти міжнародного правопорядку [6, с. 66].

В усі часи людство різними засобами намагалось унормувати право на мир та запобігти виникненню воєн та збройних конфліктів. Паризький пакт (Пакт Бріана-Келлога) 1928 р., статuti Нюрнберзького та Токійського міжнародних воєнних трибуналів, Статут Організації Об'єднаних Націй, Декларації права народів на мир, прийнята резолюцією 39/11 Генеральної Асамблеї ООН в 1984 р., це лише ті з небагатьох міжнародних нормативно-правових актів, в яких висловлюється воля і сподівання всіх народів виключити війну з життя людства і переконання в тому, що життя без війни є основною міжнародною передумовою для матеріального благополуччя, розвитку і прогресу країн, повного здійснення прав і основних свобод людини, проголошених ООН. Забезпечення здійснення права народів на мир вимагає, щоб політика держав була зорієнтована на усунення загрози війни, на виключення застосування сили в міждержавних відносинах і вирішення міжнародних суперечок мирними засобами на основі Статуту ООН [7].

Саме тому злочинами проти миру мають визнаватись суспільно небезпечні діяння, які спрямовані на розв'язання збройних конфліктів. Відповідно до кримінального законодавства України це, зокрема, злочини передбачені ст. 436 («Пропаганда війни») та 437 («Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни») КК України.

Необхідно також зазначити і на самій термінології «злочини проти миру», яка використовується в кримінальному законодавстві України. Аналіз зарубіжного законодавства, положень міжнародного права та Римського статуту міжнародного кримінального суду, дав можливість визначити, що сьогодні поняття злочинів проти миру, в національних кримінально-правових системах європейських країн та міжнародних нормативно-правових актах фактично замінено поняттям злочинів агресії. В ситуації, коли незважаючи на всі перестороги, уникнути збройного конфлікту не вдалося, в силу мають вступати положення передбачені міжнародним гуманітарним правом.

Міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) це система міжнародного визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права

і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм [8].

Визначаючи заборонені під час збройних конфліктів дії, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України відштовхується від положень, які передбачені в Римському статуті міжнародного кримінального суду. Зазначений міжнародний нормативно-правовий акт у ст. 1 наводить перелік злочинів, що підпадають під його юрисдикцію, використовуючи класифікацію дещо відмінну від класифікації, що застосована при побудові Розділу XX Кримінального кодексу України. Це зокрема, злочини геноциду (п. а), злочини проти людяності (п. б), воєнні злочини (п. с.); злочини агресії (п. д).

Стаття 8 Римського статуту присвячена воєнним злочинам, до яких відносяться серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (п. а), інші серйозні порушення законів та звичаїв, що застосовуються до міжнародних збройних конфліктів в установлених межах міжнародного права (п. б), серйозні порушення ст. 3, яка є загальною для всіх чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. у випадку збройного конфлікту неміжнародного характеру, а саме вчинення злочинів відносно осіб, які не приймають активну участь у військових діях, включаючи військовослужбовців, що склали зброю, а також осіб виведених із строю в результаті хвороби, поранення, утримання під вартою або з інших причин (п. с); інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру встановлених міжнародним правом (п. е).

Вочевидь, воєнні злочини, мають зайняти окреме місце серед злочинів передбачених Розділом XX КК України. За думкою О. Кибальника, теоретико-юридичною підставою для виділення їх в окрему категорію є те обставина, що їх видовим об'єктом є загальноприйняті принципи міжнародного гуманітарного права, інтереси дотримання правил ведення збройних конфліктів міжнародного та неінтернаціонального характеру [9, с. 10].

В теорії кримінального права, вченими було надано наукову оцінку видовим об'єктам злочину, які хоч і притаманні не всім розділам Особливої частини КК України, проте мають певне значення для більш детального пояснення тих чи інших суспільних відносин. Видовий об'єкт об'єднує близькі між собою суспільні відносини в рамках родового об'єкту, що, на думку В. Я. Тація, сприяє більш правильному

розумінню і трактуванню кримінально-правових норм [10].

Питання щодо визначення видового об'єкта в кримінальному праві є доволі дискусійним та має декілька принципово відмінних поглядів на його проблематику.

Так, наприклад, О. Семенюк вважає, що поширена й усталена в кримінальному праві класифікація злочинів за родовими і видовими об'єктами злочинних посягань в Особливій частині КК України є штучною, нерідко компромісною і ситуативною. Безумовно, певною мірою така класифікація корелює з правовими, економічними, соціальними, політичними та міжнародними реаліями, проте така кореляція є слабкою і неповною оскільки сама класифікація немає ґрунтовної наукової основи. В кожному випадку при визначенні законодавцем місцерозташування статті у розділах КК України обираються різні ознаки, які з тих чи інших міркувань вважаються спільними родовими ознаками тих злочинів, що потрапили до цих розділів. Це пояснюється тим, що із представлених у цій класифікації вертикалі об'єктів в реальності є лише один об'єкт — безпосередній. Родовий, видовий та загальний об'єкт явище теоретичні, уявлення узагальнюючої побудови, які містять окремі спільні ознаки безпосередніх об'єктів злочинних посягань та не мають у своїй основі єдиного предмета, а отже з точки зору дуалістичної логіки позбавлені наукового підґрунтя [11, с. 58].

На абстрактний характер родового та видового об'єктів також звертає увагу В. Ємельянов. Зокрема, він зазначає, що родовий об'єкт це не реальний об'єкт злочину, а узагальнене поняття про об'єкти конкретних злочинних посягань, які виникають на базі інформації про ознаки конкретних явищ. Узагальнюючи інформаційні моделі, які містяться у конкретних складах злочину, який, у свою чергу, також є науковою абстракцією, ми піднімаємося на більш високий рівень абстракції та визначаємо ознаки родового об'єкта, а в подальшому й загального [12, с. 185].

Дещо уточнюю наведені вище погляди, позиція І. Бандурки, яка зазначає, що на відміну від родового та видового об'єктів, яким шкоди безпосередньо злочином не заподіюється, шкоду від злочину завжди зазнає безпосередній об'єкт. На рівні видового та родового об'єктів шкода заподіюється тільки завдяки пошкодженню або загрозі пошкодження безпосереднього об'єкта. Видовий та родовий об'єкт злочину страждають тільки в тій частині, у якій шкода заподіюється безпосередньому об'єкту [13, с. 74].

Проте підходити до визначення понять родового та видового об'єктів, як до штучної та абстрактної категорії, вочевидь є неправильним, це значно зменшує роль цих кримінально-правових категорій. Тут, слід погодитись з твердженням І. Чугуннікова, про те, що розташування нового злочину у тому чи іншому розділі КК України означає, що його безпосередній об'єкт є частиною більш загального поняття — родового (а у деяких випадках видового) об'єкта. Якщо цього не відбувається, діяння, що криміналізовано, не посягає на суспільні відносини, які охороняються певним розділом КК, де з'явилася нова норма, і відповідно злочин позбавляється свого безпосереднього об'єкта. А це, у свою чергу, означає відсутність складу злочину, як наслідок, підстави кримінальної відповідальності взагалі. На цю проблему увага майже не звертається, а іноді взагалі вважається, що не має принципового значення місце розташування статті про той чи інший злочин в системі Особливої частини КК. При цьому зовсім не береться до уваги той факт, що об'єкт злочину має значення для кваліфікації скоєного, як уявляється, значення принципове. Ігнорування цих обставин породжує, на наш погляд, проблемні ситуації двох рівнів. На першому рівні безпосередній об'єкт конкретного злочину не збігається з родовим об'єктом (як частина та ціле), у зв'язку з чим діяння стає безоб'єктним, а на другому — вже самі розділи Особливої частини КК формуються не за принципом тотожності або однорідності охоронюваних суспільних відносин, а на інших засадах (з врахування ознак предмета злочину, ознак суб'єктивної сторони тощо) [14, с. 116].

Як і будь-яка кримінально-правова класифікація посягань, групування злочинів, що посягають на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок повинна допомогти правозастосовчим органам правильно визначити цільове призначення кримінально-правової норми, котра встановлює заборону на вчинення того чи іншого діяння. Також вона має допомогти практичним працівникам безпомилково вибрати принаймні галузь законодавства, його частину або певне коло нормативно-правових актів до яких необхідно звертатися при встановленні змісту певних блакитних ознак. Особливої важливості це набуває в Розділі XX КК України, адже норми, які тут містяться переважно охороняють ті суспільні відносини, зміст котрих вже встановлений міжнародними нормативно-правовими актами.

В юридичній літературі неодноразово вказувалося на суттєві недоліки в частині систематизації воєнних злочинів. Зокрема, С. Мохончук звертає увагу на певні концептуальні неузгодженості кримінального

законодавства України із нормами міжнародного кримінального права в частині дублювання деяких складів злочинів передбачених розділом XX та XIX КК України. Він зазначає, що очевидною є неузгодженість об'єктів складів військових злочинів, передбачених розділом XIX КК України, як воєнних злочинів за міжнародним гуманітарним правом [15, с. 696]. Це дало змогу іншим науковцям дещо по-іншому підійти до визначення видового об'єкту воєнних злочинів та запропонувати власну їх класифікацію. Так, зокрема О. Шамара до воєнних злочинів відносить мародерство (ст. 432 КК України), насильство над населенням в районі воєнних дій (ст. 433 КК України), погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) та найманство (ст. 447 КК України) [16, с. 91].

Критично ставиться до даної проблематики і М. Піддубна, яка зазначає на тому факті, що КК України не дає визначення поняття «воєнний злочин», а також не використовує цей термін. На її думку, такий стан речей не можна вважати нормальним, адже Україна ратифікувала ряд конвенцій та встановила відповідальність за воєнні злочини в кримінальному законі. З огляду на це, необхідно визначити поняття воєнного злочину в КК України та встановити відповідальність за його вчинення в статтях, що знаходяться в одному розділі Особливої частини кримінального закону. Наводячи власну класифікацію воєнних злочинів, що сьогодні передбачені в КК України, М. Піддубна виокремлює серед злочинів передбачених Розділом XIX КК України мародерство (ст. 432 КК України), насильство над населенням в районі воєнних дій (ст. 433 КК України), погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435 КК України), а серед злочинів передбачених Розділі XX КК України: порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), застосування зброї масового знищення стаття (ст. 439 КК України), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України) [17, с. 101].

На важливість і обособленість воєнних злочинів вказує і В. Базов, який взагалі, з огляду на властивості родового та видового об'єкта, пропонує об'єднати в межах окремого розділу Особливої частини КК України під назвою «Злочини проти миру та загальноновизнаних правил ведення війни і інших збройних конфліктів (воєнні злочини)» кримінально-правові норми, якими встановлено відповідальність за воєнні

злочини, помістивши його після розділу XX КК України. Упорядкування системи Особливої частини КК, що на думку вченого сприятиме розмежуванню і визначенню родових об'єктів злочинів, а також ретельнішому вивченню і встановленню причин та умов, що призводять до вчинення воєнних злочинів [18, с. 10].

Висновок з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже норми та принципи міжнародного гуманітарного права

складають окремих різновид суспільних відносин, що незважаючи на спільні риси різняться від суспільних відносин, що забезпечують мир та мирне співіснування держав, а також злочинів проти безпеки людства, і з огляду на це, у відповідності до ознаки видового об'єкту мають отримати самостійне значення в межах Розділу XX КК України, в межах даної групи злочинів мають бути відображені ті суспільно небезпечні діяння, що передбачені в Римському статуті міжнародного кримінального Суду.

Література

1. Доклад о ситуации с правами человека в Украине 16 ноября 2016 г. — 15 февраля 2017 г. / Управление Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport17th_RU.pdf (дата зверення 11.01.2018).
2. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерство оборони України № 164 від 23.03.2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (дата звернення 11.01.2018).
3. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. — 39 с.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. і допов. — Х.: Право, 2015. — 680 с.
5. Поповичук В. О. Визначення категорії «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» / Часопис Київського університету права. — 2015. — № 3. — С. 320–323.
6. Бібік І. С., Кулик Л. М. Порівняльно-правовий аналіз злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в кримінальному законодавстві України та США / Південноукраїнський правничий часопис. — 2014. — № 4. — С. 66–68.
7. Про право народів на мир: декларація Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 12.11.1984 / База даних «Законодавство України» / ВР України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_817 (дата звернення: 11.01.2018).
8. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерство оборони України № 164 від 23.03.2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (дата звернення 11.01.2018).
9. Кибальник А. Г., Соломоненко І. Г. Преступления против мира и безопасности человечества / под науч. ред. А. В. Наумова. С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. — 385 с.
10. Крайник Г. С., Книженко О. О. Щодо внеску Василя Яковича Тація у дослідження об'єкта злочину / Теорія і практика правознавства. Вип. 2 (8). 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/63844/59326> (дата звернення: 11.01.2018).
11. Семенюк О. Об'єкт злочинів у сфері охорони державної таємниці / Юридична Україна. — № 7–8. — 2016. — С. 56–63.
12. Смелянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. СПб.: Юридический центр пресс. — 2002. — 291 с.
13. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально правова категорія / pravo.ua. — № 2. — 2015. — С. 70–75.
14. Чугунніков І. І. Об'єкт злочину, як підстава для побудови системи Особливої частини Кримінального кодексу України / Актуальні проблеми держави і права. — 2010. — № 55. — С. 115–130.
15. Мохончук С. М. Особливості правової регламентації системи злочинів проти миру та безпеки людства в Кримінальному кодексі України / Правова доктрина — основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України, Харків, 20–21 листоп. 2013 р. / відп. за вип. О. В. Петришин; голова редкол. В. Я. Тацій; редкол. В. П. Тихий [та ін.]. — Х.: Право, 2013. — С. 693–697.
16. Шамара О. В. Преступления против мира и безопасности человечества: дискуссия в теории уголовного права Украины / Юридическая наука. — 2015. — № 2. — С. 87–93.

17. Піддубна М. В. Воєнні злочини в кримінальному праві України / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. — Випуск 40. — Т. 2. — С. 98–101.

18. Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів і звичаїв війни (аналіз складу злочину): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. — 22 с.

References

1. Doklad o situacii s pravami cheloveka v Ukraine 16 noyabrya 2016 g. — 15 fevralya 2017 g. / Upravlenie Verhovnogo komissara Organizacii Objedinennyh Nacij po pravam cheloveka [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARepor17th_RU.pdf (data zverennya 11.01.2018).

2. Pro zatverdzhennya Instrukciji pro poryadok vikonannya norm mizhnarodnogo gumanitarnogo prava u Zbrojnih Silah Ukraini: Nakaz Ministerstvo oborony Ukrainy № 164 vid 23.03.2017 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (data zvernennya 11.01.2018).

3. Mohonchuk S. M. Kriminal'no-pravova ohorona miru ta bezpeki lyudstva: avtoref. dis. ... doktora yurid. nauk: 12.00.08. Harkiv: Nac. yurid. un-t im. Yaroslava Mudrogo, 2014. — 39 s.

4. Kriminal'ne pravo Ukrainy: Osoblyva chastina: pidruchnik / Yu. V. Baulin, V. I. Borisov, V. I. Tyutyugin ta in.; za red. prof. V. Ya. Taciya, V. I. Borisova, V. I. Tyutyugina. — 5-te vid., pererobl. i dopov. — H.: Pravo, 2015. — 680 s.

5. Popovichuk V. O. Viznachennya kategoriji «Zlochiny proti miru, bezpeki lyudstva ta mizhnarodnogo pravoporyadku» / Chasopis Kijivs'kogo universitetu prava. — 2015. — № 3. — S. 320–323.

6. Bibik I. S., Kulik L. M. Porivnyal'no-pravovij analiz zlochiniv proti miru, bezpeki lyudstva ta mizhnarodnogo pravoporyadku v kriminal'nomu zakonodavstvi Ukrainy ta SSHA / Pivdenoukraïns'kij pravnicij chasopis. — 2014. — № 4. — S. 66–68.

7. Pro pravo narodiv na mir: deklaraciya General'noji Asambleji Organizaciji Objednanih Nacij vid 12.11.1984 // Baza danih «Zakonodavstvo Ukraini» / VR Ukrainy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_817 (data zvernennya: 11.01.2018).

8. Pro zatverdzhennya Instrukciji pro poryadok vikonannya norm mizhnarodnogo gumanitarnogo prava u Zbrojnih Silah Ukraini: Nakaz Ministerstvo oborony Ukraini № 164 vid 23.03.2017 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (data zvernennya 11.01.2018).

9. Kibal'nik A. G., Solomonenko I. G. Prestupleniya protiv mira i bezopasnosti chelovechestva / pod nauch. red. A. V. Naumova. S.-Pb.: Yurid. centr Press, 2004. — 385 s.

10. Krajnik G. S., Knizhenko O. O. Shchodo vnesku Vasilya Yakovicha Taciya u doslidzhennya objekta zlochinu // Teoriya i praktika pravoznavstva. Vip. 2 (8). 2015 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/63844/59326> (data zvernennya: 11.01.2018).

11. Semenyuk O. Objekt zlochiniv u sferi ohoroni derzhavnoji tajemnyci / Yuridichna Ukrainina. — № 7–8. — 2016. — S. 56–63.

12. Jemeliyanov V. P. Terrorizm i prestupleniya s priznakami terrorizirovaniya: ugovolno-pravovoe issledovanie. SPb.: Yuridicheskij centr press. — 2002. — 291 s.

13. Bandurka I. O. Ob'ekt zlochinu yak kriminal'no pravova kategoriya / pravo.ua. — № 2. — 2015. — S.70–75.

14. Chugunnikov I. I. Objekt zlochinu, yak pidstava dlya pobudovi systemy Osoblivoji chastiny Kriminal'nogo kodeksu Ukrainy / Aktual'ni problemi derzhavy i prava. — 2010. — № 55. — S. 115–130.

15. Mohonchuk S. M. Osoblivosti pravovoji reglamentaciji systemy zlochiniv proty miru ta bezpeki lyudstva v Kriminal'nomu kodeksi Ukraini / Pravova doktrina — osnova formuvannya pravovoji systemy derzhavy: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prisvyach. 20-richchyu Nac. akad. prav. nauk Ukrainy, Harkiv, 20–21 listop. 2013 r. / vidp. za vip. O. V. Petrishin; golova redkol. V. YA. Tacij; redkol. V. P. Tihij [ta in.]. — H.: Pravo, 2013. — S. 693–697.

16. Shamara O. V. Prestupleniya protiv mira i bezopasnosti chelovechestva: diskussiya v teorii ugovolnogo prava Ukrainy / Yuridicheskaya nauka. — 2015. — № 2. — S. 87–93.

17. Piddubna M. V. Vojenni zlochiny v kriminal'nomu pravi Ukraini // Naukovij visnik Uzhgorods'kogo nacional'nogo universitetu. Seriya PRAVO. Vipusk 40. — T. 2. — S. 98–101.

18. Bazov V. P. Kriminal'na vidpovidal'nist' za porushennya zakoniv i zvichaiiv vijni (analiz skladu zlochinu): avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08. Harkiv: Nacional'na yuridichna akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudrogo, 2009. — 22 s.

Гиренко Інна Володимирівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Гиренко Инна Владимировна

*доктор юридических наук, доцент,
професор кафедры международного права и сравнительного правоведения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Gyrenko Inna

*Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of International Law and Comparative Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Пинчук Діана Олександрівна

*магістр юридичного факультету
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Пынчук Диана Александровна

*магістр юридического факультета
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины*

Pynchuk Diana

*Master of Law of the
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-8-4317

НЕДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ ПРОФОРМАМИ МІЖНАРОДНИХ АСОЦІАЦІЙ

НЕГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ ДОГОВОРОВ ПРОФОРМАМИ МЕЖДУНАРОДНЫХ АССОЦИАЦИЙ

NON-GOVERNMENTAL REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC CONTRACTS BY MODEL CONTRACTS OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS

Анотація. Для спрощення процедури укладення зовнішньоекономічних угод на практиці широко застосовуються типові контракти (проформи), створені міжнародними асоціаціями, та уніфіковані правила, що публікуються Міжнародною торговою палатою. Вони не є обов'язковими у використанні, але являють собою сформовані у відповідності до вимог міжнародних нормативних актів та звичаїв ділового обороту зразки тексту договорів, що містять основні умови і відображають прийняту в даній області практику.

У статті розглянуто види недержавного регулювання зовнішньоекономічних договорів, основні проблеми правового регулювання використання проформи як джерела зовнішньоекономічного договору, досліджено та сформульовано поняття проформи (типового договору, типового контракту), визначено роль недержавних профільних асоціацій в регулюванні комерційних відносин, досліджено стан імплементації типових договорів та Міжнародних правил тлумачення термінів «Інкотермс» у національне законодавство України.

Встановлено, що для українських агрокомпаній найважливішими міжнародними профільними неурядовими організаціями є ГАФТА і ФОСФА. Типові договори ГАФТА і ФОСФА відображають реальну світову торговельну практику і при її змінах зазнають правок. Основними відмінностями між проформами є види поставки – CIF, FOB, FCA та ін., та різновид сільськогосподарської культури. ГАФТА і ФОСФА розробляють договори з урахуванням різних способів транспортування агропродукції. В деяких договорах враховується країна походження та напрям поставки.

У межах дослідження встановлено, що імплементація Міжнародних правил тлумачення термінів «Інкотермс» до українського законодавства була проведена в повному обсязі, однак чинне законодавство потребує доопрацювання. Посилання на застосування Правил «Інкотермс 2010» в контракті дає можливість у всьому тексті контракту уникнути розшифрування термінів. Імплементація типових контрактів (проформ) міжнародних асоціацій на законодавчому рівні України не здійснена.

Звертається увага на необхідність визначення місця типових контрактів профільних асоціацій та міжнародних правил в системі договірної права України.

Ключові слова: зовнішньоекономічний договір, проформа, міжнародні асоціації, Інкотермс, ГАФТА, GAFTA, ФОСФА, FOSFA.

Аннотация. Для упрощения процедуры заключения внешнеэкономических сделок на практике применяются типовые контракты (проформы), созданные международными ассоциациями, и унифицированные правила Международной торговой палаты. Они не являются обязательными в использовании, но представляют собой сформированные в соответствии с требованиями международных нормативных актов и обычаев делового оборота образцы текста договоров, содержащих основные условия, и отражают принятую в данной области практику.

В статье рассмотрены виды негосударственного регулирования внешнеэкономических договоров, основные проблемы правового регулирования использования проформы как источника внешнеэкономического договора, исследовано и сформулировано понятия проформы (типового договора), определена роль негосударственных профильных ассоциаций в регулировании коммерческих отношений, исследовано состояние и целесообразность имплементации типовых договоров и международных правил толкования терминов «Инкотермс» в национальное законодательство Украины.

Установлено, что для украинских агропредприятий важнейшими международными профильными неправительственными организациями является ГАФТА и ФОСФА. Типовые договоры ГАФТА и ФОСФА отражают реальную мировую торговую практику и при ее изменениях испытывают правок. Основными отличиями между проформами есть виды поставки – CIF, FOB, FCA и др. и разновидность сельскохозяйственной культуры. ГАФТА и ФОСФА разрабатывают договора с учетом различных способов транспортировки агропродукции. В некоторых договорах учитывается страна происхождения и направление поставки.

В рамках исследования автором установлено, что имплементация международных правил толкования терминов «Инкотермс» в украинское законодательство была проведена в полном объеме, однако действующее законодательство нуждается в доработке. Ссылка на применение Правил «Инкотермс 2010» в контракте дает возможность во всем тексте контракта избежать расшифровки терминов. Имплементация типовых контрактов (проформы) международных ассоциаций на законодательном уровне не осуществлена.

Обращается внимание на необходимость определения типовых контрактов профильных ассоциаций и международных правил в системе договорного права Украины.

Ключевые слова: внешнеэкономической договор, проформа, международные ассоциации, Инкотермс, ГАФТА, GAFTA, ФОСФА, FOSFA.

Summary. To simplify the procedure for the conclusion of foreign economic cooperation, model contract (standard form contract) created by international associations and uniform rules published by the International Chamber of Commerce are widely used. They are not obligatory in use, but are formulated in accordance with the requirements of international regulations and business practices, samples of the text of contracts containing the main terms and reflect the practice adopted in this field.

The article examines the types of non-state regulation of foreign economic agreements, the main problems of legal regulation of the use of pro forma as a source of foreign economic agreement, explores and formulates the notion of proforma (model agreement, model contract), the role of non-state profile associations in the regulation of commercial relations is determined, state and expediency of implementation of model contracts and the International Rules for the Interpretation of the terms «Incoterms» in the national legislation of Ukraine.

It was established that GAFTA and FOSFA are the most important international non-governmental organizations for Ukrainian agro companies. Typical contracts of GAFTA and FOSFA reflect the real world trade practice and, with its changes, undergo edits. The main differences between the pro forma are the types of deliveries – CIF, FOB, FCA, etc. and the kind of agricultural culture. GAFTA and FOSFA develop contracts based on different ways of transporting agricultural products. Some contracts take into account the country of origin and the direction of delivery.

In the course of the study, the author established that the implementation of the International Rules for the Interpretation of the terms «Incoterms» into Ukrainian legislation was carried out in full, but the current legislation needs to be revised. The reference to the use of the Rules of Incoterms 2010 in the contract allows the entire text of the contract to avoid the decryption of terms. Implementation of standard contracts (protoms) of international associations to the legislative level of Ukraine was not carried out.

Attention is drawn to the need to determine the place of standard contracts of profile associations and international rules in the system of contractual law of Ukraine.

Key words: foreign trade contract, international associations, Incoterms, International commerce terms, GAFTA, FOSFA.

Постановка проблеми. Центральне місце в правовому регулюванні міжнародних договірних відносин суб'єктів господарювання займають зовнішньоторговельні контракти. Колізії в чинному національному законодавстві та міжнародних актах щодо міжнародної торговельної діяльності на практиці призводять до їх неоднозначного трактування сторонами договору, наслідком чого є судові та арбітражні спори.

Недержавні форми регулювання міжнародної торгівлі є засобом з усунення протиріч між нормами національного та міжнародного права. Використання типових контрактів (проформ) дозволяє уніфікувати умови міжнародної торгівлі та допомагає економити час на погодженні між сторонами положень договору, унеможлиблює їх подвійне трактування.

Проформи повинні бути належним чином досліджені та інкорпоровані в систему національного права, оскільки це значно зменшить ймовірність неправильного тлумачення і, як наслідок, дозволить українським та іноземним суб'єктам господарювання вільно та безперешкодно здійснювати торговельну діяльність на основі єдиних міжнародних норм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поміж робіт фахівців слід зазначити наукові праці Циганкової Т. М., Комарова А. С., Верба С. А. та Петрашко Л. П. та інші. Вивчення та аналіз праць науковців дали змогу дослідити питання, що постають при укладенні та правовому регулюванні договорів міжнародної комерційної діяльності, в тому числі їх недержавному регулюванні типовими проформами профільних організацій.

Формулювання цілей статті. Аналіз правового регулювання зовнішньоекономічних договорів — за допомогою типових договорів та правил міжнародних профільних асоціацій, виявлення прогалин та колізій у чинному національному законодавстві щодо статусу та застосування проформ та формування пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання проформ при укладенні договорів є досить поширеним в сучасних торговельних відносинах, особливо у сфері машинного устаткування, споживчих товарів та промислової сировини. Причиною цього є однорідність властивостей цих товарів, що полегшує уніфікацію умов контрактів щодо визначення кількості, якості товарів та інших базисних умов. Наступною причиною є великі обсяги товарів, які потребують спрощеної процедури документального оформлення договірних відносин, а не використання великої кількості різних договорів та тривалих переговорів між сторонами щодо умов договору. Вирішальним фактором є існування об'єднань ім-

портерів, які займаються уніфікацією міжнародних традицій до вимог міжнародних конвенцій, знаходячи рішення для спрощення процесу торгівлі та, тим самим, об'єднують ринок трейдерів певної сфери.

Розглядаючи особливості регулювання зовнішньоекономічних договорів проформами, перш за все варто розглянути визначення міжнародних комерційних угод.

Зовнішньоекономічний договір (контракт), згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», — це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на виникнення, зміну або припинення їх взаємних прав і обов'язків у сфері зовнішньоекономічної діяльності [5].

Дане визначення в чинному законодавстві дублює Положення «Про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)», яке, також, визначає його синонімічні поняття: зовнішньоекономічний контракт та міжнародний господарський контракт (МГК) [8].

Зовнішньоекономічний контракт характеризується тим, що його сторони знаходяться під юрисдикцією і на території різних держав, товар обов'язково перетинає митні кордони, а платежі робляться в іноземній валюті через уповноважений банк (винятком є товарообмінні угоди).

Серед основних джерел регулювання міжнародних комерційних правочинів доцільним буде виділити три основних, а саме міжнародні договори (конвенції, протоколи, угоди та договори), національне законодавство країн та звичай ділового обороту.

Чинні міжнародні договори у сфері міжнародної торгівлі (Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 1980 р.; Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА від 1994 р. та інші), які є наслідком взаємодії на міждержавному рівні, характеризуються наявністю загальних приписів рекомендаційного характеру та залишають неврегульованими безліч важливих для сторін договору аспектів. Саме тому результати діяльності недержавних організацій є вкрай важливими, адже вони неформально уніфікують міжнародні контракти, приводячи їх до єдиної форми та системи.

Важливе значення при розробленні зовнішньоекономічного контракту відіграють два види недержавних джерел регулювання міжнародного комерційного права, які кодифіковані впливовими організаціями чи недержавними профільними асоціаціями та розглядаються як звичай ділового обороту, а саме:

1. Уніфіковані правила і звичаї, що публікуються Міжнародною торговою палатою (International Chamber of Commerce, далі — МТП), серед яких найбільш відомими є Міжнародні правила тлумачення комерційних термінів «Інкотермс» (далі — Правила «Інкотермс»);

2. Типові контракти (типові договори, проформи), що розробляються міжнародними профільними недержавними організаціями.

Комаров О. С. у своїй роботі «Типовий контракт: як уникнути невизначеності» визначив типовий контракт як розроблений у відповідності з встановленими правилами документ, що містить орієнтовні зразки формулювань умов певного виду договору [7].

Верб С. А. визначає типовий договір як нормативний акт, в якому правила поведінки виражені у формі умов відповідного цивільно-правового договору [1, с. 146].

Отже, типовий контракт (standard form contract) — це викладений у письмовій формі текст договору із зведеними до єдиної системи умовами, сформований з урахуванням звичаїв ділового обороту та міжнародних міждержавних договорів, який є стандартом регулювання відносин сторін договору (контракту) в певній господарській сфері.

На сьогодні у світі значної поширеності набули торгові асоціації, які сприяють розвитку торгівлі сировинними товарами. Такі асоціації виконують роль платформи для обміну досвідом через конференції і семінари, створення стандартних договорів (проформ), де діє арбітраж для вирішення спорів між компаніями. Торгові асоціації ініціюються самим бізнесом та функціонують задля його підтримки й розвитку.

Кожна з торгових асоціацій займається розвитком торгівлі конкретної галузі чи виду товару. Особливо актуальна дана тема для українських зернових холдингів, які з кожним роком нарощують експорт сільськогосподарських і олійних культур. Для українських агрокомпаній, з огляду на великі обсяги виробництва зернових та олійних культур в Україні, найважливішими міжнародними профільними неурядовими організаціями є ГАФТА і ФОСФА.

ФОСФА (FOSFA — The Federation of Oils, Seeds and Fats Associations) — Федерація асоціацій торгівлі оліями, олійними продуктами і жирами, створена 25 січня 1968 року. ФОСФА об'єднує 1123 компанії з 90 країн та регулює 85% світового обороту олійними культурами і жирами на базі її проформ (станом на 01.09.2018 р.) [12].

ГАФТА (GAFTA — The Grain and Feed Trade Association) — Міжнародна асоціація торгівлі зерном та кормами, що діє із 1878 року, об'єднує по-

над 1700 компаній у 90 країнах та регулює 80% торгівлі зерном і кормами у світі шляхом використання її стандартних форм контрактів (станом на 01.09.2018 р.) [10].

Типові договори ГАФТА і ФОСФА відображають реальну світову торговельну практику і при її змінах зазнають правок. Основними відмінностями між проформами є види поставки — CIF, FOB, FCA та ін., та різновид сільськогосподарської культури. ГАФТА і ФОСФА розробляють договори з урахуванням різних способів транспортування агропродукції. В деяких договорах враховується країна походження та напрям поставки.

Завдяки використанню стандартних договорів сторони витрачають значно менше часу для здійснення комерційної операції. Контрагентам залишається лише провести переговори щодо суто комерційних умов, — ціни, кількості товару, специфікації і т.п. Інші положення визначені конкретним видом проформи: базис поставки, умови щодо зважування товару, номінації судна, продовження строку відвантаження, умови про апропріацію товару, щодо документів поставки, про страхування, розвантаження товару, порушення умов договору, форс-мажор тощо.

Існує два шляхи створення зовнішньоекономічних контрактів на базі проформи міжнародної асоціації:

- 1) потрібно зробити посилання у договорі (confirmation note) на обов'язок використання сторонами умов конкретного номеру проформи. Потрібний номер типового контракту можна знайти на офіційному сайті ГАФТА та ФОСФА, або
- 2) контракт створюється на основі конкретної типової проформи, додавши до її тексту індивідуальну інформацію про ціни, кількість товару, специфікацію і т.п.

Перевагою стандартних договорів є те, що їхні умови однаково враховують інтереси продавців та покупців, завдяки зрозумілій для трейдерів термінології є доступними за змістом та передбачають відомі на практиці процедури. Дані проформи можуть використовуватись не лише членами ГАФТА або ФОСФА, а й іншими учасниками комерційної діяльності, адже договори ГАФТА опубліковано у вільному доступі. Однак це не стосується проформ ФОСФА, які є вільними та безоплатними у доступі лише для учасників Федерації. Федерація дозволяє покупку окремих видів проформ ціною від 11 до 15 фунтів стерлінгів за умови надання повної інформації від покупця про особу (країну, компанію та особу) з ціллю санкціонованого використання проформ [11; 12].

Особливістю роботи з типовими проформами є те, що всі вони викладені лише англійською мовою,

незважаючи на те, що офіційними мовами цих асоціацій є, крім англійської, ще німецька, французька, іспанська та італійська. Офіційних чи неофіційних перекладів тексту типових контрактів не існує, і в разі їх використання юристам доводиться самостійно робити переклад. Це пояснює причину непопулярності використання проформ в Україні. Тому створення зовнішньоекономічного договору з посиланням на умови Правил «Інкотермс 2010», які мають офіційний переклад українською мовою, а не на умови конкретного номеру проформи, є значно простішим.

При здійсненні зовнішньоекономічних операцій, пов'язаних з купівлею-продажем товарів, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зіштовхуються із неоднаковою інтерпретацією контрагентами прав та обов'язків при здійсненні поставки товарів від місця відправлення до місця призначення. Це пов'язано з відмінностями правил і звичаїв, що існують в різних країнах світу. Вирішити ці питання можливо тільки шляхом використання контрагентами єдиного набору міжнародних правил для однозначного тлумачення термінів, що вживаються в зовнішній торгівлі. З цією метою МТП в 1936 році створила перше видання Правил «Інкотермс 1936». До них постійно вносяться зміни і доповнення, які публікуються МТП у формі нових редакцій Правил «Інкотермс» (1953, 1967, 1976, 1980, 1990, 2000, 2010 років). МТП є незалежною некомерційною організацією, яка об'єднує тисячі компаній, асоціацій та підприємств з більш ніж 140 держав. Крім правил Інкотермс МТП випускає звичаї для документарних акредитивів, збірники типових міжнародних контрактів, арбітражні регламенти і т. д. [9].

Інкотермс (Incoterms, International commercial terms) — міжнародні правила для тлумачення найбільш уживаних торговельних термінів у зовнішній торгівлі, що забезпечують однозначні тлумачення умов, перш за все, щодо місця переходу відповідальності від продавця до покупця [6].

Торгові терміни являють собою стандартні умови договорів щодо:

- 1) розподілу між продавцем і покупцем транспортних витрат по доставці товару, тобто визначення, які витрати і до якого моменту несе продавець, і які, починаючи з якого моменту, — покупець
- 2) моменту переходу з продавця на покупця ризиків пошкодження, втрати або випадкової загибелі вантажу
- 3) дати поставки товару, тобто визначення моменту фактичної передачі продавцем товару в розпорядження покупця або його представника — на-

приклад, транспортної організації, виконання або невиконання першим своїх зобов'язань за строками поставки.

Посилання на застосування Правил «Інкотермс 2010» в контракті дає можливість у всьому тексті контракту уникнути розшифрування термінів. Правила «Інкотермс 2010» є об'єктом авторського права МТП, що передбачає передачу прав на використання тільки одній особі на території конкретної країни, тому тільки з 05.04.2011 року Асоціація експортерів та імпортерів України отримала свідоцтво про реєстрацію авторського права та право на офіційний переклад українською мовою [13].

Безперечне визнання як регулятори цивільних правовідносин отримали звичаї та типові договори в Цивільному кодексі України (далі — ЦК України). Так, ч. 1 ст. 7 ЦК України встановлює, що «цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин». Ст. 630 ЦК України передбачає, що «договором може бути встановлено, що його окремі умови визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду, оприлюднених у встановленому порядку, а якщо у договорі не міститься посилання на типові умови, такі типові умови можуть застосовуватись як звичай ділового обороту, якщо вони відповідають вимогам ст. 7 цього Кодексу». У ч. 2 ст. 637 ЦК України встановлено, що «при тлумаченні умов договору можуть враховуватись також типові умови (типові договори), навіть якщо в договорі немає посилання на них» [14].

Право застосування міжнародних звичаїв та Правил «Інкотермс» для зовнішньоекономічних договорів в чинному законодавстві передбачено п. 4 ст. 265 Господарського кодексу України [2].

Використання звичаїв ділового обороту санкціоновано нормами Господарського процесуального кодексу України, зокрема п. 9 ст. 11 встановлює, що «якщо спірні відносини, в тому числі за участю іноземної особи, не врегульовані законодавством, суд застосовує звичаї, які є вживаними у діловому обороті» [3].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-ХІІ від 16.04.1991 р. суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності при складанні тексту зовнішньоекономічного договору (контракту) мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації, правила міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо та у виключній формі цим та іншими

законами України [5]. Крім того, законодавець передбачив таку можливість в ст. 8 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» [4].

Отже, дослідження вітчизняних нормативних актів дає можливість стверджувати, що Правила «Інкотермс» є імплементованими, тобто залученими до національного законодавства міжнародними правовими нормами, адже їх використання передбачено низкою нормативно-правових актів. Однак цього не можна стверджувати стосовно імплементації проформ міжнародних профільних асоціацій, адже вона не відбулась. В чинному законодавстві України сторони для визначення умов договорів мають право використовувати звичаї ділового обороту, рекомендації, правила міжнародних органів та організацій, однак жодного прямого відсилання, визначення чи зазначення можливості використання типових контрактів міжнародних неурядових організацій немає. Лише коментарі нормативно-правових актів відносять до правил міжнародних органів та організацій також типові контракти, розроблені профільними асоціаціями з метою уніфікації міжнародних торгових звичаїв.

Висновки. Типовий контракт, як викладений у письмовій формі текст із зведеними до єдиної системи умовами, сформованими з урахуванням звичаїв ділового обороту та міжнародних міждержавних договорів, має ряд переваг, зокрема:

- 1) використовується не лише членами асоціацій, а й іншими учасниками комерційної діяльності
- 2) унеможливорює виникнення колізій між умовами договору та вимогами міжнародних договорів, виключає різне трактування умов
- 3) пришвидшує процес погодження тексту угод між сторонами
- 4) є завжди актуальним, при зміні торгових звичаїв зазнає правок.

Враховуючи популярність проформ серед трейдерів України та світу необхідно визначити місце типових контрактів профільних асоціацій та міжнародних правил в системі договірної права України. Зробити це можливо шляхом внесення змін до Господарського та Цивільного кодексів України, Законів, зазначивши обов'язковість використання Правил «Інкотермс» для зовнішньоекономічних договорів та зазначення права укладення договорів на базі типових контрактів профільних асоціацій.

Література

1. Верб С. А. Типовые и примерные договоры, как средство правового регулирования общественных отношений / С. А. Верб // Договорная дисциплина в советском гражданском праве. — 1985. — С. 146.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
4. Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 01.07.2004 р. № 1955-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1955-15>
5. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-ХІІ від 16.04.1991 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
6. Інкотермс. Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати (редакція 2000 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988_007
7. Комаров А. С. Типовий контракт: як уникнути невизначеності / Ділові зв'язки. — 1993. — № 5.
8. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 201 від 06.09.2001 «Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0833-01>
9. Офіційна інтернет-сторінка Міжнародної торгової палати [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iccwbo.org/incoterms/>
10. Офіційна інтернет-сторінка Міжнародної асоціація торгівлі зерном і кормами в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gaftakyiv.com/>
11. Офіційна інтернет-сторінка Міжнародної асоціація торгівлі зерном і кормами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.gafta.com/
12. Офіційна інтернет-сторінка Міжнародної Федерації асоціацій торгівлі олійними культурами, насінням і жирами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fosfa.org/>
13. Офіційний сайт Інкотермс 2010 в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.incotermszed.ua>
14. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

References

1. Verb S. A. Tipovye i primernye dogovory, kak sredstvo pravovogo regulirovaniya obshchestvennykh otnosheniy / S. A. Verb // Dogovornaya distsiplina v sovetskom grazhdanskom prave. — 1985. — S. 146.
2. Ghospodarskyj kodeks Ukrainy [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Ghospodarskyj procesualnyj kodeks Ukrainy [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
4. Zakon Ukrainy «Pro transportno-ekspedytorsjku dijalnistj» vid 01.07.2004 r. № 1955-IV [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1955-15>
5. Zakon Ukrainy «Pro zovnishnjoekonomichnu dijalnistj» № 959-XII vid 16.04.1991 r. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
6. Inkoterms. Oficijni pravyla tlumachennja torghoveljnykh terminiv Mizhnarodnoji torghovoji palaty (redakcija 2000 roku) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988_007
7. Komarov A. S. Tipovyj kontrakt: jak unyknuty nevyznachenosti // Dilovi zv'jazky. — 1993. — № 5.
8. Nakaz Ministerstva ekonomiky ta z pytanj jevropsjkoji integraciji Ukrainy № 201 vid 06.09.2001 «Pro zatverdzhennja Polozhennja pro formu zovnishnjoekonomichnykh dogovoriv (kontraktiv)» — [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0833-01>
9. Oficijna internet-storinka Mizhnarodnoji torghovoji palaty [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.iccwbo.org/incoterms/>
10. Oficijna internet-storinka Mizhnarodnoji asociacija torghivli zernom i kormamy v Ukraini [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.gaftakyiv.com/>
11. Oficijna internet-storinka Mizhnarodnoji asociacija torghivli zernom i kormamy [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: www.gafta.com/
12. Oficijna internet-storinka Mizhnarodnoji Federaciji asociacij torghivli olijnymy kuljturamy, nasinnjam i zhyramy [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.fosfa.org/>
13. Oficijnyj sajt Inkoterms 2010 v Ukraini [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.incotermszed.ua>
14. Cyvilnyj kodeks Ukrainy [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Юрійчук Олена Орестівна

*аспірантка кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології*

Національного університету «Львівська політехніка»

Юрийчук Елена Орестовна

*аспирантка кафедры теории и философии права
Института права и психологии*

Национального университета «Львовская политехника»

Yuriichuk Olena

*Post-Graduate Student of the Department of Theory and Philosophy of Law of
Institute of Law and Psychology of
National University «Lviv Polytechnic»*

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-8-4262

КРИЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

КРИЗИС НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОБЫТНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПРАВОВОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА

THE CRISIS OF NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF LEGAL MULTICULTURALISM

Анотація. В статті досліджуються питання теорії правового мультикультуралізму, процеси виникнення та розвитку терміну. Проаналізовано особливості застосування правового мультикультуралізму в Сполучених Штатах Америки і Канаді з одного боку та в країнах Європейського Союзу з іншого. Акцентовано на відмінностях його розуміння, зокрема наголошено, що криза правового мультикультуралізму в країнах Європи часто пов'язана з намаганням прив'язати теорію виключно до вирішення проблем мігрантів.

Здійснено аналіз мультикультурного суспільства, наголошено на причинах розвитку недосконалої політики правового мультикультуралізму зокрема в країнах Європейського Союзу.

В статті досліджено питання конфлікту ідентичностей та мультикультуралізму, запропоновано, як один з можливих варіантів відповідей, політику мультикультурної ідентичності. Визначаючи її процес пошуку можливості співіснування в багатокультурному суспільстві різних етнічних, національних груп, емігрантських громад тощо, акцентовано, що головну роль в якій відіграє становлення національної самобутності – як однієї з найбільш важливих колективних ідентичностей.

В контексті національної самобутності та недопущення її кризи в ситуації правового мультикультуралізму наголошено на ролі національних цінностей, зокрема на прикладі України, яка у своєму розвитку як демократичної правової держави послуговується не лише власними надбаннями, але й запозиченнями з більш розвинутих правових культур.

Важливо зазначити, що роль національної самобутності у контексті правового мультикультуралізму неможливо переоцінити. Процеси глобальної інтеграції часто спричиняють розмивання кордонів між існуючими культурними групами і без належної асиміляції та правильно застосованої політики правового мультикультуралізму постає або кілька закритих груп, між якими немає належного діалогу, або єдине але розрізнене суспільство без ядра у вигляді національної самобутності.

Зважаючи на те, що правовий мультикультуралізм як філософсько-правова теорія у первісному її вигляді – один з найбільш вірогідних варіантів існування плюралістичного суспільства, національна ідентичність – необхідний елемент побудови міцної демократичної правової держави.

Ключові слова: мультикультуралізм, правовий мультикультуралізм, нація, національна самобутність, мультикультурна ідентичність.

Аннотация. В статье исследуются вопросы теории правового мультикультурализма, процессы возникновения и развития термина. Проанализированы особенности применения правового мультикультурализма в США и Канаде с одной стороны и в странах Европейского Союза с другой. Акцентируется на различиях его понимания, в частности отмечено, что кризис правового мультикультурализма в странах Европы часто связан с попыткой привязать теорию исключительно к решению проблем мигрантов.

Осуществлен анализ мультикультурного общества, отмечается в причинах развития несовершенной политики правового мультикультурализма в частности в странах Европейского Союза.

В статье исследован вопрос конфликта идентичностей и мультикультурализма, предложено, как один из возможных вариантов ответов, политику мультикультурной идентичности. Определяя ее процесс поиска возможности сосуществования в многокультурном обществе различных этнических, национальных групп, эмигрантских общин и т.д., акцентируется, что главную роль в ней играет становления национальной самобытности – как одной из наиболее важных коллективных идентичностей.

В контексте национальной самобытности и недопущения ее кризиса в ситуации правового мультикультурализма отмечено в качестве национальных ценностей, в частности на примере Украины, которая в своем развитии как демократического правового государства пользуется не только собственными достижениями, но и заимствованиями из более развитых правовых культур.

Важно отметить, что роль национальной самобытности в контексте правового мультикультурализма невозможно переоценить. Процессы глобальной интеграции часто вызывают размывание границ между существующими культурными группами и без надлежащей ассимиляции и правильно примененной политики правового мультикультурализма возникает или несколько закрытых групп, между которыми нет должного диалога, или единственное но разрозненное общество без ядра в виде национальной самобытности.

Несмотря на то, что правовой мультикультурализм как философско-правовая теория в первоначальном ее виде – один из наиболее вероятных вариантов существования плюралистического общества, национальная идентичность – необходимый элемент построения прочной демократического правового государства.

Ключевые слова: мультикультурализм, правовой мультикультурализм, нация, национальная самобытность, мультикультурная идентичность.

Summary. The article deals with the questions of the theory of legal multiculturalism, the processes of the origin and development of the term. The peculiarities of the application of legal multiculturalism in the United States and Canada on the one hand and in the countries of the European Union on the other are analyzed. The emphasis is on the differences in his understanding, in particular, it is stressed that the crisis of legal multiculturalism in the countries of Europe is often associated with an attempt to connect the theory only with the solution of the immigration problems.

The analysis of multicultural society is carried out, the reasons for the development of imperfect policy of legal multiculturalism, in particular in the countries of the European Union, are emphasized. The article deals with issues of conflict between identities and multiculturalism, proposes The analysis of multicultural society is carried out, the reasons for the development of imperfect policy of legal multiculturalism in particular in the countries of the European Union are emphasized. The article deals with issues of conflict of identities and multiculturalism, and suggests a policy of multicultural identity as one of the possible answers. In defining its process of searching for the possibility of coexistence in various cultural societies of different ethnic and national groups, emigrant communities, etc., it is emphasized that the formation of a national identity, as one of the most important collective identities, plays a leading role.

In the context of national identity and prevention of its crisis in the situation of legal multiculturalism, the role of national values is emphasized. In particular, on the example of Ukraine, that in its development as a democratic law-abiding state uses not only its own assets, but borrowings from more developed legal cultures, as well.

It is important to note that the role of national identity in the context of legal multiculturalism can not be overemphasized. The processes of global integration often cause the blurring of borders between existing cultural groups, and without proper assimilation and a properly applied policy of legal multiculturalism, there are either a few closed groups that do not have a proper dialogue or a single but isolated society without a nucleus in the form of a national identity.

Given that legal multiculturalism as a philosophical and legal theory in its original form is one of the most likely variants of the existence of a pluralistic society, national identity is a necessary element of building a strong democratic legal state.

Key words: multiculturalism, legal multiculturalism, nation, national identity, multicultural identity.

Постановка проблеми. Першочерговим завданням кожної сучасної демократичної держави є максимальна консолідація нації та забезпечення її стабільності; втім, цього доволі важко досягти з огляду на процеси глобалізації. Так, збільшення взаємозалежності політичної, економічної та соціальної сфер, зростання ролі міграційних процесів та, відповідно, не завжди доречно застосування принципів мультикультурної політики часто обертаються не посиленням ролі національного суспільства через його збагачення у взаємодії з іншими культурами, а навпаки послабленням через постійну потребу зважати на збереження національної самобутності та уникнення розмитості між національними та культурними кордонами. У цьому контексті, зазначив голова комісії ЮНЕСКО з питань освіти Жак Делор, сучасники буквально хворіють від запаморочення, розриваючись між процесом глобалізації і пошуками своєї ідентичності, опори в минулому, причетності до того чи іншого етнічно-культурного та релігійного суспільства [2, с. 106–107].

У філософсько-правовій науці прийнято розрізняти три основні моделі організації етнокультурної сфери: національну державу, мультикультурне і полікультурне (поліетнічне) суспільство. Зважаючи на те, що існування «чистих» національних держав сьогодні практично виключене власне через процеси глобалізації, із інших двох моделей саме мультикультурна є найбільш привабливою: так, полікультурне суспільство припускає, що в етнокультурному зрізі воно складається з етнічних громад, які виступають носіями колективних прав, однак саме мультикультурне, яке найповніше відповідає ліберальним філософсько-правовим концепціям, розглядає суспільство як сукупність індивідів, які самовизначаються у культурній сфері [11, с. 35–38]. Втім, на практиці хаотичність застосування правового мультикультуралізму та його недосконале впровадження у регулюванні суспільно-політичних процесів призводить до того, що виникає загроза національній самобутності — це сприяє як культурному розламу, так і виникненню радикалізаційних рухів і цілком неконтрольованих правових наслідків.

На сьогодні дослідники правового мультикультуралізму та питань національної ідентичності в полікультурному суспільстві не здатні запропонувати єдино правильного варіанту вирішення політичних проблем. Так, зокрема ще у 2010 році лідери Великобританії, Франції та Німеччини підтвердили провал політики правового мультикультуралізму: «Ми були занадто стурбовані ідентичністю того, хто приїжджає в країну, і не звертали достатньо уваги на

ідентичність самої країни, яка приймає приїжджого», — вказав Н. Саркозі [12]. В Україні ж неналежне акцентування на національній самобутності в межах впровадження правового мультикультуралізму свого часу сприяло розвитку подвійної ідентичності, що стало катализатором глобальних політичних та суспільних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням правового мультикультуралізму, його теоретичному та практичному втіленню присвячували праці такі вітчизняні дослідники як С. Дрожжина [4], Т. Суконкіна [11], А. Рібаков [10], В. Грубов [2], М. Козловець [5], О. Корнієнко [6], Ю. Халілова-Чуваєва [13], Д. Ейдельман [15] та ін. Конструктивний аналіз теорії мультикультуралізму як одного з напрямів державної політики здійснювали іноземні дослідники, зокрема С. Бенхабіб [1], Ч. Кутакас [7], тощо.

В межах національної самобутності та її взаємозв'язку з правовим мультикультуралізмом становлять інтерес роботи Г. Дашутін [3], О. Рудакевич [9], І. Мільчин [8] та інших.

Метою статті є аналіз сутності правового мультикультуралізму та дослідження в його контексті причин кризи національної самобутності.

Виклад основного матеріалу. Дискурс навколо правового мультикультуралізму, незважаючи на часту та різку критику теорії, триває ось уже більш як три десятиліття: вперше термін, зазначає Н. Глейзер у праці «Ми всі мультикультуралісти», був використаний у 1941 році в New York Herald Tribune Books, але найбільш яскравого науково-правового вираження отримав з прийняттям Офіційного акту про мультикультуралізм в Канаді 1971 року.

Вважаємо за необхідне вказати на суттєву відмінність: так, якщо для Канади та США мультикультуралізм був поняттям зі сфери політичної філософії та позначав вимоги різних соціокультурних груп, які вимагали встановлення реальної рівності прав та можливостей, то для європейського суспільства мультикультуралізм спершу став реакцією на кризи, залишені по собі Другою світовою війною, а потім — спробою стати «окозамилювальним» вирішенням проблем мігрантів з країн «третього світу», які наприкінці 80-х буквально заповнили Європу. Як зазначила в жовтні 2010 року канцлер ФРН Ангела Меркель, зустрічаючись з членами Християнсько-демократичного союзу у Потсдамі: «Концепція, за якою ми в теперішній час живемо пліч-о-пліч і щасливі цим фактом, не працює. ... Ми самі себе тішили і говорили собі: «Вони у нас не залишаться, колись вони пойдуть», але так не сталося» [15].

На противагу канадському варіанту правового мультикультуралізму, який, відкинувши поділ су-

спільства на «дві нації плюс меншини» на користь «мозаїки», пропонував взяти за основу двомовність нації і відповідно толерантно сприймати та схвалювати інші культури як рівноправні, забезпечуючи їх правову підтримку та розвиток [10, с. 65], у країнах Європи можемо спостерігати існування одночасно власне громадян певної держави, громад національних меншин та мігрантів. При цьому вбачається практична відсутність асиміляційних процесів: саме про це, як про причину краху політики правового мультикультуралізму зазначали лідери Євросоюзу, втім, додає О. Корнієнко, незважаючи на такі проблемні взаємовідносини з іммігрантськими (чи культурними) співтовариствами, провідні країни Європи продовжують підтримувати мультикультуралізм на плаву через кілька причин: демографічна криза всередині європейських держав змушує відчувати постійну економічну потребу у робочій силі. Окрім того, неможливо уникнути часто голосливого підкреслення важливості правового мультикультуралізму різними політичними силами, які цим намагаються отримати більше голосів від соціальних мас [6, с. 154–155].

Вказані процеси поруч з проблемами асиміляційної державної політики призводять до того, вважає Ю. Халілова-Чуваєва, що правовий мультикультуралізм стає невизначеним явищем: як теорія він не здатен похвалитися міцним методологічним фундаментом та методикою дослідження; принцип толерантності, який був закладений у його основі, виявився несумісним з релігійними та іншими вимогами, привнесеними мігрантами; політична практика не має науково обґрунтованих уявлень про те, як у демократичний спосіб поєднати антидемократичні вимоги певних груп мігрантів чи нацменшин з власне національним корінним населенням; і, звісно, без готовності цих суб'єктів до діалогу та компромісів, механізм асиміляції практично неможливий [13, с. 70].

Глобалізація та спроби культурних чи національних груп у цій ситуації зберегти свою самобутність призводять до конфлікту ідентичності та мультикультуралізму — у першому випадку йдеться про збереження самобутності, тоді ж як у другому зусилля спрямовуються на максимальне підтримання культурного плюралізму. Результатом невирішеності цього конфлікту можна вказати те, що ще наприкінці 90-х рр. зауважила елітарна громадська «Комісія Сполучених Штатів з національної безпеки»: «мультикультуральна фрагментація, перенесена на сприйняття різних поколінь, веде до втрати відкритих проявів національної ідентичності, серйозно підриває американську національну самобутність і національну волю» [8, с. 34].

Відповіддю на поглиблення конфліктів між національною самобутністю та правовим мультикультуралізмом ряд дослідників [5, с. 244; 11, с. 35–38] пропонує назвати політику мультикультурної ідентичності, яка ґрунтується на толерантності до всіх меншин, а також акцентує на можливості та користі паралельного співіснування етнічних спільнот, емігрантських груп, громад, що репрезентують рідні культури на основі принципів мультикультуралізму (відмова від ксенофобії та шовінізму, упереджень, визнання та толерантне ставлення до расових, етнічних, релігійних угруповань та гендерних і сексуальних меншин).

При цьому необхідно наголосити на національній самобутності, яка є однією з найбільш важливих за змістом колективних ідентичностей — у контексті правового мультикультуралізму саме вона переважає релігійні, класові та родові, які можуть хіба що стати підсилювальним чинником у пошуці демократичних варіантів вирішення кризових питань в правовому мультикультуралізмі. Вважаємо за доцільне навести твердження Ю. Халілової-Чуваєвої, яка переконана: в контексті правового мультикультуралізму усередині європейських реалій необхідно входити з того, що ми — громадяни єдиного співтовариства, які мають рівні права та обов'язки, незважаючи на розбіжності в культурі, мові, традиціях. Право кожної людини полягає у тому, що вона може обирати власну ідентичність, але верховенство громадянської (національної) самобутності є пріоритетним [13, с. 74].

Для уникнення чергової кризи правового мультикультуралізму, держави, в яких існує плюралізм культур, повинні змінювати методи політичного врегулювання пов'язаних з мультикультуралізмом проблем, при цьому не зосереджуючись на можливих каральних заходах, а повертаючись до асиміляції на основі толерантного діалогу і акцентуючи на важливості національної самобутності як об'єднавчого фактору від найнижчих ланок — власне громадян та членів суспільства.

Зокрема, як зазначає О. Рудакевич, національні цінності виступають основою національного єднання та державного будівництва. В контексті українського досвіду важливо говорити про власне українські національні цінності, які у суспільній свідомості одночасно виражали б історичний досвід українського народу і відігравали роль керівних ідеалів [9, с. 221], а також запозичені від інших правових культур. Ми погоджуємося з твердженням Г. Дашутіна і М. Міхальченка, які зазначають, що «для України пошук нової системи ідеалів і орієнтирів є сьогодні складним, але важливим завданням. Без

цього етапу пізнавального і світоглядного пошуку неможливо розробити програми економічних, політичних, освітянських та інших реформ, подолати системну кризу, яка розхитує суспільну будівлю» [3, с. 12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на те, що глобальна інтеграція спричиняє чимало проблемних моментів для національних держав у контексті розширення кордонів, узалежнення від міжнародних політичних структур, як влучно зазначив К. Хюбнер, нація, як форма існування державно-політичної спільності, з погляду мультикультурної перспективи розвитку, і далі зберігатиме своє значення [14, с. 292]. Правовий

мультикультуралізм за своєю природою передбачає існування в межах одного суспільства безлічі груп, які відрізняються етнічно, національно, релігійно тощо, але при цьому зберігають свою самобутність. Важливо зазначити, що ці форми співіснування у демократичній державі повинні бути максимально об'єднані — замкнутість груп на власній ідентичності, відсутність асиміляційних процесів між ланками спричиняють шовіністичні настрої. Відповідно, для уникнення цих явищ, а також для запобігання кризи національної самобутності необхідно удосконалювати розуміння та застосування правого мультикультуралізму, а також сприяти повноцінному правовому діалогу.

Література

1. Бенхабиб С. Притязания культуры. Равенство и разнообразие / С. Бенхабиб. — М.: Логос, 2003. — 350 с.
2. Грубов В. Криза політики мультикультуралізму в європейському суспільному просторі / В. Грубов, Ю. Кулагін // Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 6. — С. 104–114.
3. Дашутін Г. П. Український експеримент на терезах гуманізму / Г. П. Дашутін, М. І. Михальченко. — К.: Парлам. вид-во, 2001. — 335 с.
4. Дрожжина С. В. Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти / С. В. Дрожжина // Політичний менеджмент. — 2008. — № 3. — С. 96–106.
5. Козловець, М. Мультикультуралізм versus національної ідентичності / Микола Козловець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: філософія. — 2011. — Вип. 8. — С. 243–259.
6. Корнієнко О. Мультикультуралізм як модель сучасного поліетнічного суспільства / О. Корнієнко // Збірник наукових праць. Світогляд — Філософія — Релігія. — 2013. — № 4. — С. 150–159.
7. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма [Електронний ресурс] / ДИАЛОГ.ua: Незалежний інформаційно-аналітичний ресурс. — Режим доступу: http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227
8. Мильчин И. Культура как фактор американского глобального влияния / И. Мильчин // Философские науки. — 2003. — № 3. — С. 27–46.
9. Рудакевич О. Ціннісний трикутник національної політичної культури / О. Рудакевич. // Наукові записки ІПіЕНД ім. І Курбаса НАН України. — 2011. — № 49. — С. 220–231.
10. Рыбаков А. В. Мультикультурализм как социальная теория и политическая практика / А. В. Рыбаков, Д. А. Квон // Власть. — 2016. — № 6. — С. 64–70.
11. Суконкина Т. Феномен мультикультурализма в современном обществе / Т. Н. Суконкина // Практична філософія. — 2008. — № 4. — С. 35–38.
12. Трещанин Д. Мультикультурализм — это тупиковая стратегия [Електронний ресурс] / Д. Трещанин. — Режим доступу: <http://svpressa.ru/society/article/38872>.
13. Халілова-Чуваєва Ю. О. Європейська політика мультикультуралізму і криза національної ідентичності: політичний аспект / Ю. О. Халілова-Чуваєва, І. В. Бубнов // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Сер.: Гуманітарні науки. — 2013. — Вип. 2. — С. 66–77.
14. Хюбнер К. Нация: от забвения к возрождению / Курт Хюбнер; [пер. с нем. А. Ю. Антоновского]. — К.: Канон+, 2001. — 400 с.
15. Эйдельман Д. Ложь мультикультурности [Електронний ресурс] / Давид Эйдельман // Гражданин мира. — 2015. — Режим доступу: http://relevantinfo.co.il/multiculturalism_lie/.

References

1. Benkhabib S. Prityazaniya kultury. Ravenstvo i raznootbrazie / S. Benkhabib. — M.: Logos, 2003. — 350 s.
2. Hrubov V. Kryza polityky mul'tykul'turalizmu v yevropeys'komu suspil'nomu prostori / V. Hrubov, Yu. Kulahin. // Visnyk KNTEU. — 2012. — #6. — S. 104–114.

3. Dashutin H. P. Ukrayins'kyy eksperyment na terezakh humanizmu / H. P. Dashutin, M. I. Mykhal'chenko. — K.: Parlam. vyd-vo, 2001. — 335 s.
4. Drozhzhyna S. V. Mul'tykul'turalizm: teoretychni i praktychni aspekty / S. V. Drozhzhyna // Politychnyy menedzhment. — 2008. — # 3. — S. 96–106.
5. Kozlovets', M. Mul'tykul'turalizm versus natsional'noyi identychnosti / Mykola Kozlovets' // Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya: filosiyya. — 2011. — Vyp. 8. — S. 243–259.
6. Korniyenko O. Mul'tykul'turalizm yak model' suchasnoho polietnichnoho suspil'stva / O. Korniyenko. // Zbirnyk naukovykh prats'. Svitohlyad — Filosofiya — Relihiya. — 2013. — #4. — S. 150–159.
7. Kukatas Ch. Teoreticheskie osnovy multikulturalizma. — [Yelektronniy resurs] / DIALOG.ua: Nezalezhniy informatsiyno-analitichniy resurs. — Rezhim dostupu: http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227
8. Milchin I. Kultura kak faktor amerikanskogo globalnogo vliyaniya / I. Milchin // Filosofskie nauki. — 2003. — № 3. — S. 27–46.
9. Rudakevych O. Tsinnisnyy trykutnyk natsional'noyi politychnoyi kul'tury / O. Rudakevych. // Naukovi zapysky IPIEND im. I Kurbaso NAN Ukrayiny. — 2011. — #49. — S. 220–231.
10. Rybakov A. V. Multikulturalizm kak sotsialnaya teoriya i politicheskaya praktika / A. V. Rybakov, D. A. Kvon // Vlast. — 2016. — № 6. — С. 64–70.
11. Sukonkina T. Fenomen multikulturalizma v sovremennom obshchestve / T. N. Sukonkina // Praktichna filosiyya. — 2008. — № 4. — S. 35–38.
12. Treshchanin D. Multikulturalizm — eto tupikovaya strategiya [Yelektronniy resurs] / D. Treshchanin — Rezhim dostupu do resursu: <http://svpressa.ru/society/article/38872>
13. Khalilova-Chuvayeva Yu. O. Yevropeys'ka polityka mul'tykul'turalizmu i kryza natsional'noyi identychnosti: politychnyy aspekt / Yu. O. Khalilova-Chuvayeva, I. V. Bubnov // Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu ekonomiky i torhivli im. Mykhayla Tuhan-Baranovs'koho. Ser.: Humanitarni nauky. — 2013. — Vyp. 2. — S. 66–77.
14. Khyubner K. Natsiya: ot zabveniya k vozrozhdeniyu / Kurt Khyubner; [per. s nem. A. Yu. Antonovskogo]. — K.: Kanon+, 2001. — 400 s.
15. Eydelman D. Lozh multikulturnosti [Yelektronniy resurs] / David Eydelman // Grazhdanin mira. — 2015. — Rezhim dostupu: http://relevantinfo.co.il/multiculturalism_lie/

УДК 347:61:57.08.(045)

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Ямненко Тетяна Михайлівна

*доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права і процесу
Навчально-науковий Юридичний інститут
Національного авіаційного університету*

Ямненко Татьяна Михайловна

*доктор юридических наук,
профессор кафедры гражданского права и процесса
Учебно-научный Юридический институт
Национального авиационного университета*

Yamnenko Tatyana

*Doctor of Law, Professor of the Department of Civil Law and Process
Educational and Scientific Law Institute of
National Aviation University*

Дмитришина Валентина Анатоліївна

*студентка
Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Дмитришина Валентина Анатольевна

*студентка
Учебно-научного Юридического института
Национального авиационного университета*

Dmyryshyna Valentyna

*Student of the Educational and Scientific Law Institute of
National Aviation University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-8-4358

**ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОВЕДЕННЯ
МЕДИКО-БІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДІВ НАД ЛЮДИНОЮ
ПРАВОВОЙ АСПЕКТ ПРОВЕДЕНИЯ
МЕДИКО-БИОЛОГИЧЕСКИХ ОПЫТОВ НАД ЧЕЛОВЕКОМ
LEGAL ASPECTS OF MEDICAL
AND BIOLOGICAL RESEARCH OVER PEOPLE**

Анотація. У статті розглянуто погляди науковців, які працюють над питанням біоетики.

Окрім наукових робіт, дана стаття містить історичні відомості та події, які мали місце в той чи інший час та були безпосередньо пов'язані із людиною та дослідженнями над нею.

Етичні вимоги щодо діяльності науковця, який має справу з людиною як суб'єктом дослідження, вперше були проголошені в 1946 році та закріплені Нюрнберзьким Кодексом, який вперше висунув ідею пріоритету блага та інтересів особистості над інтересами науки і суспільства. Цей документ започаткував народження біоетики та біоправа, сприяв розвитку міжнародної правової та законодавчої практики щодо захисту прав людини та гуманного ставлення до експериментальних тварин.

Окрім Нюрнберзького Кодексу, існує ще низка міжнародних документів, які регулюють права людини в сфері біоправа: Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації (остання версія – 2008), Декларація про політику забезпечення

прав пацієнта в Європі (1994), Конвенція про захист прав та гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини (Рада Європи, 1996), Картахенський протокол з біобезпеки (2000), Європейська хартія прав пацієнтів (2002), Конституція Європейського Союзу (2004), Всезагальна декларація з біоетики та прав людини (ЮНЕСКО, 2005) та інші.

Відносно нещодавно в Україні з'явилась низка нормативно-правових документів, які регулюють відносини «пацієнт» – «медицина».

Чіткого законодавчо закріпленого визначення, що таке медико-біологічний експеримент в Україні немає. Ми вважаємо, що медико-біологічний експеримент – це фармакологічний, хірургічний, променевиий, тощо, вплив на людину, що змінює перебіг фізіологічних та патологічних процесів в організмі людини для досягнення певної мети, зокрема з метою покращення життєвих показників.

Медико-біологічний експеримент – це сукупність медико-біологічних дослідів, спрямованих на покращення біологічних показників пацієнта.

Ключові слова: права людини, право, медичні досліді, біологічні досліді, знущання над людиною.

Аннотация. В статье рассмотрены взгляды ученых, работающих над вопросом биоэтики.

Кроме научных работ, данная статья содержит исторические сведения и события, которые имели место в то или иное время и были непосредственно связаны с человеком и опытами над ним.

Этические требования к деятельности ученого, который имеет дело с человеком как субъектом исследования, впервые были провозглашены в 1946 году и закреплены Нюрнбергским Кодексом, который впервые выдвинул идею приоритета блага и интересов личности над интересами науки и общества. Этот документ положил начало рождению биоэтики и биоправа, способствовал развитию международной правовой и законодательной практики по защите прав человека и гуманного отношения к экспериментальным животным.

Кроме Нюрнбергского Кодекса, существует еще ряд международных документов, регулирующих права человека в сфере биоправа: Хельсинкская декларация Всемирной медицинской ассоциации (последняя версия – 2008), Декларация о политике обеспечения прав пациента в Европе (1994), Конвенция о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины (Совет Европы, 1996), Картахенский протокол по биобезопасности (2000), Европейская хартия прав пациентов (2002), Конституция Европейского Союза (2004), Всеобщая декларация по биоэтике и правам человека (НЭСК, 2005) и другие.

Относительно недавно в Украине появился ряд нормативно-правовых документов, регулирующих отношения «пацієнт» – «медицина».

Четкого законодательно закріпленого определения, что такое медико-биологический эксперимент в Украине нет. Мы считаем, что медико-биологический эксперимент – это фармакологический, хирургический, лучевой и т.д., влияние на человека, которое изменяет течение физиологических и патологических процессов в организме человека для достижения определенной цели, в частности с целью улучшения жизненных показателей.

Медико-биологический эксперимент – это совокупность медико-биологических исследований, направленных на улучшение биологических показателей пациента.

Ключевые слова: права человека, право, медицинские опыты, биологические опыты, издевательства над человеком.

Summary. The article deals with the views of scientists working on bioethics issues.

In addition to scientific papers, this article contains historical information and events that took place at one time or another, and were directly related to the person and experiments on it.

The ethical requirements for the activities of a scientist dealing with a person as a subject of research were first proclaimed in 1946 and enshrined in the Nuremberg Code, which for the first time put forward the idea of the priority of the good and the interests of the individual over the interests of science and society. This document has begun birth of bioethics and bioprocess, contributed to the development of international legal and legislative practice on the protection of human rights and humane treatment of experimental animals.

In addition to the Nuremberg Code, there are a number of international instruments that regulate human rights in the field of biology: the Helsinki Declaration of the World Medical Association (latest version 2008), the Declaration on the Policy of Enforcing Patient Rights in Europe (1994), the Convention on the Protection of Human Rights and Dignity in communication with the application of the achievements of biology and medicine (Council of Europe, 1996), the Cartagena Protocol on Biosafety (2000), the European Charter of Patients' Rights (2002), the Constitution of the European Union (2004), the Universal Declaration on Bioethics and Human Rights (UNESCO, 2005) and others.

Relatively recently, in Ukraine, a number of normative legal documents that regulate the relationship «patient» – «medicine» appeared.

Clear legislative definition of what a biomedical experiment in Ukraine is not. We believe that the medical-biological experiment is a pharmacological, surgical, radiological, and so on, effect on a person that changes the course of physiological and pathological processes in the human body to achieve a certain goal, in particular, in order to improve the living standards.

Medico-biological experiment – a set of medical and biological experiments aimed at improving the biological parameters of the patient.

Key words: human rights, law, medical experiments, biological experiments, humiliation over a person.

Постановка проблеми. Найбільша хвиля проведення медико-біологічних експериментів, а також вивчення правомірності даних експериментів розпочалось ще з початку — середини ХХ століття. Але проведення експериментів над людиною не припинилось і досі, адже в багатьох науковців існують питання, на які вони намагаються знайти відповіді. Але наскільки це законно, розглянемо далі. В даній роботі проведено аналіз міжнародно-правових документів, вітчизняних нормативно-правових актів, проведено дослідження історичних передумов медико-біологічних досліджень, тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В даній роботі досліджено низку історичних подій в сфері біоетики. Окрім історичної літератури в даній роботі присутні міжнародно-правові документи у сфері біоетики, проаналізовано вітчизняне законодавство. Серед авторів, на які посилається автор, необхідно зазначити наукові праці таких авторів як: Возіанов О. Ф. [9], Пустовіт С. В. [11], Терешкевич Г. Т. [12], та Сенюта І. Я. [14]. Необхідно зазначити і зарубіжних відомих авторів та науковців, напрацювання яких допомогли написати цю статтю, зокрема, Поттера В. Р., Т. Бочампа, Дж. Чілдерса, П. Д. Тищенко, та інших. Саме за допомогою зазначених вище науковців, ми змогли дослідити поставлене питання в повному обсязі та сформулювати власні визначення понять, окреслених у даній статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз нормативно-правових документів, дослідження питання щодо проведення медико-біологічних дослідів над людиною та формулювання власних висновків, пропозиція нових термінів та понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема проведення дослідів над людиною розпочинається з найдавніших часів. Відомо, що навіть за часів Древнього Єгипту над людьми проводились жорстокі досліді. Найбільше відомо про дії цариці Єгипту, Клеопатри. Достеменно відомо, що задля задоволення своєї цікавості, цариця розпорювала животи вагітним жінкам (своїм служницям), задля того, щоб побачити як розвивається дитя. Майже так само робили і римляни, з метою зрозуміти, як влаштована людина. Певна річ, що більшість таких дослідів проводились задля розвитку медичної галузі.

Найбільша хвиля проведених медико-біологічних дослідів над людиною припадає на середину ХХ століття, зокрема в період Другої світової війни.

Зокрема на весь світ відоме ім'я так званого Лікаря Смерті, Йозефа Менгеле, саме ця людина проводила більшість медичних дослідів над ув'язненими людьми в Німеччині. Саме цей чоловік, адже лікарем мені його назвати важко, з огляду на кількість скалічених життів, намагався розробити нову зброю, методику лікування німецьких солдатів, расову теорію, тощо. До таких відомих «лікарів» належать: Едуард Віртс, Карл Клауберг, Зігмунд Рашер, Ганс Еппінгер, Курт Плетнер, та інші [13, с. 2].

Також до кричущих знущань над людьми можна віднести досліді Сіро Ісії (в деяких джерелах Широ Ісі), японський генерал-лейтенант та біолог, від рук якого загинуло близько 10 тисяч людей; лікар Корнеліус Родс, американський онколог, який навмисно заражав людей раковими клітинами, та інші [10, с. 129].

Всі зазначені науковці, лікарі та дослідники діяли нібито із благородною метою, досягнення нових можливостей, вивчення реакції людського організму на різноманітні фактори.

Етичні вимоги щодо діяльності науковця, який має справу з людиною як суб'єктом дослідження, вперше були проголошені в 1946 році та закріплені Нюрнберзьким Кодексом, який вперше висунув ідею пріоритету блага та інтересів особистості над інтересами науки і суспільства. Цей документ започаткував народження біоетики та біоправа, сприяв розвитку міжнародної правової та законодавчої практики щодо захисту прав людини та гуманного ставлення до експериментальних тварин.

У подальші роки була прийнята низка міжнародних документів, у яких знайшли відображення сучасні етико-правові вимоги до наукової діяльності: Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації (остання версія — 2008), Декларація про політику забезпечення прав пацієнта в Європі (1994), Конвенція про захист прав та гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини (Рада Європи, 1996), Картагенський протокол з біобезпеки (2000), Європейська хартія прав пацієнтів (2002), Конституція Європейського

Союзу (2004), Всезагальна декларація з біоетики та прав людини (ЮНЕСКО, 2005) та інші [12, с. 5–8].

Коли йде мова про експериментальне маніпулювання живим організмом, особливо людиною, то зазвичай мають на увазі маніпуляції лише з їх біологічною природою. Втім сучасне суспільство здійснює маніпуляції також з людською культурою, що може мати набагато тяжчі наслідки. Зростаюча потреба в експериментуванні притаманна науковому пізнанню і зумовлена потягом до нового знання і впровадження технологічних досягнень, які ґрунтуються на цьому знанні [13].

За часів Гіппократа відомим заклик «Не зашкодь!» медицина ставила етичні та об'єктивні межі лікарському експериментуванню.

Редакція клятви Гіппократа постійно вдосконалюється, але основний посыл залишається незмінним.

Поступово, в міру того, як експериментування посідало дедалі вагомніше місце в медичній науці, визначалися взаємини між суб'єктом — експериментатором та суб'єктом експерименту.

Втім, бачимо, що в різні часи було різне ставлення і розуміння цінності людського життя.

За допомогою експерименту вивчається новий засіб лікування, оскільки немає повної гарантії в його успішному результаті. Очевидно, що все це робить медичний експеримент небезпечним для здоров'я і навіть життя людей. Але очевидно й інше: медичні експерименти необхідні для подальшого прогресу науки і, отже, для блага людства.

Академік Чехословацької академії медичних наук П. Мальок пише: «Необхідність проведення експерименту на людині не підлягає сумніву і визнається всіма. Медицина не може йти вперед без цього».

Тобто, гострота проблеми проведення медичних експериментів та дослідів над людиною визначається тим, що тут стикаються інтереси окремої людини і людства, хворого та суспільства.

Стаття сьома Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, передбачає, що нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведінню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідом [1].

Частина друга статті 28 Конституції України зазначає, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом [5].

З даної конституційної норми випливають такі вимоги до медико-біологічного експерименту:

1) добровільність згоди людини на проведення щодо неї експерименту;

2) експеримент в жодному випадку не повинен мати характеру катувань чи бути пов'язаним з жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність особи, поведінням.

Відповідно до статті 45 Основ законодавства України про охорону здоров'я, застосування медико-біологічних експериментів на людях допускається із суспільно корисною метою за умови їх наукової обґрунтованості, переваги можливого успіху над ризиком спричинення тяжких наслідків для здоров'я або життя, гласності застосування експерименту, повної інформованості і вільної згоди повнолітньої дієздатної фізичної особи, яка підлягає експерименту, щодо вимог його застосування, а також за умови збереження в необхідних випадках лікарської таємниці. Забороняється проведення науково-дослідного експерименту на хворих, ув'язнених або військовополонених, а також терапевтичного експерименту на людях, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою дослідження. Порядок проведення медико-біологічних експериментів регулюється законодавчими актами України [6].

В законодавстві України, наприклад, в Законі України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 року, в Наказі Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісії з питань етики від 23.09.2009 року», в Порядку проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення від 15.03.2013 року, закріплено основні вимоги до проведення клінічних випробувань.

Незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я, тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену частиною першою статті 142 Кримінального кодексу України [7].

До міжнародно-правових актів, які були згадані на початку статті, що врегульовують питання проведення медико-біологічних експериментів, відноситься насамперед Нюрнберзький кодекс (1947 року), у якому сформульовано 10 принципів — умов проведення медичного експерименту над людиною. В преамбулі цього правового документа вказано: «... деякі види медичних експериментів над людиною в цілому відповідають етичним нормам медичної професії лише у тому випадку, якщо їх проведення обмежено відповідальними чітко визначеними ме-

жами» [9]. Найбільше значення мають положення Нюрнберзького кодексу, які стосуються питань інформованої добровільної згоди досліджуваного на проведення медичного експерименту, а також проблем мінімізації можливого ризику ускладнень і небезпеки для життя досліджуваного.

Ще одним важливим міжнародним документом у цій сфері є Гельсінкська декларація (2004), яка є базовим правовим актом, що визначає критерії правомірності проведення медичних експериментів і встановлює основні принципи проведення біомедичного дослідження і втручання в організм людини. Документ містить три розділи: 1) базові принципи; 2) медичні дослідження, які поєднуються з професійною допомогою (клінічні дослідження); 3) неклінічні біомедичні дослідження із залученням людини [2].

Важливим положенням декларації, що не має аналогу в Нюрнберзькому кодексі, є вимога збереження точності викладу при публікації результатів медичного експерименту. Йдеться про те, що доповіді про експерименти, які не відповідають принципам, що лежать в основі нинішньої декларації, не повинні приймати до публікації. Важливо відзначити, що в Гельсінкській декларації закріплена можливість отримання згоди на участь у дослідженні або експерименті особи, визнаної недієздатною. При цьому згоду на проведення медичного експерименту необхідно одержувати у законного представника згідно з національним законодавством [2].

Конвенція про захист прав і гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини (Конвенція про права людини і біомедицину, ETS-164) на сьогодні є найбільш дієвим міжнародно-правовим актом з проблем медичних досліджень за участю людей. Конвенція вперше вводить у правову регламентацію поняття професійних стандартів, що є значним кроком вперед у регламентації здійснення досліджень за участю живих людей як об'єктів. У нашій державі постає необхідність гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством ЄС, ратифікації міжнародних стандартів з біоетики, зокрема Конвенції Ради Європи про права людини і біомедицину.

Ще одним міжнародним стандартом у плеяді актів, які регламентують окреслену проблематику, зокрема у контексті згоди особи на експеримент, є Загальна декларація про біоетику і права людини (2005), яка визначає етичні питання, що стосуються медицини, наук про життя і пов'язаних з цим технологій щодо людини з урахуванням їх соціальних, правових та екологічних аспектів. Однією з цілей документу є забезпечення поваги до людського життя й основних свобод відповідно до міжнародних

норм у галузі захисту прав людини. Одним з ключових принципів, визначених у статті 6 («Згода») цієї декларації, є положення, згідно з яким наукові дослідження треба проводити тільки за попередньої, добровільної, чітко вираженої й інформованої згоди особи. Інформація має бути адекватною, надаватися у зрозумілій формі та включати можливі способи відкликання згоди. Така згода може бути відкликана особою у будь-який час і за будь-якої причини без негативних наслідків і шкоди [4].

Аналіз українського законодавства дає підстави стверджувати, що вітчизняна база України у цій царині, у тому числі конституційний припис, максимально повно відображають норми міжнародно-правових стандартів.

Втім, в українській нормативно-правовій базі ми не знайшли чіткого визначення медико-біологічного експерименту.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Ми вважаємо, що медико-біологічний експеримент — це фармакологічний, хірургічний, променевиї, тощо, вплив на людину, що змінює перебіг фізіологічних та патологічних процесів в організмі людини для досягнення певної мети, зокрема з метою покращення життєвих показників.

В тексті даної статті ви можете зустріти два поняття «медико-біологічний експеримент» та «медико-біологічний дослід». На нашу думку, зазначені поняття необхідно розділяти за наступними рисами:

1. Добровільність згоди в проведенні медичних маніпуляцій із здоров'ям та життям піддослідної (експериментованої) людини;
2. Мета проведення медико-біологічної маніпуляції;
3. Способи проведення дій, задля досягнення певної мети.

Втім, поняття «дослід», є складовою поняття «експеримент», адже експеримент є сукупність дослідів.

З історії жорстоких медичних дослідів над людиною, ми можемо простежити, як вони переростають в єдиний експеримент задля «благої цілі», задля життя.

Автор Сенюта І. Я. зазначає, що спеціальні законодавчі акти також не містять регламентації особливостей проведення експериментів в окремих сферах надання медичної допомоги. Для прикладу, в Законі України «Про психіатричну допомогу» є лише одна згадка про наукові дослідження, а саме в статті Закону, при закріпленні порядку передачі відомостей іншим особам про стан психічного здоров'я особи на законних підставах. Будь-яких особливостей

проведення медичних терапевтичних експериментів з особами, які страждають на психіатричний розлад, не визначено. Саме нормативний щит буде запорукою забезпечення прав людини [14, с. 42–52].

Як висновок, необхідно зазначити, що медико-біологічні дослідження — це заходи, спрямовані на дослідженні фізико-біологічних особливостей людського

організму, шляхом проведення маніпуляцій за допомогою фармакологічних, хірургічних, променевих та інших медичних засобів.

На жаль, хвилю проведення медичних дослідів та експериментів над людиною придушити неможливо, адже в науковців завжди буде присутнє бажання перемогти Бога.

Література

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права / Міжнародні договори України. — К., 1992 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» від 01.06.1964 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005
3. Nuremberg Code / published online hY p://ohsr.od.nih.gov/guidelines/nuremberg.html (Reprinted from Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, Vol. 2, pp. 181–182. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1949).
4. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — ст. 141.
6. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII / Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 4. — Ст. 19.
7. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), в редакції від 28.08.2018 р.
8. Международный кодекс медицинской этики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.medafarm.ru/php/content.php?group=5&id=353>
9. Возіанов О. Біологічна етика — інвективи теоретиків і реалії життя / О. Возіанов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://m-1.com.ua/?aid=384#>.
10. Кляй Н. Доктрина шока / Кляй Наоми. — М.: Добрая книга, 2015. — 306 с.
11. Пустовіт С. В. Біоетичні принципи та механізми регулювання медико-біологічних досліджень / С. В. Пустовіт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.medved.kiev.ua/web_journals/arhiv/toxicology/2010/42010/str05.pdf
12. Терешкевич Г. Т. Інформована згода та експериментування над людиною / Г. Т. Терешкевич // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науковопрактичної конференції 2016, м. Львів.
13. Веб-сторінка новин Znaj.ua «Найбільш нелюдські експерименти на людях, про які ви не знали» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://znaj.ua/history/najbilsh-nelyudski-eksperymenty-na-lyudyah-pro-yaki-vy-ne-znaly>
14. Сенюта І. Я. Цивільні правовідносини у сфері проведення медичних дослідів / І. Я. Сенюта // Медичне право. — 1(21)2018.

References

1. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava / Mizhnarodni dohovory Ukrainy. — K., 1992 [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Helsinska deklaratsiia Vsesvitnoi medychnoi asotsiatsii «Etychni pryntsypy medychnykh doslidzhen za uchastiu liudyny u yakosti obiekta doslidzhennia» vid 01.06.1964 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005
3. Nuremberg Code/ published online hY p://ohsr.od.nih.gov/guidelines/nuremberg.html (Reprinted from Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, Vol. 2, pp. 181–182. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1949).

4. Konventsiiia pro zakhyst prav i hidnosti liudyny shchodo zastosuvannia biolohii ta medytsyny: Konventsiiia pro prava liudyny ta biomedytsynu vid 04.04.1997 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334
5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1996. — № 30. — st. 141.
6. Zakon Ukrainy «Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia» vid 19 lystopada 1992 r. № 2801-XII / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1993. — № 4. — St. 19.
7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy, Kodeks, Zakon vid 05.04.2001 № 2341-III / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), v redaktsii vid 28.08.2018 r.
8. Mezhdunarodnyi kodeks medytsynskoi etyky [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.medafarm.ru/php/content.php?group=5&id=353>
9. Vozianov O. Biolohichna etyka — invektyvy teoretykiv i realii zhyttia / O. Vozianov [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://m-l.com.ua/?aid=384#>
10. Kliai N. Doktryna shoka / Kliain Naomy. — M.: Dobraia knyha, 2015. — 306 s.
11. Pustovit S. V. Bioetychni pryntsypy ta mekhanizmy rehuliuвання medyko-biolohichnykh doslidzhen / S. V. Pustovit [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.medved.kiev.ua/web_journals/arhiv/toxicolog_y/2010/42010/str05.pdf
12. Tereshkevych H. T. Informovana zghoda ta eksperymentuvannia nad liudynoiu / H. T. Tereshkevych/ Medychne pravo Ukrainy: pravovyi status patsientiv v Ukraini ta yoho zakonodavche zabezpechennia (henezys, rozvytok, problemy i perspektyvy vdoskonalennia). Materialy II Vseukrainskoi naukovy praktychnoi konferentsii 2016, m. Lviv.
13. Veb-storinka novyn Znaj.ua «Naibilsh neliudski eksperymenty na liudiakh, pro yaki vy ne znaly» [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://znaj.ua/history/najbilsh-nelyudski-eksperymenty-na-lyudyah-pro-yaki-vy-ne-znaly>
14. Seniuta I. Ia. Tsyvilni pravovidnosny u sferi provedennia medychnykh doslidiv//I. Ya. Seniuta/ Medychne pravo. — 1(21)2018.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 8(13)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2018

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 26.11.2018. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 7,67. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.